



Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 73/74, година XXI, јул – децембар, 2022.



ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ



Главни и одговорни уредник
Зорица Бранковић Басарић

Уредништво

Душан Стојковић, Горан Максимовић, Ивица Тодоровић, Обрен Ристић, Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миливојевић и Радослав Вучковић (лектура и коректура).

Досадашњи уредници: Зоран Вучић (2002–2010); Радослав Вучковић и Обрен Ристић (коуредници) (2011–2013); Радослав Вучковић (2014–2021)

Секретар уредништва
Јулија Марковић

Слика на корици и ликовна страна

Милан Милетић: *Светишћељи из Хиландара*, 2010, уље на платну, 33 x 35 cm

Фотофрафије експоната из *Завичајне музејске збирке*

Издавач

Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача

Драган Савић

Адреса

Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили Министарство културе и информисања Републике Србије и Општина Сврљиг

Штампа

Галаксијанис, Луково, galaksijanis@gmail.com

Тираж

300

ISSN 1451-3218

САДРЖАЈ

Зоран Вучић	
„БДЕЊЕ“ У ВРЕМЕНУ И ВРЕМЕ У „БДЕЊУ“	6

Бдења

Небојша Васовић	
НЕ ЧЕКАЈ	7
Лаура Барна	
СЛУЧАЈ II	13
Миладин Вукосављевић	
ДАВИДОВО ПРЕОБРАЖЕЊЕ	21
Стамен Миловановић	
ДОМАЋИ ВЕТАР	32
Вук Златановић	
РАСКРСЛИ	56
Андрија Лаврек	
ДВЕ ПРИЧЕ: ПОЧЕТАК И КРАЈ	64
Анђелко Заблаћански	
НЕСПОРАЗУМ	69
Јасмина Малешевић	
ПЛАВА КАО ДУНАВ	73

Завештања

РУКОВЕТ ПЕСНИКА СВРЉИЖАНА	77
Раде Милисављевић	
РАВИЈОЈЛЕ	77
Срба Митровић	
ПРЕДЕО	77
Радослав Раденковић	
ОСТАТИ ИЗА ПЕСМЕ	78
Гордана Тодоровић	
МОЈЕ ДЕТИЊСТВО	79
Милан Стојадиновић Бас	
МИСЛИМ	79
Недељко Р. Богдановић	
ПАСТИРИЦА	80
Живадинка Савић Луна	
СИРОТИЦА	80
Милен Миливојевић	
РАСПУЋЕ	81
Златан Лазаревић	
ТАЈНА	81
Живорад Видојковић	
ЛОЗАНСКА ЕЛЕГИЈА	82

Зоран Вучић	
САМО ТАМНА ЗЕМЉА.....	83
Русомир Д. Арсић	
ЗАБРИНУТА ПЕСМА.....	84
Љубинко Велојић	
БЕЛЕ-КУЛА.....	84
Радослав Вучковић	
ОЧЕВА КУЋА	85
Злата Коцић	
ТЕБЕ ПОЈЕМ.....	86
Жива Радоњић	
ВЕЧЕР У КУЋУ	86
Градмир Милосављевић	
МИСЛИО САМ.....	87
Миодраг Костић	
ЈУТРО НАД ХИЛАНДАРОМ.....	87
Обрен Ристић	
ПЕЋИНА ИЗ ДЕТИЊСТВА	88
Славица Б. Јовановић	
ЦРКВА СВЕТОГ ИЛИЈЕ У ПОДУЈЕВУ.....	89
Виолета Јовић	
УЗЕМЉЕЊЕ.....	89
Дамир Јоцић (1973)	
И ЗВОНЦЕ	90
Оливер Милијић	
НЕПОУЗДАНОСТ.....	91
Иван Јоцић Вишевски	
СНЕВАЊЕ.....	92
Маја Милошевић	
ДВА ПОКЛОНА.....	93
Милица Миленковић	
БОЖИЋНИ КОЛАЧ	93



Упознавања

САВРЕМЕНА ДАНСКА КЊИЖЕВНОСТ	95
Есгер Снак	
КАО БУБЊАР	95
Јенс-Мартин Ериксен	
НОЋ ЈЕ ЗЕМЉИНА СЕНКА.....	97
Бо Грин Јенсен	
СИМЕНОН И ЕРЖИ.....	103
Томас Крогсбел	
ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНИ ВОДОПАД 1.....	107



Тумачења

Мићо Цвијетић	
МЕЛЕМНО ПЕВАЊЕ НА ЉУДСКЕ РАНЕ.....	111
Тихана Тица	
СТВАРАЛАЧКА ЛУЧА ЧОВЕКОВА	
КАО ДОКАЗ БОЖИЈЕГ ПОСТОЈАЊА.....	116
Љиљана Лукић	
ЕВОКАЦИЈА ТРАГИЧНЕ ПРОШЛОСТИ.....	121



Вредновања

Душан Стојковић	
ДРУГА (ТРЕЋА ИЛИ ЧЕТВРТА) СРЕЋА.....	125



Сагледавања

Стојан Богдановић	
ГОСПОДИН ПЕТЕР ХАНДКЕ.....	135
Санда Ристић Стојановић	
СЛИКА И РЕЧ	145



Подсећања

Драган Жунић	
IN MEMORIAM Сретен Петровић	149
IN MEMORIAM Томислав Мијовић	158



Дојађања

ПЕСНИЧКА НАГРАДА	
„ГОРДАНА ТОДОРОВИЋ“ ЗА 2022. ГОДИНУ	160
ОБРАЗЛОЖЕЊЕ	160
Бошко Ломовић	
НИСКА ОД СТОТИНУ ПЕРЛИ	162



Галерија Бдења

Бошко Ломовић	
ВРХУНСКИ ОБЛИК ИЛУЗИОНИЗМА.....	179



Башићина

Милан Ристић	
НАРОДНА НОШЊА СВРЉИШКОГ КРАЈА	179
Милинка Јовановић	
САМ.....	191
Зорица Бранковић Басарић	
ДВАДЕСЕТ ГОДИНА „БДЕЊА“	197
РЕГИСТАР АУТОРА	197
УПУТСТВО САРАДНИЦИМА.....	212

„БДЕЊЕ“ У ВРЕМЕНУ И ВРЕМЕ У „БДЕЊУ“

Прохујале су две деценије од појаве првог броја часописа *Бдење*. Био је то први часопис у културној историји Сврљига за књижевност, уметност и баштину. То су биле углавном године муке, стрепње, неспокоја у олујама и маглама балканским и светским. Две године после немилосрдних дарова *милосрдној анђела* којима нас је великодушно засуо западни *демокрајски* свет, рођено је ово још нејако чедо, дочекано са радосћу и необичном пажњом (приказима у културним рубрикама листова) и неуобичајеним интересовањем културне јавности.

Прихвативши се тешке, незахвалне и неизвесне улоге да станем на чело уредништва новог часописа и сâм сам био, после појаве првог броја, затечен и изненађен похвалама часописа. И поред несебичне и самопрегорне подршке уређивачког тима, скептичан, негде дубоко у себи нисам веровао да ћемо успети да обележимо ни петогодишњицу излагања. Али, гле, чуда – часопис прославља велико пунолетство, заједно са својим сарадницима, који су му свих ових година указивали поверење.

Најчешће у тешким околностима и материјалној оскудици остао сам уредник часописа осам година, а онда сам уређивање препустио колегама из уредништва који су успешно наставили започети посао. Добивши поуздана програмска утемељења *Бдење* у времену истрајало је двадесет година, упркос недаћама које су пратиле нашу културу и живот.

А о времену у *Бдењу* сведоче књижевни и научни прилози многобројних сарадника, угледних имена српске књижевности, науке и уметности. Из објављених прилога у часопису види се и дух времена у којем су настајали, види се духовна дубина и висина стваралаштва стваралаца пониклих у српском народу, али и стваралаца из других култура и народа чије је стваралаштво у часопису објављивано. *Бдење* је већ у свом програму најавило у првом броју часописа да ће бити отворено за различита књижевна и уметничка настојања и научна уверења и трагања. И да ће посебну пажњу указивати младим ствараоцима и истраживачима народног стваралаштва, уметничког наслеђа и културне баштине. Часопис тим путем постојано иде. Нека је срећна будућност *Бдења* у бољем свету и времену.

Зоран Вучић, први уредник



Небојша Васовић

НЕ ЧЕКАЈ

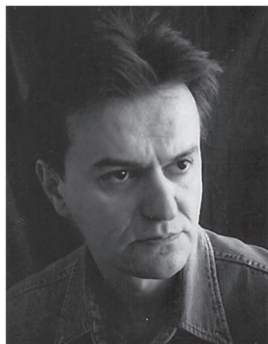
НЕ ЧЕКАЈ

Не чекај никада и ништа.
Тај ко ти је рекао да чекаш,
хтео би да закасниш,
да се строшиш чекањем,
да замукнеш.

Не чекај никога,
јер он неће доћи,
заузет је својим пословима,
а ти ћеш испати будала
јер си га чекао до поноћи.

Ко год је чекао, шприцнуо га је врабац
прелетајући га, дајући му јасан
знак да не зна шта чека.

Не чекај ништа, чак ни своје рођење,
јер твоји родитељи се још увек двоуме,
налазе мане у кревету, у звездама,
само да се не би родио ти,
него неко други.



ВЕЛИКО И МАЛО

Кажу неке песникиње феминисткиње
да песници мушкарци
певају само о „великим стварима“,
а требало би певати и о обичним,
малим стварима и појавама.

Али, ко може знати
шта је то обично и мало?
Нико, баш као што нико није знао
ни шта је то велико, иако се, истина,
о томе доста певало,
певало док се то није смањило.

Тако ће и певање о малим и обичним
стварима увеличати њихове димензије,
биће тешко кретати се међу њима,
као кроз узане тунеле,
у некој подземној депонији
пуној људи у њиховој правој величини.

ЖЕНСКИ ПРСТ

Довољно је да само један
женски прст
пробије чарапу
и жена ће у истом трену
постати још пожељнија,
ближа земљи, снажнија

Али, жене воде рачуна
да до тога не дође, њима је
савршенство најмилије,
а слика о самој себи –
вечни љубавник

Када отпадне коцка
са зида катедрале,
мајстори се одмах
пењу у висине
да то поправе

Зато су катедрале увек исте
– досадне

ЗИД

Овај зид је довољно чврст
и гостопримљив
као стари домаћин.

Под њим можеш умрети,
а да нико не види.

Нико мрежом за лептире
неће хватати твоју душу
кад је испустиш.

Можеш слободно бити лептир.

ЈЕЗИК

Када Монтале помене
имена разних пића,
имена места, хотела,
сликарских мајстора,
све то звучи као музика,
само зато што је речено
на језику Дантеа.

(*Inferno* није оно што мислите,
него вино из Ломбардије,
из Валтелине).

Песник се храни
језиком другог песника
као што сипа своје мастило
узима из мора.

КАКО ВРЕМЕ ЛЕТИ

Ући ћу у ту чаробну вилу
и представити се као
гроф од Луксембурга.
Нећу наручити *röderer brut*
(јер га одавно нема),
наручићу *Bacardi*
и правити се луд.
Нико неће сумњати
у моје порекло и моје име.
Бармени који би нешто
могли знати о томе,
умрли су исте године
кад и гроф од Луксембурга.

НЕПРИЈАТЕЉИ

„Моја имагинација не ради
у присуству оних које волим“ –
рекао је једном сликар Франсис Бејкон.

Они које волимо, они су непријатељи
уметности, а не држава са својом
војском и полицијом.

Али, како им то рећи,
они не би пристали да их мање волимо
зарад уметности.

Они би најрадије спалили наше рукописе,
наше гитаре, наше штафелаје,
само да их волимо још више.

ПОСЕТА

Седим и чекам да ме посети смрт.
Она долази ненајављена јер
нема нимало културе,
нимало васпитања.
Њена уображеност је толика
да не заслужује поштовање.
Види се да и њу неко шаље,
да обави посао за који не хаје.
Смрт је обичан слуга
којег се плашиш забадава,
кажем себи као да говорим
неком другом (тако је лакше).

ХИТНА ПОМОЋ

Када те кола хитне помоћи
пребаце у болницу,
следи преглед.
Потом ћеш добити болничку пиџаму,
а твоје одело и ципеле
биће спаковани у пластичну кесу,
са твојим именом и бројем.
Човек који на томе ради
у одвојеној соби,
неће пропустити да прочешља
твоје џепове.
Кажу да тако свакога дана
заради неколико стотина екстра.
На шта те паре троши,
то нико не зна.
А можда ништа не троши,
можда штеди и чека Онај дан,
сунцем обасјан.

МОЛИТВА

Уопште ти се не обраћам –
Боже, не пада ми на памет.
Мораш се најзад и ти
научити скромности
и бити задовољан
милионима оних
који не могу без тебе.
Шта ћу ти још и ја?
Не претеруј, молим те.

ГОЛУБОВИ У ПАРКУ

Тесла је волео голубове,
мени су они одвратни
јер посипају изметом
све што надлете.
У грамзивости и спремности
да даноноћно једу,
нису им равне ни свиње.
Али, гле, ево једног црног
голубана, кружи око мене
јер је осетио мирис хране.
Бацих му комад pizze,
само због Тесле.

Лаура Барна

СЛУЧАЈ II

понедељак, 9. март 2020.

Идем на предавање иако знам да га Он данас неће одржати.

Звала сам је по имену јер ми је оријентациони центар у мозгу бркао чак и разумевање родбинских веза, њихове компликоване титуле су ми биле замршеније од шпанских села иако не схватам тачно суштину замршености овог термина. Значења и имена нисам памтила, ниједно осим оца и мајке, или брата и сестре; ове последње ионако немам, мада ни са првима нисам начисто.

То ти је тетка, могла би коначно да запамтиш, била је сажалјива мајка на Кларине очи пуне суза и помирљива одмахивања главом, увек изнова ганута уседеличким статусом своје полусестре. И та ретко надошла обзирност држала ју је кратко. Ако већ инсистираш на имену, додај бар уз Клара и оно – тетка!, и то би још додала кад би имала више времена за разговор. Али мени је баш то тетка нарушавало слојевитост карактера жене коју сам волела можда више и од мајке, и којој сам се поверавала и тражила савете за сваку, па и најмању дилему, иако сам их селективно примењивала. Клара је постојала само због мене, почела сам да верујем у илузије, и од нашег односа правила Нашу Илузију. Мајка се мирила са споредном улогом и чинило се да јој то није тешко падало. Давало јој је више слободног времена уз мање брига, због чега се неометано могла посветити дизајну. А посао је држала на првом месту. Радила је у једној приватној модној кући и захваљујући креацијама инспирисаним северном и централном Африком, успела мало породично предузеће АртУрТ да доведе не у аут него високо на листу највећих модних брендова у регији Венето, убрзо и целој Италији, на чему јој је остарели власник Артуро Травелино био захвалан и издашан у реваншу. Иако никада није крочила на афричко тло, из њених модела исијавало је сунце и прштао песак, што се размаженим Европљанима чинило довољно егзотичним да безглаво похрле за њима.

Оца се сећам само у флешевима, тачније, никада нисам ни сазнала ко ми је прави отац: да ли чувени маг модне индустрије на северу Италије или власник телефонске корпорације која је пословала с југом Италије и имала монопол у Кампанији и Базилимати. Из једне од двеју покрајина је пореклом и дотични Телекорпорант, како сам звала Оца број 1. Али новац за моје школовање и у Падови и у Њујорку редовно је пристизао на рачун који ми је мајка отворила одмах по пунолетству. Имала сам га више него што ми је било потребно за удобно студирање и рентирање стана у 112. улици на Западном Менхетну. Са шеснаестог спрата поглед је пуцао над већим делом Хенри Хадсон парка или како су га мештани Западног Менхетна звали Вест Сиде, и реком Хадсон, која је баш у том делу била довољно широка да ме је подсећала на Јадранско море.

Оца, тачније очеве, први пут сам упознала на вечери коју је мајка приредила на мој шести рођендан, уједно смо прослављали и први дан поласка у школу и још један безболно испали зуб. Позвала је обојицу, Оца број 1 и Оца број 2, у наш пространи салонац недалеко од Базилике Светог Антона Падованског. Иако је била недеља, девојка која је често помагала у кући дошла је рано и испекла колач са сувим грождем, у облику венца. На мајчин захтев, остала је ту ноћ код нас, у девојачкој соби намењеној служавкама. Тако је бар мајка крстила собичак у који је једва сместила кревет, ноћни сточић и нахтасну са огледалом, поред хрпе других ситних па и крупних ствари које су готово закрчиле пролаз од улаза до малог прозора с погледом на застакљену терасу суседног стана а која је такође служила за кућне вишкове и простор за све. За сваки случај останите вечерас, ако се кретенима прохте да изволевају, рекла је збуњеној девојци и изашла из кухиње. Тад сам први пут запазила да ароганцију наглашава једним нехајним замахом руке којим је склањала косу са рамена, а који никада нисам умела да поновим. Другим, нешто одлучнијим, враћала ју је на раме. Ни тај гест нисам успевала да поновим.

Клара је то вече требало да надзире сва дешавања, од кухиње до гардеробера. Та улога јој је највише годила, а некако јој је физички и пристајала. Висока, кошчата, наизглед сва од реда, строгости и поверења, подсећала је на уштогљене енглеске учитељице-уседелице којима је изглед тумачио понашање, мада је стварно била све супротно од тога. Али свесно, можда и намерно, допуштала је да изглед вара доконе

аналитичаре наводећи их на криви пут. Од раног јутра скакутала је као птичица по кући, срећна због поверења којим је награђена, што смо сви могли пре да чујемо него видимо, јер није престајала неповезано да звиждуће комаде из оперских арија од чијих пискутавих тонова смо механички затварали очи уместо уши, не желећи да је повредимо. Нисам препознала ниједну осим Ђузепеове Аиде, а и за њу нисам била баш сасвим сигурна.

Мајка је то вече одлучила да нас све шокира стајлингом. Била је одевена у један од својих екстравагантних модела који је тек овлаш прекривао шкакљиве делове њеног, иако зрелог и даље складног тела. Послужила је сваком по парче колача уз ликер од вишања, у којем је држала гранчицу пелина па је више био горак него слadak. Мени је сипала тек толико да је црвенкаста течност прекрила дно чаше. Двојицу мужева посадила је у чела правоугаоног стола, једног наспрам другог. Клара и ја смо седеле у средини, толико близу да су нам се рамена и кукови додиривали. Тако смо иначе седеле и кад нисмо имале госте, што је било идеално место за преглед над целом просторијом и улазом. Испод стола смо се гуркале ногама, сваки пут кад би неки од мужева проговорио, узимајући ваздух, важно се исправљајући у столици. Углавном бих је ја прва шутнула у цеваницу уз пригушен кикот који је претио да се проломи у гласан смех. Мајка нам је свима стајала изнад глава, шетајући од једног до другог, дајући и на тај начин присутној двојници до знања чији је ауторитет моћнији. Модни маг или Отац број 2 није био изненађен атмосфером или се бар правио да је равнодушан ионако навикао на скандале, што му је успешно и полазило за руком. Или боље рећи главом, јер је сав био у гломазној ћели увученој у рамена толико да се чинило и да нема врат. Али је Телекорпорант или Отац број 1 од доласка реаговао на промене мењајући љутите изразе лица као маске. Мислим да је разлог пре било Кларино супервизорство али и моји све учесталији напади смеха; на мајчину ароганцију се већ сигурно навикао и није је узимао заозбиљно. Како год, жустро је одгурнуо колач у страну, тањирећ је доклизао до самог руба стола и умало ми се није забио у крило. Исприо је потом ликер наискап, гадљиво отресао главу прогутавши мали гутљај, и остатак текућине испљунуо на столњак са ситним плавим цветовима. Плави цветови су поцрвенели, Клара је иштуцнула једно јух!, мајка је ликовала високо издигавши чашу уз једно арогантно просуто браво!, а ја сам се и даље смејала шакицама заклањајући уста. Тад сам

још крила ретке млечне зубиће, више рупе од којих сам добијала паничне страхове да ће заувек бушити мој осмех. Тензија је из часа у час расла и претила да поклопи и нас и трпезаријски сто. Никад нећу заборавити избезумљена лица двојице мужева, или очева, гледали су се као разјарени бикови, сваки час спремни да запраше кориду. Била је то последња заједничка наизглед идилична породична слика. Више их нисам видела, ни одвојено ни заједно.

Кад поразмислим, тај дан ипак није био тотални фијаско. Бар не за мене. Од тада се никада нисам интересовала који би од двојице мужева, 1 или 2, стварно могао бити мој отац. Била сам мирна по том питању, чак ме је и забављала помисао да бих могла бити кћерка једног од њих, или можда обојице истовремено. Мајка се без трунке стида клела да није сигурна ко је кривац. У ноћи кад сам зачета, спавала је са обојицом истовремено. Срећна тројка! Шта је срећа осим дрскост разиграних жеља, знала је још да се хвалише, а можда и правда. Срећом, ниједан од учесника срећне тројке није био стварно заинтересован за копије, али су се прибојавали скандала и нису штедели ни у чему. Чак су се и утркивали ко ће бити дарежљивији у новцу и скупим поклонима, што је мајка више користила него ја. Нека дају, требаће ми нерц ове зиме!, говорила је кроз раздраган смех који је и мене раздраживао, али на супротну страну. Није ми било до смеха. Клара ју је мртва озбиљна преклињала, аман удај се већ једном, на шта је она одмахивала главом, тврдећи да је брак неприродно стање које сукцесивно и у континуитету ради против појединца, све док се овај не досети да континуитет може кад год пожели и раздесити. Љубав и манипулација готово да су незамисливе одвојено, веровала сам мајчиним арогантним ставовима, мада их нисам скроз разумела. А држала их је обојицу у шапи као што је и многе животне и пословне конце самоуверено и маестрално мотала око танких прстију. Ту њену вештину нисам наследила. Не могу да кажем нажалост јер ми се није свиђала, бар не начин на који ју је она испољавала. А нисам знала ни које од мојих особина вуку порекло од очева. Нисам их довољно добро познавала, осим кроз мајчине штуре анегдоте, које је препричавала уводећи дотичну двојицу углавном у негативан или поспрдан контекст. А нисам се трудила ни да их стварно упознам. Нису ни они мене.

Једно је сигурно, лепоту сам свакако наследила од мајке. Штркљаста и жгољава, кад бих покушала у две речи да опишем свој физички изглед, тако би то изгледало, више под-

стакнута неком унутрашњом љутњом него реалним стањем. Италијанкама је Медитеран приуштио привилегију да своје тело не морају да одржавају, довољно је да га наставују, као кућу. Откуда та скромност? Или бес на мајку природу? То нисам могла себи да објасним, а биолошка мајка се на провокативна питања само загонетно смешкала. Клара ме је упоређивала са свим главним јунакињама филмова и серија које је из дана у дан гутала као пилуле. Иста си бела Циганка Кармелита, рекла би излазећи из своје собе, обневидела и рашчупана, а ја бих јој кратко узвратила ћути, погледај се на шта личиш вештице, и обе бисмо праснуле у смех, схвативши да нас је глупост увукла у замку. Нисам имала стрпљења за људе који су производили или преносили глупост, али Клари сам и то толерисала, а и она мени. У дубини душе сами пак била свесна да поседујем другачију, егзотичну лепоту хермафродита, и да сам се допадала и женама и мушкарцима, али то нисам злоупотребљавала. У праву је Клара кад тврди и магију. Рођена си да будеш фатална за мушкарце, и користи оно што ти је богом дато. Не штеди скотове!, била је нескривено љута. На помен мушкараца, лице би јој се осуло ситним тачкама и плануло као булка. Никада није помињала зашто је остала уседелица, али се шушкало да је у студентским данима имала велику љубав, згодног постдипломца архитектуре с југа Балкана. И да је за скотом изгубила главу, а он се изгубио њој из вида чим је сазнао да је остала у другом стању. После је нестала из Падове на неколико месеци а да нико није знао где. Вратила се још равнијег стомака и измученијег лица. Понекад, у ретким тренуцима сажаљивости, мајка би поменула Клارين спонтани побачај. Али су се чуле и приче да га је насилно изазвала премештајући тешки намештај с краја на крај собе коју је изнајмила негде у брдима Тоскане, желећи да се осами. Ја је о томе никада нисам питала, и мислим да ми је прећутно била захвална.

Зашто неко ко живи у граду и земљи музеја пожели да студира уметност у каубојској земљи?, нарочито је била љубопитљива Клара, и питање понављала више за себе него за нас. Ако си избројала осам купола, два звоника и два торња, затвори прозор и лези, сутра рано устајемо, заповедила је мајка извлачећи Клару из моје собе, а ја сам затворених очију наставила да пребројавам крстове с купола и торњева Базилике Светог Антона Падованског.

На аеродром Гино Алегри мајка и ја смо се довезле таксијем; мада ме је чудило како није искористила неког од својих резервних обожавалаца за превоз, али је то нисам питала. Клара је замољена да остане код куће како бисмо ублажиле патетичне ефекте растанка, којих се мајка иначе грозила, нарочито у присуству сведока, и називала их врхунцем простоте својствене светини. Отмена жена емоције држи под црним наочарима, рекла је а Клара је климнула главом уз једно добро које се једва чуло од пригушиваних јецаја. Њујорк је ту, преко बारे, а бару можеш кадгод пожелиш прегазити, запуши нос, и аванти!, рекла је још и залупила јој врата пред носом. Ту сцену нисам испратила, али сам силазећи низ стенице чула ридање иза замандаљених врата. Сурова си према њој, рекла сам мајци а она је хладно одговорила јесам, па шта?

Чувај се и редовно јављај Вибером, можеш и Скајпом, бар тетки, рекла је испративши ме до излазног гејта, пољубила ми надланицу, заносним потезом забацила косу уназад и брзином светлости нестала у гужви.

Мајка, промрмљала сам младићу који је управо одлагао торбу на покретну траку, сажаљиво пиљећи у моје руке. Да, разумео сам, казао је и окренуо ми леђа.

Било је нечег настраног и дубоко погрешног у мом одрастању, у стану који смо делиле на интимне просторе и комфортно их називале својим собама, јер су зидови били довољно дебели да једна другој нисмо морале да прислушкујемо страхове нити надања. Нечег што је мајка крила неспремна на суочавања са сопственим промашајима упорно их камуфлирајући нагомиланим пословима одрађиваним тобоже лако, ноншалантно, уз обавезну екстраваганцију, а Клара оћуткивала у страху да ме не повреди или из незнања шта би дете заправо стварно могло повредити. Ја сам преузела мајчину тактику и гурала под тепих све са чиме се требало хватати у коштац. Окружена тако различитим и ако крвно везаним женама, мислила сам да ћу моћи господарити својим умом ако одлучно одбијем да станем и на једну страну. Али он је загосподарио мноме, и убрзо се одметнуо. Рекла сам свом одметнутом уму, помирена са ситуацијом, можеш слободно да идеш испред, довољно сам јака да ти гледам леђа, и он је ишао корак-два испред. Увек је ишао тако, испред, и никад му нисам видела очи. Мора да су личиле на очи неког од мојих очева, 1 или 2. Све ово је игра случајева, и шапнула сам у по-

тиљак свом уму, а он је одшапнуо, не, случајеви настају и развијају се не само у твојој глави него и у главама неких тамо других и на местима неким тамо другим на којима судбински па и крвно мораш бити присутна да би постала део колективног феномена, завршио је а ја га нисам разумела.

Моје тело и ја кујемо заверу против мог одметнутог ума, тако некако је то изгледало, и било ми прихватљиво.

Свако дете подразумева да има нормално детињство ако му не кажу супротно, а мени није имао ко да каже јесте или није.

У авиону сам слагала пасијанс с монитора на седишту испред, и то ми је смиривало страх од непојамне висине и неиздрживе температуре кроз које смо се пробијали носом грдосије Боинга 747, а на шта су сваки час подсећале информације с кајрона на дну екрана. Оклевала сам да подигнем завесицу на прозору и суочим се с тренутном стварношћу из које смо колективно измештени оног тренутка када нам је стјуардеса с разгласа дала љубазну команду да их спустимо. Јер, требало је по природи навике да буде мрак иако смо летели ка временској зони где то није био, што је могло негативно да утиче на наш биоритам. Страх овлада човеком због казне која му предстоји ако прекрши правило, а рушење правила у овом тренутку мом животу би дало онај неопходан осећај ослобођености ради којег смо спремни на ризик сваке врсте, па и по цену раздешавања биоритма. И отпљунула бих радо на екран због улизичког става према правилима скројеним од навика, која ионако немају директне везе са мношћу јер су зачета у неким тамо другим главама неким тамо другим мудролијама – макар и предачким – формирана по мери неких тамо других интереса, на неким тамо другим местима. Сасвим далеко од утробе Боинга, рекла сам гласно у потиљак свом уму, на шта ме је жена са суседног седишта незаинтересовано погледала – вероватно и она из навике, помислих и то – и наставила да буљи у екран; гледала је неки црно-бели каубојац а ја сам крајичком ока видела како се црни и бели коњи пропињу по монитору и запрашују простор и око ње. Заправо, ово и није страх од висине или смрзавања него од неминовности хватања животних конача у своје руке, а то је био мој избор или сам бар веровала да је мој а не мајчин.

Све у свему, била сам задовољна чињеницом да сам у авиону, на путу за мени непознати континент, тако другачији од европског, а не на неком другом, познатом месту, и прво

ми је у мисли доклизао масивни трг с војсковођом Гатамелатом на пропетом коњу; питала сам се да ли је Донатело за модел имао белог или црног, што бих радо питала и жену са суседног седишта, али сам знала да би питање схватила као провокацију, можда чак и искључила монитор или позвала стјуардесу упомоћ. Одсечак бординг карте и даље сам мрвила међу прстима, просипала гужвице по крилу, седишту и поду.

Шта ме чека у Њујорку, нисам знала а и нисам се много упињала да сазнам. Желела сам дашто даље одем од куће, мајке, Кларе, предака, Антона Падованско растеретим свој ум од њихових и престанем да бркам страхове и потурам и тако безначајну бојазан од летења као кукавичје јаје под туђе пазухо. Али страх ће ускоро да ме паралише и нећу моћи да повежем ни ово мало разложних мисли које су ми се у танком талогу хватале мозгом попут скраме. Никако да научим да уплашим свој страх. Пуштам га да он мене плаши, из радозналости не бих ли дочекала завршницу уображене слике и послушно визију превела у стварност. Зашто баш све мораш да чујеш и видиш пре него што се деси?, чујем удаљени Кларин прекор којим ме је, нерадо помирена са судбином, покривала уместо чаршавом, плашећи се да нас неки од мојих сомнамбулних испада заувек не растави. Стално радиш мимо свет, сирото дете!, говорила је упола гласа, а ја је нисам слушала. А то мимо свет, још уз сирото дете, требало је да ме опамети и уведе у скуп правила која се нису богзна колико разликовала од њених, на шта нисам пристајала, поготово не њој за љубав, иако је покушавала да ме подилажењем приволи на попуштање дајући ми доста времена с којим ионако нисам знала шта бих.

Клара је уместо мене имала осећај за време и такта да га мудро користи, али она сад није била ту, док сплеткарим са сомнамбулним испадом сопствене душе, и развијам је попут филмске траке на монитору са седишта испред себе. Одједном ме је спопала мучнина. Кока-кола би ми помогла да подригнем, поручила сам је од стјуардесе која је управо пролазила гурајући колица с пићем, попила из мале пластичне чаше карамеласту течност наискап, и одмах ми је било лакше. Од чега? Од карамела? Или убедљивости рекламе да кока-кола, тај чаробни производ америчке мултинационалне компаније, разрешава сваку мучнину и стомачну тегобу? Затворила сам очи и наставила жмурећи да слажем пасијанс.

Миладин Вукосављевић

ДАВИДОВО ПРЕОБРАЖЕЊЕ

Кришом, да га баш нико не примети, Давид се, гурајући, поред себе, расклиматани бицикл, натоварен врећама којекаквих старудија, које је, готово до јуче, сакупљао по смећлиштима и контејнерима, догега до обале набујале реке. Бицикл, с товаром, наслонио је уз стабло врбе, које се, и иначе накривљено ка реци, густом крошњом наносило над замућени брзак. Уздахнуо је, потом, од умора, јер је требало под теретом од готово седам деценија живота и препуњених врећа, од његове јазбине у напуштеној градској Циглани, на сасвим другом крају града, стићи доведе.

Ходао је, затим, обалом реке. Најпре, десетак корака ка западу, а онда – натраг, до бицикла, па још толико корака ка истоку. Учинио је тако пет-шест пута, а онда је са управљача бицикла скинуо повећу кесу с новом одећом, коју му је, пре десетак дана, пошто јој је унео истругана и исцепана дрва у шупу, поклонила госпођа Јелена, удовица његовог великог пријатеља Михаила.

Тај Михаило је, иначе, и за живота, покушавао да Давида наговори да се ослободи свих тих рита, у које се свакодневно одевао, нудећи му да, из његовог ормара, пробере које год хоће одело, а која је био обукао тек два-три пута до тада, али га више није могао носити. Наравно, због тога што је на своја, прилично широка, плећа и иначе изражени стомак, одавно већ био набацио најмање петнаестак килограма! Чинио је то, најчешће, на тераси градске кафане „Русија“, док су, заједно, испијали турску кафу, зачинивши је и по којим гутљајем шљивовице из шулића, који је, пошто би, пре црног напитка, испили по једну чашицу, наручену ту, у кафани, потезао из унутрашњег џепа кожног прслука, још пре десетак година, набављеног на некаквом бувљаку у Будимпешти... Но, то му никако није полазило за руком.

Тек пре неки дан, Давид је, ипак, прихватио поклон Михаилове удовице Јелене, која му је, уручујући му га, најавила да ће му, за другу прилику, припремити још који пар одела, па и ципела, свог покојног мужа, који је уживао и његову посебну пошту...

Стајао је Давид, сада, крај реке, али у месту није могао остати дуго. Да га је неко, са стране, у том тренутку, видео како, узнемирено, хода тамо-амо, лако би уочио да се, у њему, нешто чудно дешавало... Док је ходао обалом, неколико пута је, десном руком, посезао ка шеширу на глави, који бејаше сав умашћен, јер није био опран ни једном откако га је, пре бар десетак година, скинуо с једног страшила, у кукурузишту, у пољу, и натакао на своју главу, на којој, баш од тада, није ократио ниједну влас, нити ју је, осим ако би се, кроз неколико добро уочљивих рупа, нашла ван свог гнезда у време киша, дотакла вода... Иначе, тај Давидов шешир је имао толико рупа, као да је читавом стрељачком строју, некада, послужио као мета! А чим би руком дотакао шешир, враћао ју је, убрзо, натраг, и опустео низ тело, а онда би уситнио кораке и продужавао, просто, марширајући...

Потом је, поново, узео кесу с новим оделом, извадио га из ње и разастро преко једне врбове гране, с које бејаше већ откинуо и гранчицу, коју је чврсто стискао са оно мало зуба, колико му бејаше преостало у вилицама. Измаче се мало и, нетремице, загледа се у сиву, пругасту одећу, која се још њихала на грани. Испод сакоа је извиривала и чиста, испеглана, плава кошуља. Онда је дохватио кесу, коју бејаше бацио поред себе, у траву. С њеног дна извади црне мушке ципеле с новим пертлама, у којима су се налазиле и сасвим нове, такође црне, чарапе. Остави их у трави, испод гране, на коју је већ био разастро одело, којем, затим, додаде још и мушке гаће и трегермајицу. Из кесе, за њом, испаде и качкет, који ни једном, раније, није спазио на глави покојног пријатеља Михаила.

Још једном, унезверено, баци поглед на жубораву реку, која је, чинило му се, постајала све бистрија, а затим и на небо, на којем се сунце, увелико, устоличавало баш изнад његове главе. Приђе, затим, бициклу и, с њега, такође у траву, скиде вреће, у које је, још синоћ, био назбијао разне његове старудије – прљава одела, кошуље, ципеле, старо и окрњено посуђе... Дуго је, и нетремице, гледао у све то. А онда се, изненадно се разбесневши због нечега, устремио на њих и, уз само неколико покрета руку и тела, просто их свалио у воду. Река их је тако благонаклоно прихватила, да су, за трен, нестале и њеним вировима... У том тренутку, Давид је зарио лице у шаке и – зарίδαо!

Дуго је јецао. Дроњавим рукавом је, неколико пута, покушавао да обрише сузне очи, али му то није полазило за ру-

ком. А онда се нагло тргао, усправио и руке збацио на леђа, дубоко уздахнувши. Тако мирно је стајао неколико тренутака. Онда, муњевитим покретом десне руке, дохвати шешир с главе и завитла га насред реке. За њим, у воду, полетеше и ципеле с ногу, из којих су му, месецима, и у прашину, и у блато, извиривали прсти, које годинама није опрао. Готово у трену, у води се нашло и читаво одело с њега, у којем се и довукао доведе... Сада је, сасвим наг, стајао у сенци врбе, на којој се, на лакој летњем поветарцу, њихала одећа покојног му пријатеља Михаила... Потом, на дну кесе, у којој се она, до малочас, налазила, пронађе и неупотребљавани сапун. Стави га у траву, уз стабло врбе, а онда се примаче реци и, као да му је тридесет а не готово седамдесет лета, направи салто изнад воде, а онда заплива у њој... Читав час се праћакао у реци, а онда дође и до сапуна. Извади га из омота и њиме се добро истрља, па поново ускочи у реку. Гледао је, немо, како вода односи црне трагове прљавштине, која је спадала с њега... Ћутао је и уздисао... Поново се, на обали, насапуњао, па се, опет, вратио у воду. Док је стајао у реци, неколико пута је сапуњао и трљао дугу и умашћену косу. Престао је то када је осетио како му, под прстима, власи шкрипућу...

Запраћакао се још неколико пута у реци, присећајући се како је то чинио у детињству, док се са својим вршњацима, надметао у освајању виров баш у овој реци, у којој је и сада. Потом је изашао на обалу и почео махати рукама, како би што више воде стресао са себе. Стајао је тако, наг, све док му сунце, које му се бејаше насадило баш изнад темена, није осушило и последњу кап на телу. У међувремену, провлачио је прсте кроз косу, да би, тако, убрзао и њено сушење... На његову срећу, у то време, туда нико није пролазио – да би му ускратио ужитак, јер би се, овако наг, у поодмаклим годинама, морао застидети и пред децом, а камо ли пред одраслима.

Муњевито је, затим, обукао гаће и мајицу, навукао чарапе, увукао се у чисту кошуљу и одело... Ципеле су му, такође, биле таман... Поново је прстима пробрљао по коси, а онда је на главу ставио качкет!

– Ех, кад бих, сада, имао и огледало! – уздахнуо је Давид и радосно поскочио.

Кад, потом, завуче руке у џепове сакоа, изненади се кад, у њима, напипа некакве папире. Извуче их отуда

пажљиво, врховима прстију. Зачуди се кад у обе руке спази по смотуљак нових, непревијених, новчаница...

– Да их није ту, случајно, заборавио јадни Михаило? – помисли... – Не! Није! Није! Па, оне су се, од његове смрти до данас, чини ми се, промениле бар два пута! То их је његова Јелена ту, сигурно, склонила! А, можда их је оставила и намерно, да му се нађу! Како би било да јој кажем за то? Можда ће најбоље бити да то, ипак, прећутим! Тако ће бити најбоље!

Усне му се развукоше у задовољан осмех...

Давид, онда, заборачи ка бициклу, на којем се, иза седишта, налазила још једна кеса. У њу је, синоћ, био сместио скувану кокошку, коју је нашао у контејнеру преко пута цркве, и један замотуљак пикаваца, покупљених у трави у градском парку. Одреши тај замотуљак, па и њега хитно у воду. Снажно плуну за њим, а онда, као да од некога почиње да бежи, докопа бицикл, скочи на њега и појури ка граду.

Прошао је, успут, поред неколико познаника, али га нико од њих није препознао, а и ни он се никоме није јављао, да не би закаснио тамо куда је кренуо од реке. Зауставио се, најпре, пред једном трафиком, у којој је купио паклицу „мораве“ без филтера и шибицу, а онда је појурио ка ресторану „Русија“, у којем је, некада, одседао с пријатељем Михаилом.

Бицикл наслони на ограду кафанске терасе, на којој заочи сто за којим је, поодавно, седео баш са Михаилом, и пожури, да га неко не би предухитрио. Кад седе, промрмља у браду, коју је, пре неки дан, само мало, прекинуо маказама, па је, онако седа, придошлицама привлачила пажњу – неравнинама. Нико од оних, које је ту затекао, није га препознавао...

Намештајући се још у столицу, док је у џеповима тражио цигарете и шибицу, говорио је, готово, у себи:

– Ето, драги Михаило, сада сам за истим столом за којим сам, некада, и с тобом седео! Али, сада сам без оних дроњака, због којих си ме, увек, прекоревао... И онај масни шешир, с милион рупа, нестао је у реци! Улетео сам, пријатељу, и у твоје сиво одело, а на глави ми је твој качкет, који ти, чини ми се, откако си га купио, ни једном ниси скинуо с чивилука! Поклонила ми их је твоја Јелена... И пара ми је дала... За старим оделом сам, у реку, бацио и прокувану кокошку, и пуну шаку пикаваца! Све сам те, најзад, послушао, пријатељу!... На жалост, тек сада!... Од свега ми је остао још само бицикл. Држећи је, док други не набавим... Још кад бих ону моју јаз-

бину, у напуштеној Циглани, могао да заменим каквом пристојнијом!

Монолог му прекиде келнер, који баш у том тренутку стиже до стола за којим је седео.

– Изволите! – обрати му се...

– Прво, дуплу љуту! А, онда: једну шницлу, већу од моје шаке! Уз њу, молим, волео бих знојав намештај!

Келнер га погледа знатижељно. Потом, прене, у кухињи, наруџбину и убрзо се поврати са шуленцетом ракије и чашом.

– Нек ти је на здравље, пријатељу! – рече му и удаљи се...

– Овај ме, изгледа, препознао! – промрмља, у себи, Давид. – Ма, брига ме! Али, остали нису укопчали!

Убрзо келнер донесе и храну. Спусти је пред Давида...

– Пријатно! – рече му, удаљавајући се...

Већ прилично огладнео, Давид је брзо гутао залогаје... Да је знао да ће му овако пријати, и да се с њом неће заситити, требало је да дуплира порцију! – мислио је. Ипак, задовољи се оним што је појео. Јело, одмах, прели чашом шприцера, а онда се унесе у справљање друге. Као да је бројао и капљице вина и киселе воде, тако се био посветио томе... Кад испразни оба бокалчића, позва келнера:

– Наплатите!

Келнер се мало задржа за шанком, а онда стиже до Давида и пред њега спусти још један намештај.

– Да и ми почастимо драгог госта! – рече, смешући му се. – И ово до сада донето наша је част!

– Ма, много је! – успротиви се Давид. – Није ми проблем да платим!

– Нека! Нека! Другом приликом! – одбијао га је келнер. – Одавно се нисмо овде сусрели, и то још у таквом издању! Ред је да се то и прослави!

Келнер у два корака стиже до шанка и отуда се исто тако брзо врати с великом чашом, у којој се пенило пиво:

– Е, па, живели, Давиде! На здравље ти пријатељу!

– Па, ти си ме препознао?! – зачуди се, ипак, задовољно, Давид...

– Није ми било тешко! Одали су те глас, и коса, иако је, сада, сасвим чиста...

– Навраћа ли ко год од наших? – упита Давид за пријатеље, с којима су се, раније, дружили, и он, и покојни Михаило...

– Док су били живи, навраћали су, а сада их можемо видети још на по којој бандери, ако им умрлице није неко, зловољан, поцепао, или ветар растргао...

– Зар баш сви одоше? Како то нисам сазнао?!

– Баш сви, Давиде!

Давид хтеде још нешто да упита келнера, али не могаше. У грлу му се зауставила јабука, па ни тамо, ни амо! А очи му се напунише сузама. Брзо потекоше низ лице. Није ни покушавао да их заустави, иако је знао да је, у цепу Михаилових панталона, на њему, имао и марамицу. Тако уплакан, нагло устаде и, уместо поздрава, само махну келнеру, и удаљи се убрзаним корацима.

На бицикл је био заборавио, или га, у овим тренуцима, није ни занимао.

Кад се нашао на улици, која је, кроз центар града, водила право ка Градском гробљу, успори ход. Поглед је био усредсредиио на умрлице излепљене на бандерама, поред којих је пролазио. Осим њих, ништа га више, тада, није интересовало.

Међу првима, на једној од њих, препознао је – Рапа. (Због његовог стаса и незграпности, у чаршији су га, готово сви, звали – Ркоња.)

– Добар је то човек био! И мераклија! Умео је и гудалом да барата! – промрмља Давид, онако за себе, док је читао текст на Раповој умрлици...

С друге бандере скинуо је умрлицу Адама Пикавције. С њим је, по парку, прикупљао пикавце, а и мртве кокоши из контејнера делили су на равне части... А онда и Новака Ђемана, па Језда поткивача, Драгутина Рула... Већ их је тридесетак имао у рукама... Онда се поврати до градске цркве и тамо накупова читаву гомилу свећа. Док је под пазухом стиסקао замотуљак с воштаницама, у цеповима су му шушкале испревијане умрлице, које је, малочас, поскидао са бандера... Хитао је ка гробљу понад вароши...

Кад је тамо стигао, кренуо је од гроба до гроба својих пријатеља. Љубио им је крстаче, припаљивао свеће, крстећи се по неколико пута крај сваког гроба, уз дубоке уздахе. Кроз главу су му, филмском брзином, летеле слике из времена када је, заједно са њима, празнио шулиће, чепутао главицу пресног

купуса и отврдли хлеб, када су, кроз парк, јурили за пикавцима, или претурали по смрдљивим контејнерима. Кад је стигао до Раповог гроба, сав надувен од безбројних уздаха и успомена на пријатеље, стровалио се на клупицу, коју је, ту, неко тек био поставио. Једва се уздржао да се не стропошта. Зарио је лице у дланове и заридао. Јецао је, потом, дуго, и гласно. Два три пута се и осврнуо око себе, да га ко, таквог, однекуд, не гледа...

Кад се смирио, пољубио је и Рапову крстачу, па се, не осврћући се, чак ни на позиве пролазника, који су га препознавали, сјурио у град... Прво је навратио у радњу код Драганца, најпознатијег варошког фотографа. Ту се фотографисао и затражио да му фотографија, бар један примерак, буде готова до вечери... Задовољан мајсторовим одговором, одгигао је до ресторана, где је данас, уз ограду његове терасе, био оставио бицикл... Сто, за којим је, пре неколико часова седео, и даље је био празан... Сео је поново за њега и од келнера затражио намештај, али под условом да му то, сада, плати... Искапио га је готово у два-три гутљаја, платио и, уз отпоздрав и осмех, упућене келнеру, полако сишао низ степенице, попео се на бицикл и појурио у чаршију.

Успут је, с бандера и ограда, скидао све умрлице, које су се тамо затекле, трпајући их, згужване, у џепове одела... Пред сам мрак, био је у фотографској радњи. Фотограф му пружи коверат с неколико фотографије у њему, одбивши да их наплати. Давид му захвали, па одатле одјури до Власта штампара. С врата му довикну:

– Штампaj ми умрлицу! Ноћас да буде готова!

– Ко ме, побогу?! – упита штампар, покушавајући да, шибицом, припали цигарету, пружајући једну и Давиду...

– Па, мени, коме би другом!

– Ти си, богаму, жив!

– Још само мало, мајстор-Власто! Дакле, штампaj!

– А шта на њој треба да пише? – упита га, зачуђено, штампар Власта...

– Ево, записуј! Грешни Давид Деветак, чаршијска дангуба и испичутура, напречац, оста без свих пријатеља, па више сам немаде шта да тражи у животу! Сконча својевољно, да не смета!... Пиши то, што бленеш у мене!? Ето, то напиши!

– Шалим се, Давиде! – осмехну се, покисело, штампар...

– Враг је однео шалу!... Уозбиљио сам се, мајсторе!... Ноћас, дакле, да буде готово!... Ево и моје слике!...

Давид пружи Власту штампару једну фотографију и брзо изјури из просторије...

– А ожалашћени?!... Ко су ожалашћени? – довикну за њим Власто штампар...

– Нико!... Никога више и немам, мајсторе!... – узврати Давид и замаче у сенке оближњих кестенова.

Мајстор Власто немаде куд. Штампана умрлице... Биле су готове пред саму поноћ...

У међувремену, Давид се бејаше прикрао до дворишта Михаилове удовице Јелене. Пазећи добро да га когод не угледа, с директа скиде конопац, на којем је она сушила веш. Смота га у клупко и, не осврћући се, одјури до градског парка. Конопац остави у трави, уз стабло кестена, под којим се, раније одмарао, одбацујући дуванске димове пикавцима, које је ту, у парку, и скупљао... Одатле се, онда, упути штампару... Код њега је стигао баш у тренутку када је овај завршио штампање умрлице и распоредио их по столу, да се, на њима, осуши штампарска боја... Мало касније, прикупи их и умота у хартију, па пакетић пружи Давиду...

– Шта сам ти дужан мајстор-Власто? – упита га Давид, узимајући смотуљак са умрлицама...

– Ништа, пријатељу Давиде!

– Е, не може тако! Нећу никоме, на овом свету, дужан да останем!... Кажу само! Имам новаца!

– Нека ти их, требаће ти, можда, и тамо! – нашали се, мало, Власто, мислећи да то с њим Давид збија шалу... – Ништа! Ништа! Рекао сам ти то већ!

– Хвала ти, онда, мајсторе, и збогом!

Смота Давид умрлице под мишку, докопа бицикл, који је, још у току дана био прислонио уз Властову радионицу, па, на њему, појури у варош...

Застајкивао је, опет, код сваке бандере, али на њих је, сада, лепо – своје умрлице. Једну је ставио и на улаз у црквену порту, другу на ограду ресторана „Русија“, њима је закитио и три канте за ђубре у близини градског трга... Преостале две умрлице ставио је у џеп на кошуљи, коју, као ни одело, није скидао откако ју је обукао...

Читава варош је већ спавала дубоким сном...

Где-где се чуо само кратки лавез паса луталица. Гурајући бицикл поред себе, гегајући поред ње, Давид се упутио

према градском парку. Кад стиже до кестена, под којим је већ био оставио конопац, прислони бицикл уз стабло. Хукну, као да са себе збаци некакав неподношљив терет, а онда се стро-вали у траву. Напица у цепу паклицу с цигаретама и шибицу. Запали једну... Зурио је у жар на њеном врху, а каткада и покушавао да, у мраку, који тек изашли месец није успевао да растера, погледом пропрати и лелујање дуванског дима.

Кад избаци и последњи дим, просто ђипи на ноге, дохвати конопац и попе се на шипку бицикла. Десном ногом се ослањао и на седиште, да би лакше дохватио грану, преко које је хтео да га пребаци. Тек у другом покушају је то и успео. Учврстио га је, најпре, на грани, а онда је на његовом доњем крају направио – омчу. Рукама је, два-три пута, проверавао како ће конопац клизити када се буде затезао. Онда, с бицикла, скочи у траву. Седе, да се још мало одмори, ни сам бише није знао од чега, али и да, узгред, попуши бар још једну цигарету.

Док је одбијао дуванске димове, из цепа изводи једну умрлицу и превијени лист хартије, који је исписао још док је седео на тераси ресторана. Стави их уз стабло, а преко њих положи паклицу с преосталим цигаретама и шибицу. Све то притисну повећим белутком, који, у мраку, напица у трави...

Друга цигарета, која му се, у међувремену, нашла у рукама, не бејаше изгорела ни до пола, али Давид, као да му није била готово седамдесета година, придржавајући се за стабло, просто, из места, наскочи на шипку бицикла... Окренуо се, затим, леђима стаблу. Још једном је проверио омчу, а онда ју је намакао око врата.

– Пријатељи, ево, и ја крећем ка вама! – шапутао је, себи у недра, стрепећи да га ко, у парку, не би чуо. – Можда ме нећете препознати у Михаиловом оделу и с његовим качкетом на глави?! Али, свеједно, указаћу вам се ја, кад будем стигао до вас! Опет да се дружимо, пријатељи!

Звоно на варошкој цркви одби већ трећи час до поноћи.

Давид прекиде шапутање, прекрсти се и склизну, ногама, са шипке... Уже се затеже... Закопрца се, Давид, на њему, два-три пута, а онда се смири – заувек!

Нашли су га, ујутру, вртлари, који бејашу поранили да, док је росе, покосе траву у парку... Чаршијани су, с неверицом, читали Давидову умрлицу. А онда је и званична вест о

његовом крају прострујала градом, унакрсно, и сву ту неверицу потиснула у страну...

На гробље га је испратило мноштво варошана, који су, успут, док се поворка кретала поред улаза у његово дотадашње гнездо у напуштеној Циглани, по нешто шапутали о покојнику. Готово сваки од њих успео је да исприча по неку стварну, или измишљену, причу о Давиду. Пензионисани звонар је причао да се лично уверио да је он, годинама, када се повлачио у своју јазбину, исписивао нове странице свога животописа, за којим је сам Давид казивао да ће то бити и најпотпунија, и најверодостојнија, варошка историја. Једино, овом приликом, нико није помињао некакву Давидову љубавну везу, ваљда зато што су га сви запамтили највише у ритама и умашћеног. Чудили су му се само откуда му онако лепа фотографија на умрлици. Неки су, додуше, помињали и његове позамашне уштећевине у варошким банкама!

Нико, међутим, није могао поуздано да посведочи када је Давид, и одакле, стигао у ову варош...

Над гробом му се, пре него што је гробљанска земља задобовала по дрвеном сандуку, огласила – виолина. Онекуда се ту створио некакав одрпанац с виолином у рукама, која је изгледала тако као да је бар стотину ратова истрпела!... Само преко три преостале жице цијукало је тек пет-шест излизаних коњских длака, док их је око руке свирача, чинило се, треперило на стотине искиданих... Виолониста, необријан, са шајкачом накривљеном на лево уво и избушеном као да је пред митраљезом била, са само једним зубом, очњаком, у горњој вилици, и добро окраћеним левим брком, надносио се над ковчег, стискао оне остатке виолине и крештао неку опроштајну песму... Неколико крупних суза му је, из смежураних очију, капнуло на поклопац ковчега. Мало је недостајало да му и свирку, и песму, надјачају звона, која су се, баш у том тренутку, огласила са варошке цркве... А виолониста је, најчешће, понављао:

– Ти ми, оде, пријатељу!... Са ким ти осташ ја?!...

И песму, и свирку, убрзо је надјачао свештеник, опелом, а затим и добовање земље по Давидовом ковчегу. Многи од присутних су, у том тренутку, зајецали гласно, као у каквом хору да су. Мало ко се с гробља вратио, а да није пролио бар понеку сузу и дубоко уздахнуо...

Док су гробари уређивали гроб, у маси се појавило и неколико келнера са флашама пића у рукама. Нудили су га

присутнима, да се, уз њега, помоле за покој душе јадног Давида... Потом се народ брзо разишао... Око Давидовог гроба кружили су још само гробари, који су мало поправљали набачену земљу и исправљали крстачу.

Кад су се и они спремали да одатле крену, крај гроба се обрела старица, сва у црном. У рукама је имала огромну воштаницу, с црном траком, и велики букет црвених ружа. Спустила је све то на свеж гроб, прекрстила се и пољубила крстачу, а потом и упалила свећу, коју је, у међувремену, побрела у земљу. Прекрстила се, потом, још једном, а затим је покрила лице шакама и заридала. Дуго је јецала.

Кад је, с гробља, кренула ка вароши, успут се, ка Давидовом гробу, освртала више пута, све док није сасвим замакла за брежуљак.

Била је то Јелена, удовица покојног Михаила, иначе, великог Давидовог пријатеља. Често је застајкивала да би, поново, одгонетала запис на листу папира, нађеном уз стабло кестена о који се Давид обесио... Већ је и гласно изговарала то што је са њега читала... А Давидов запис, на остављеном листу хартије, управо, била је његова порука њој.

Понављала је:

„... Јелени!

Никада нисам био сам! Увек си била уз мене!

У мом срцу ни за кога другог и није било места!

Животи ме је прејазило! Бар ти се клони његових подлости!

Твој Давид...”

До последњег трена сопственог трајања, Јелена је Давидов гроб прекрила свежим цвећем. И камени белег му је подигла, а на њему урезала:

„Овде лежи

ДАВИД ДЕВЕТАК,

човек мој срца!

Јелена...”

Кад је Јелена умрла, једва су, на варошком гробљу, пронашли Михаилев гроб, да би је сахранили поред њега. Гробари су, најпре, морали да, с гроба, склопе приличне нарамке трнастог шибља и корова... Дотле, Давидов гроб је прекривало мноштво цветова дан и ноћ, а на њему су бујале и лепо однеговане црвене руже...

Сшамен Миловановић

ДОМАЋИ ВЕТАР

(Монодрама)

Поштована господо, вас је овде довела радозналост да чујете, а мене потреба да испричам оно што ми се догодило. Ако бих о томе ћутао, било би то као да имам богатство које нико не види, не зна, коме се нико не диви и не завиди ми. А то је исто, као да тога и нема. Безвредно, зар не...

Ја сам вам, господо, обичан човек, бивши професор, потом бармен, а сада власник и директор погребног предузећа. Вероватно се питате шта ме је навело да се бавим тако мучним и за већину непријатним послом. Живот и животна филозофија, господо! И ја сам, верујем, као и ви, окретао главу на супротну страну кад год бих видео погребно возило. Никоме није драго кад се сретне с непријатном истином, с чињеницом, да ће једног дана оно и по њега доћи. Ми, у ствари, не желимо да прихватимо истину да људи, ви и ја – читаво човечанство, живимо и преживљавамо само захваљујући туђој смрти и свакодневном умирању.

О, па, немојте одмах да се мрштите!

Зар свакодневно не усмрћујемо читаве биљне и животињске народе?

Знам, знам, шта бисте ми казали, није људски род крив што мора њиме да храни живот. Да, и то је истина... Али, питате ли се, ако већ одавно нисмо канибали, зашто, господо, непрекидно ратујемо и једни друге таманимо, зашто чинимо више зла него добро?

Видим, неки слежу раменима.

Неко ће, господо, рећи да је нагон да ловимо – да убијамо, генетски усађен у нама! Чињеница је, казаће, од проналаска лука и стреле, па до данас, свако ново откриће и проналазак прво се користи за што ефикасније и масовније убијање, па тек потом за лагоднији живот преживелих.

Због тога су многи против таквог технолошког напретка, јер верују да је овоземаљски живот један и једини.

Зато се сви ми, господо, ужасавамо и на саму помисао на смрт и умирање. Зато смо, одлазећи на тужне погребе, у ствари, како би психијатри казали, захвални судбини што се то нама није десило. Иако жалимо за покојником, признали

то – или не, свако с притајеним страхом види сопствену сахрану.

Е, и ја сам то тако доживљавао све док нисам, превозећи умрле, а подстакнут савременим научним достигнућима, схватио да смо ми само фигуре у видео игри Живота и Смрти.

По мом мишљењу: Живот и Смрт су брат и сестра, како ми кажемо, једнојајчани близанци, деца Ванвременске, Све-присутне – енергетске Мајке. Њена се деца на васељенском, као и наша на овоземаљским компјутерима, забављају видео игрицама које им је Врхунски васељенски Програмер програмирао. Живот и Смрт се надмећу играјући се, за њих виртуелни, а за нас реалним – стварним нашим животима.

Не верујете?

Па, размислите мало...

Господо, много тога, док не сазнамо, за нас и не постоји, зар не? А постоји. Постоји **све**.

У тој видео игри људски род, постепеним одрастањем и сазревањем, треба **себи** и васељенској **деци** да открије – да сазнају, суштину и циљ постојања **свега**.

Да није тог циља ми не бисмо могли ништа да сазнамо – ново да откријемо – да идемо напред.

А, докле ћемо тако, питамо сам се. Па, вероватно док се не поубијемо – док се тој енергетској деци не досади да се нама играју, док нас Програмер не избрише.

Елем, пало ми је то на ум оне ноћи у којој сам Боривоја враћао његовом дому: Сви цариници од Немачке, Белгије, Шведске, Швајцарске, Аустрије, Мађарске и иних, знајући да ни један покојник није мој, били су службено коректни, само је овај који је те ноћи дежурао увек изналазио разлоге да ме што дуже задржи на граници. Као да сам ја крив што ће га из утробе комбија запахнути отужни мирис упаљеног кандила, изгорелог воска и тамјана, крстаче и прашњавих погребних венаца крај недавно офарбаног, лакираног, па у метални сандук стављеног леса. Видевши га, из ината, појачао сам музику „до даске“. Па кад га кроз отворена врата комбија, као прхнули врапци, ударише разиграни акорди дувачког оркестра, он се штрећну и устукну назад.

Требало му је неколико тренутака да се прибере, да му лице поприми онај одмерен, службени, израз.

– Молим вас, пошtedите бар моје уши, ако већ немате поштовање за покојника!

Заврнух дугме касетофона и трубачи утихнуше. Цариник, овог пута, овлаш – реда ради завири унутра и климну главом.

– У реду је, господине Хароне. Можете да продужите – подиже руку дајући знак да се подигне рампа: – Срећан вам пут, и... веселите се ви, тамо, у вашој лепој домовини.

– Ма, јебо те Харон, процедих кроз зубе.

– Молим? Вас хабен зи гезакт?

– Харон вам се од срца захваљује, господине...

– Аха... Ок – погледа ме и сумњичаво заврте главом.

Седох за волан, окренух кључ, мотор забрунда, рампа се подиже, каросерија лако задрхта, гуме роморећи зашущташе, и ми уђосмо у „Југу“.

– Идемо у наше Дубово, весели мој Боривоје! – рекох, сигуран да му се душа радује и весели јер трубачи поново гласно засвираше. Ситно везе труба, дубоки басови задихано брундају, добош скакутаво дромбуља, а гоч све помамније бубња. Прсти ми поскакују и у такту се, напред – назад, дуж волана мотају играјући преплитаво моравско коло. За леђима, преграда између мене и Боривоја немирно подрхтава и поцупкује као да се и она у ситно коло ухватила.

Нисам од границе одмакао ни километар, још сам у ретровизору видео њена светла, кад, изненада, пред возило истрча некаква женска особа. Једва укочих.

– Данке, данке, Хер – каже прилазећи

– Јесте ли нормални?! Умало вас не згазих.

– Еј, па ти си ми земљак! Не љути се, одма`... Зорт, брале. Сатима дреждим, стопирам и нико, бре, да стане.

– Па сте изабрали да вас ја носим на души!

– А, бре, брале, немој да си таки... Немој да си на крај срца... Жив ти бог, ће ме повезеш до град. Имам неку цркавицу, платићу ти, мајке ми.

– Е, платићете!?

– Ааа... А могу и гаћице да скинем.

– Шта ће ми ваше...

– Море, видим ја, да си ти ђавол неки... А могу и само друство да ти правим...

– Нисам сам. Унутра је и Боривоје.

– Па што, ако ниси? А бре, могу ја... Их!

– Хоћете код мене, или код њега?

– Тебе сам прво упознала.

Седајући крај мене укрсти ноге: – Данима ми се, јаднице, нису загрлиле...

– Лепа метафора, кажем.

– Ма, која фора, жива истина, земљак! Ја сам Лили.

– И, који вас ветар у ово доба овде нанесе?

– Ма, до „гране“ ме довели они „мајмунџи“ преко...

– Шта је, депортовали вас – протерали?

– Ааа... Истекла ми „радна дозвола.“

– И, шта ћете сад?

– Шта ћу? Па... исто, брале... Образићу наше тржиште.

Користићу наш – домаћи, потенцијал...

– Значи; „преко“ за вас више нема посла?

– Цц, слаба вајда! Море, ако... Тамо ти је још већа криза. А конкуренција!? Не питај! Не знаш да ли има више мушке или женске курве... Ма, богами полудел свет... Хаос... Све курва, до курве, мајке ми!

– Зар је код нас боље?

– Ааа... Ништа, брате, без својега... Ето и ти, да ниси наш, не би ми стал! Ау, овде, бре, мирише како у цркву.

– Тамјаном разгаљујемо душу.

– Ааа! Сад капирам... Ви сте, бре, неки божји људи?

– Нисте далеко од истине... Ја богу мало припомажем, а он му се сасвим предао.

– Ако, ако... И ја једино у бога верујем. Море, мене ми, отуд, мирише и на „траву“ – махну главом ка товарном делу.

– Босиљак и мајчина душица.

– Ааа, ааа...Успавал га мирис?

– Излежава се, кажем.

– Кад се напушим, и ја се тако... Скрати светла, мајмуне! Очи ми истера! Да му га мајке кој ти даде дозволу! – виче за возилом које нас сусрете.

– Баш вам је кратак фитиљ, Лили.

– Ааа... Много, зачас планем. Жива сам ти ватра. А тај, је ли и он... такав... мислим, како ти, незаинтересован за „оно...“

– Па, могло би се рећи.

– „Топли брат“, а?

– Напротив, хладан тип.

– Јао, што ја волим такви који су, као „мртви `ладни“ ... Ма, плануо би он код мене као сува слама. Самлела би га како поточара.

– Не, не верујем.

– Ма иди, бре! Их! Нисте ви још професионално обрађени – завири у товарни део. – Јао!.. У, јеботе, умало ме шлог не... Леле, па, ти мртваци возиш! Што ми, бре, не рече? Мајке ми, жива сам се оладила.

– Шта сте се успаничили? Човек је.

– Мртвак, бре!

– Сви ћемо то једном бити.

– Ма иди, у...– плуцка у недра – Стани! Стани, еве га мотел. Стани, бре!

– Рекосте, до града?

– Ма, јок, нећу! Овде ћу. Стани, бре, да изађем! Стани, молим те!

Нисам честито ни укочио, она искочи. Потрча, па стаде. Врати се.

– Да знаш земљак, од шеснаесте не носим гаћице. И какво ми хфали – смејући се отрча ка мотелу.

Е, Лили, „хфали“ теби много тога, мислим. Ставих нови диск и појачах музику да пригушим Боријево кикотање. Али он склони преграду, пређе напред и седе на њено место. Утишах трубаче:

– Зар и ти, Боривоје?

– Шта и ти? – каже.

– Као и они пре тебе, чим уђосмо у „Југу“, пређе и седне крај мене.

– Шта нам „хфали“?! Да ти правимо „друство“, да не почнеш сам да наклапаш, каже церекајући се.

– Море знам, и ти би да се исповедиш? Сит сам, бре, свих тих ваших присећања, преиспитивања савести, исповедања грехова, јадања, кајања...

– Успомена, успомена, роде!

– Молим те, само немој да почнеш од зачећа.

– Нећемо, нећемо.

– Нећете? Почео си себи да персираш?

– Ма, не, човече, још смо ми заједно! Још увек су нам душа и тело увезани. Нисмо се још раскантали. Разумеш, свако наше „ја“ је у суштини било „ми“.

– И до сада сте то били, па?

– Е, дошло је оно време кад је све важно постаде неважно, кад душа и тело не могу више да се подносе, па смрт решила да нас смири. Као што осакаћеним и изгинулим људима мири и раздваја зараћене државе и народе, тако ће и нас раставити.

– А који си сад ти крај мене, душа или тело?
– Јебем ли га који сам! Час, као да сам ја она, а час као да сам оно... Још то нисмо расправили... Још смо ми – ми, једногласни.

– Жури ти се, а?

– Да стигнемо док нам и речи не замру.

– Глас о твом упокојењу стигао је у Дубово пре нас – извадих сендвич из кесе – Узми и ти слободно, кажем му.

– Зезаш нас, зезаш, а?

– Ма, не! Можда у селу нема ко даћу да ти припреми, па је Радмила за сваки случај пуно тога спаковала. Збиља, Боривоје, чека ли те ико тамо?

– Сви нам знани и незнани од Адама и Еве до Чедомира – упре прстом у вис. – А у Дубову? Е, то не знамо... Можда мајка Добрила ако се није за Чеду поново удала. А ако је одвео, е онда, неће имати ко за нама да запева.

– Не брини, за сваки случај, наручио сам професионалну нарикачу.

– Ниси, ваљда? Лепо, али..., ми бисмо више волели да нам трубачи одсвирају, знаш ону нашу... још једном да је чујемо.

Убацих нови диск, појачах звук. (Из офа или с мобилног чују се трубачи који свирају „Изгубљено јагње“). Ћутке их слушамо.

Боривоју, низ образе, испод металних новчића и капака, као и увак кад трубаче чује, склизнуше две из ока откинуте сузе.

– Зашто, бре, Боривоје? Лелеком и нарицањем, лепше ће ти описати колико си био поштован и вољен, да ти живи све вољно и невољно учињене грехове опраштају...

– Видећемо, видећемо – каже.

– Да знаш, и попу сам те најавио.

– На све си мислио.

– Нисам могао да дозволим да те као бесловесног, некрштеног створа, знаш већ где, тек тако... Разумеш?

– Хвала ти, к`о брату рођеном – каже иронично. Док фарови као ласери буше таму, Боривоје се осврће леводесно, зури кроз стакла.

– Само ми замагљујеш шофершајбну. Склони те кованице с капака, па онда гледај.

– Ма, видимо ми да ништа не видимо! Е, баш ми се отрошила Хелга, по пола евра на око! Ццц...

Опет ћутимо, Љуљшкамо се, повремено цимнемо кад неки точак преко рупе претрчи.

– А, бре, ни једну не промашиш – каже.

– Нећеш ни ти своју...

Он се смејући: – Све су добре, поготову док су уске и младе...

– Ова је баш по твојој мери.

Зазвони ми мобилни... Паркирам ауто крај пута, изађем: – Хало! Дас ист Харон... Харон... Говорите српски, госпођо... Наши смо... Да, погребно... Свакако... Наше саучешће... Одакле зовете? Södertälje... Знам; Шведен... Да, превозимо... Смрт не зна за границе. Да, да... из читаве Европе... Нормално у све земље бивше Југославије и Балкана... Нема проблема... Да, забележено је: Södertälje, Asbovågen 34... Извините, је ли покојник... да ли је господин био претплатник... Колико? Десет година? Паметно... Добро... Зависи од уложеног... Обрачунаћемо свакако господинов аванс... Вишак враћамо... А у случају... Да... Доплатићете... ОК... За четири дана... Ма, сигурно... Видерзен... – Чуо си, још једног ћу ти другара дому вратити, кажем Боривоју.

Боривоје је нестрпљив, виче: – Хоћемо ли већ једном да кренемо?

– Само да протегнем ноге. За четири дана морам да стигнем у Шведску.

Изађе и он, приђе ми:

– Зинуло ти дупе за паре, Хароне?

– Бре, Боривоје, зар сам и за тебе Харон!? Зар си ми и име заборавио?

– Ни у шта, од пре, више нисмо сигурни... Сећамо се само кад си дошао, рече да си из Дубова и да нам је Чедомир послао Дубовчанку. То још памтимо... А шта пише на комбију, Харон, а? Е? И цариник те тим именом...

– Тако ми се зове фирма. Харона ћеш тек да упознаш кад му даш те две парице да те превезе преко реке Стикс. Он превози преко једне реке, а ја сам Петра, Антона, Радомира, Алојза, Сеада, Вукалицу, Стојана, Адема, Драгомира и многе друге провозао кроз неколико држава, преко безброј Елби, Рајни, Мајни, Нора, Дунава, туђих Сава, Дрина, Неретви, Тимока, Уна, Ситница, Зрмања, Морава, преко безброј мени непознатих река и потока трудећи се да сваког довезем дома, да сваком испуним жељу. Мораш признати да је то... ихахај – велика разлика!

– Ако и ниси тај Харон – исто ти је то. „Мани, мани, мани“... Уносан посао, а?

– Хвала Богу, гастарбајтерима, избеглицама и овим разним коронама имамо већ преко пет стотина претплатника само у Европској Унији... Упослићу и твоју Хелгу јер планирам да отворим фирму и преко „баре“. Само ако нађем квалификоване возаче... Понекад трошкови сахране, веруј ми, премашују вредност покојника... Али ти не „бери бригу“ за тебе је све бадава...

– Ма, немој?! А кад би се, бре, с Радмилом увезао да те нисмо примили, а? Еее... И таман вас уведосмо у посао, ви одосте.

– Па, ти си ми дао идеју за овај бизнис.

– Ми?! Када?

– Оне ноћи кад смо до зоре миловали вито тело и испијали опојне сокове са усана твоје Дубовчанке.

– Е? Не сећамо се, али је могуће, дубовска мученица зачас просветли човека. Свашта му падне на ум.

– Теби, бре, у сну све изветри. Увек си се после пијанства будио чио, као да опијања није ни било, као да си се у Лети, реци заборави, сву ноћ купао.

– Па нормално!, каже. Зато се људи, ваљда, и опијају, да забораве оно што их мучи... Да није тако, их, одавно би` ми били у „наренхаусу“...

Богами, господо драга, те ноћи смо оба били зрели за „лудару“.

Кажем то и Боривоју. Он грчи рамена.

– `Ајде ми, то је нормално, али зашто и ти?

Да ли се заиста ничега није сећао или ме је изазивао да му причањем олакшам одлазак, не знам.

Кафана је, као и сваке суботе била пуна, кажем му. Радмила је послуживала госте, наплаћивала рачуне, новац предавала Хелги, ова регистровала и разврставала у фиоку касе.

– Двије пиве и... Einen Tee, bitte! – довикну ми она пролазећи крај Хелге. Ова укуцава цену.

– Два пива и један чај? Одмах! – Из самовара сипам чај, пиво стављам на шанк. Ти си, Боривоје, као и увек седео за својим столом недалеко од шанка и читао новине.

Погледа ме:

– Ми читали? Ма иди, можда смо звирнули да видимо какво је време у „Југи“.

– А откуд ти оно: Пуу, мајку му, опет се стотину избе-
глица удавило! Рече и настави да читаш *За избејлице на џуџу*
ка Европи последња седмица била је најсмртоноснија. У девет
одвојених бродолома на Средоземном мору ушло је 1083
особа укључујући жене и децу. 35 нахиичких миља од Зуваре
најмање 500 мирананша је несло међу њима и 40 малишана...

– Језус Марија! – прекрсти се Радмила.

– Зар опет?!, крсти се и Хелга – О, mein Gott! Die Kinder auch? О, Боже милостиви, докле? Кома су та деца крива?

– Верујем да те је то погодило. И нико, бре, ништа! Као да то нису људи! Да су кучићи, друштва за заштиту животиња би већ на сва уста... А за људе ћуте? Е, људи, људи моји! Какви смо то? У шта смо се... Ццц! – и даље си буљео у новине: *Од почетка године више од 2510 избејлица ушло је на џуџу ка Европи, објавила је Агенција УНХЦР, а 204 000 успело је да се домоће Европе... Министар за европску политику проценио је да је још три милиона избејлица спремно у овом месецу да зајлови ка Европи.*

– Много бре! – И сад се Боривоју лева обрва изви ка челу.

– Ајме мени! – још гласније завапи ова моја.

За разлику од ње, ја сам вести примао мирно, без емоција. Веровао сам, господо, да је Боривоје, као и већина нас, већ био огуглао на туђе несреће.

Да бих себи и Радмили оправдао зашто сам се обездушио, рекох да је то што се сад догађа одавно пророковано: И шести анђео затруби; одвежи четири анђела који су везани на великој реци Еуфрату! И бише одвезана четири анђела – спремна за сат, за дан, за месец и за годину – да побију трећину људи.

Хелга и ти укрстисте запањене погледе.

– Што ме гледате тако? Библија, Библија, мој газда! „Откривење Јованово“ кажем...

Крстио си се левом и десном: А ти то, онако, „из малог прста“!?... Па добро, професоре, јеси ли ти у „Југи“ предавао марксизам или веронауку?

– Марксизам, брате.

– А сад ми цитираш библијске пророке?!

– Идеологе, визионаре, револуционаре, газда! Ми марксисте добро смо проучили конкуренцију, Буда, Шива, Мојсије, Христ, Мухамед и ини пророци пре и после њих, били,

као и Маркс, визионари и зачетници комунистичких идеја, оснивачи политичких партија.

– Кај се чудите, госпон Боривоје? Јој, па мој ви је Лазар прочитао Капитал, Библију, Куран, Талмуд и... и тамо неке источњачке... Их! – Радмила узе наручено са шанка и застаде. Дотле ћутљив, Боривоје не издржа:

– Е, до мојега! Ни њима, као ни теби, комунистички проповедниче, није било јасно, да добро може бити само појединачно – лично. Кад се индивидуална добра и племените идеје удруже, постају зло. Веће зло од зла против кога су се, бре, идеалисти побунили.

– Сетио си се! И те вечери нешто слично си ми казао?

– Ма, јок. У то сам се, бре, лично уверио.

– Е, а то „бре“ је, господо, кажем му, и твоју, Хелгу мучило.

– Was bedautet das „bre“? Све вас разумем, али то ваше „бре“... јок...

– Лазарево и газдино је то. То им је так`... дапаче; опћенито... Јој, как` да вам објасним?! То „бре“ то вам је... Как`, Лазаре?

– Три спојена гласа, Радмила, која наглашавају оно што... Па, то, као... рецимо... као бре!, кажем.

– Ма, сви сте ви Словени... опичени... хоћу рећи... оно... откачени... да, да, откачени Балканци – љутну се Хелга и настави да разврстава новчанице.

Радмила гостима однесе наручено.

– Због тог „бре“ смо се „олешили“? – чуди се Боривоје.

– Не зато! Због оних љубичица.

– Шта булазниш, каквих, бре, љубичица?

– Букета који си хтео Хелги да поклониш.

– Ми?! Ха, ха, ха! Нисмо јој, бре, купили цвеће ни за венчање...

Познајући му карактер, верујем да није, али су напарфимисане љубичице биле повод за све оно што се те ноћи догодило. Обично нисмо обраћали пажњу на децу која су гостима нудила руже и лале. Али кад уђе девојчица носећи ките љубичица, е, тад, верујте ми господо, опет замирисаше оне дубовске процветале у трњацима дуж блатњаве стазе што је од наше куће водила до школе. Под белом шубаром Пасјаче тек су извирали ледени потоци, жуборили и сливали се пади-нама као зној низ моју, вазда уморну, кичму. Чивитно небо се, у мом сећању, још вртложило над планином као кафанска сала испуњена алкохолним испарењима, дуванским димом,

разним мирисима и жамором изазивајући вртоглавицу због које сам морао рукама да се придржим за шанк.

– Вероватно је и тебе, кажем му, запљуснуо етерични талас сећања, јер ти се натмурено чело, видео сам, наједном разведри и радосно сину. Позва девојчицу. Једном руком помилова јој риђу косу, а другом узе пуну шаку модрих грудвица.

– Danke Herr! – озари се детету лице.

– Махну букетом Хелги. Њено лице бљесну смешком као да га обасја први јутарњи сунчев зрачак. Заусти да ти каже нешто, подиже руку, а ти љубичице приљуби уз ноздрве и снажно удахну. Удахну једном, па још неколико пута. На тренутак озарено лице, поче да ти тамни и мрачи се. Баци љубичице на под, гадљиво обриса руку о столњак, стави крупну новчаницу у дететову котарицу, заврте кивно главом и прикова поглед негде на зид изнад шанка.

– Трабуњаш да не би заспао, каже ми.

Неизвесност на коју ће страну да оде, знам, брише му све удаљење сећање. Ја сам упоран да му га вратим:

– Кад их гадљиво баци, угаси се осмех на Хелгином лицу. Свену и поче да модри као грудва крај твојих ногу.

– Могуће је, могуће, рече, а поглед му и даље сумњичав.

Уплашена, девојчица плачући отрча ка излазу.

Хелгина подигнута рука се укочи, а осмех заледи. Гледала је час у тебе, час у мене. Радмили мигом даје знак да пожури: – О, Боже! Препадете дете. Зашто, човече? О, мајн Гот! Опет ће... Црна ја, црна ја... – поче да јадикuje.

Неки гости за тренутак престадоше да једу, погледом отпратише девојчицу до излаза. Други само слеглоше раменима и наставише с јелом.

Идући ка кухињи Радмила полугласно наручује: – Двије лесковачке с луком, ајне „Тафче на графче“, једну „шопску“, крух!, а мени: – Три пиве!

Хелга поче да укуцава рачуне.

Устаде ти. Приђе јој: Стани; не куцај! Готово је! Нема више наручивања... Завршавамо... А ти не точи! – кажеш ми: Доста им је! Неколико пута си гасио и палио сијалице у лустерима: Господо, завршавајте, с јелом! Фертиг! Sie haben gehört! Затварамо!

– Шта ти је, љубави? Немој, немој опет, Боривоје, молим те...

Ти у инат опет утули лустере.

– Да их ниси упалила! – процеди кроз зубе.

– Geehrte Herren, Sie haben gehört! Wir machen zu...

Готово! Ждерете! Ждерете и боли вас брига што се сад, тамо негде, људи. Идите кући, па из фотеља уживо гледајте преносе бомбардовања, превртање бродова, издуване чамце и... и неке, неке нове „Плаве гробнице“.

Боривоје се више не мешкољи на седишту. Ћути, ћути...

Можда му се сећање постепено враћа, мислим.

Хелга је предосетила олују, није јој први пут:

– Немој тако, Боривоје... Нису ови људи... Sie sind nicht schuldig...

– Јесу! Јесмо... Сви смо ми кривци... Разорили смо им домове, па их сад газимо као мраве... Као да то нису људи... – врати се за сто, седе и опет се блудећи загледа у неку тачку.

Радмила наплаћује рачуне, пожурје госте да заврше започето. Полугласно јадикује: Ајме мени! Ајме мени!

Недуго изађе и последњи гост.

– Ми растеривали госте? Ма иди! То си сад измислио, а можда и ниси, много тога нам је изветрело из главе – каже Боривоје.

– Јеси, Боривоје.

– Шта уради, човече?! Зашто, несрећо моја... Weh mit! Weh! До банкрота ћеш нас... О! Не падају паре с неба! Не падају, Боривоје... – настави да јадикује Хелга.

– Не сећамо се, али то личи на њу – климну потврдно главом.

– Мислиш, не падају, а?! Кукаш! За еврима, куку, а?! А за децом? Сви би само евре! Проклети еври! – приђе јој, одгурну је, исчупа фиоку из касе и баци је ка столовима. Она лети као диск и из ње лелујаво испадају папирне новчанице а метални као крупан град добује по тањирима и поду.

– Видиш да падају! Падају... падају с неба!

– Е, то личи на нас, сложи се Боривоје.

– Мајн Гот! Полудео ли си, човече? Тебе треба...

– У лудницу, а?! До сада сам лудило своје штедео – зграби столицу, замахну да је поломи, уздржа се, спусти је.

– Зар не видите да смо сви у лудари? Шта је овде, шта је на земљи нормално?! Што ме, па ти, тако гледаш, Лазаре?! И ти ћеш... И ти ћеш, синак, једног дана овако! То ти манити

Боривоје пророкује... – нагло се смири, извади кључ из џепа, пружи ми га:

– Држи! Откључај и доведи сад ону... ону моју Дубовчанку. Врати се за свој сто.

– Доведи је, сунце јој њено, да ми, бар она, душу разгали.

Погледам ка Радмили. – Ма фућка ми се, рече полугласно и настави да скупља тањире, чаше, кригле... А ти:

– Три, три године, у инат Чедомиру, у инат себи, ја је у затвору, под кључем чувам. Три године се колебам и ломим да јој вито грло помиљујем, да јој се у невине усне упијем. Три године чезнем за њеним уснама – а знам, и она за мојим.

– Шта имаш у тој тинтари, камеру или компјутер, а? – сад се, као, чуди Боривоје.

– Незаборав, незаборав, кажем му.

Хелга прибира папирнати и метални новац с пода и столова: – О, некрштеног ли Србина... Као да ће му Лазар дубовску девицу... О! Мајко моја, мајко моја.. Шта сам ја Богу згрешила.

Ја оклевам јер слутим да ћеш ме у своје коло увући.

– Рекох ли ја нешто!? Доведи ми је, сунце ти калајисано!

Шта ћу, откључам сеф, узмем флашу: – Није се отимала, као, шалим се.

Треперавим рукама прихвати је, диже у висини очију, заљубљено је гледајући:

– О, како си лепа! Лепотице дубовска! Седи, професоре! Седи, бриго моја! Ноћас ћемо мераклијски да љубимо сочне усне ове веселице!

Погледах ка Радмили.

Она слеже раменима – Кај ти ја могу...

– Погледај је, лепа је а љута. Зубима извади кочањ којом је затворена, стави га на длан: Тебе ми је, Лазар чак из Кратке њиве у посету довео!

– Опет?! Кад га те балканске буре нападну! Само о Дубову! Овде ми се... О!

– Кај се ту море, Хелга! Кај? Не мрете ви то разумјет, ви сте овдје на својему. Кужите? Јој, не знате ви как` је то кад ниси дома! Погледај, и мог Лазара туга стисла... Је, богами... Појешће га јед.

А ти, кукурузни чеп прислони уз образ: Чедомир те послао да ме развеселиш?! Не, него да ме раниш, сунце ли му

његово дубовско! Зато је Дубовчанки усне тобом затиснуо... Знао је лисац да ћете ми ти и ова мученица све муке и јаде његове и Добрилине испричати. Полако, колебљиво примичеш грло флаше уз усне, отпијаш гутљај, прислањаш је уз груди: Двадесет година су те Чедомир и Добрила у бурету за свадбу чували. Двадесет година чекали и надали ми се. Боље да су камен родили.

– Немојте тако, газда – кажем.

– Шта, немој?! Камен се, бре, у темељ куће узиди, а ја?! Котрљам се низ брдо, дробим се... У шодер сам се већ! Зашто је, црни Лазаре, успут негде не остави?! Зашто је донесе да ме у окамењено срце.

– Није ти камено, Боривоје, противим се, убеђујем те, тешим...

– Јесте! Окаменило се, Лазаре. Тврђе је од камена из дубовског мајдана.

Другим умом послушкујем о чему Хелга и Радмила тихо причају:

– Толико година смо заједно, а никако да се од те пупчане врпце откине. О! Ваљда је и ово овде наше! И ми смо, ваљда, некаква... некаква...

– Обитељ, Хелга! Обитељ сте, дапаче... Ма, зна то, госпон Боривоје, али... земља... земља, госпа Хелга... Тамо гдје је први пут стопалима дотакнеш, гдје први зрак удахнеш она те, прокљетница, как` магнет... Је! Све прво, как` и прва љубав, никад се не мре заборавит. Све прво је, прво ту у срцу, кужиш? И мој Лазар так`... – гледа ка мени – Понекад, чујем како у купаони сам са собом прича... Јој, он ти је так некај.

– Опичен! Тако ли се каже?

– Је, так`!

– Е, сад, пољуби и ти нашу земљакињу! Де, де... Слободно, не стиди се... – ти ми утрапи флашу.

Отпијем гутљај: – Добрааа!

– Шта добра, сунце ти калајисано?! Како, добра – ватрена, бре! И табане ми зажари! Душу ми, бре, осмуди!

– Бојим се, газда, да нас не запали... да нас не заведе и опије.

– Бојиш се, а? Еј, бре, човече, срећан је онај ко зна кад, где, и како да се опије.

– Е то ти је непобитна истина, каже ми, као да је то једино чега се сећа.

А ја сам вам те ноћи, господо моја, први и једини пут пресисао.

Хелга угаси преостала светла.

– Остави све, Радмила. Сутра ћемо, ако их Бесник не поразбија... Пожури! Кад га овако дубовски табани засврбе може нас још приморати и некакве песме да слушамо... Знам човека!

– Фука ми се за песме, пожури за њом она моја...

– Одоше нам жене, устанем, пошао бих...

– Седи, бре! Које, какве жене? Мачке су то, мачке у људском обличју, мој Професоре! Једини им је циљ, да се окоте. Истрпеће све само да им мачићи буду на сигурном. Баш их брига где су и... и могу да се прилагоде сваком месту. А ми? Ми смо ти као слонов, лутамо, тумарамо и скитамо, али би, увек, да се вратимо тамо где смо се родили. Зато и патимо, пијемо и... и лудимо.

Нисам бројао по колико смо пута наизменице љубили усне наше Дубовчанке.

– Е, сад, сапатниче мој, иди и пусти трубаче!

Опет испи, стресе се зимогрожљиво, пољуби флашу па је прислони нежно уз образ, али онако, тихо – мераклијски. И... и донеси ону нашу „Дубовску библију“.

Одем до шанка, ставим диск с трубачким оркестром. Узимам књигу, вратим се и седнем.

– А, сад, веселниче мој, још страсније пољуби Дубовчанку, да ми издеклемујеш ону Данетову...

– Ниси казао коју, али сам ја знао:

*Сћално сањам
како ћодигемо
неку кућу
на обзорју
на источној сћрани Дубова.
Мој ошћц
устћјаје из троба
само збоћ шотћ.
Моја мајка
као сенка
осушеноћ дрвешћ
ћод ведрим небом
сћрема ручак.
Ја ћравим блашћ
ћазећи ћа ноћама*

до колена.
Носим ња на рукама
као мајка дејше
на недрима
Она са осмехом
на лицу,
ја са шрном у оку.
Оклизнем се,
џа идем
на коленима.
Баџим џаву
џреко рамена,
Видим;
нема мој оца
Видим;
нема сенке
моје мајке
Видим;
џџџица
излеџе из куће
кроз коју
домаћи веџар дува!

– Доста! Прекини, бре! Доста, сунце ти калајисано!
Сиђи, бре, пашћеш! Нећу да ми се повредиш на радном месту.
Не сећам се, а вероватно сам, стојећи на столици, ре-
цитовао.

– Дува ветар, дува, дува домаћи ветар, мој Лазаре!
Оставио ми Чедомир врата широм отворена. Дува сад и кови-
тла се промаја кроз празне наше куће. Видим, мој Чедомире,
како нам ландарају врата. Узалуд Добрила леђима подупре
улазна, чујем како им јаучу и цвиле зарђале шарке док тре-
скају: Трас!.. Трас!.. Трас!.. Трас... Да ли ме то зову, или ме већ
проклињу? Кажи ми, бре, Чедомире. Не мучи ме више, ако
Бога знаш! Затвори их, бре, бар док спавам! Молим те, молим
те, Чедомире... Забрави их, навуци им резу, сунце ти калаји-
сано! Знам да нису прва, ни последња која у Дубову цвиле и
ландарају.

– Е, зато сам ја наша мертечким ексерима заковао –
кажем ти као ко зна какву мудрост.

– Ја Чедомирова и у сну чујем. Трас! Трас... Трас!,
распали се шаком по челу.

– А, Дане – Слободане, `бем ти твоје песме! `Бем ти Дубово, и кад си га у стихове забравио. Срце ће, бре, да ми препукне!

– Немој молим те! – хватам те за руку. Ти би се другом... Држим ти обе. Ма, у груди, у срце, ме трескају! Кад си се смирио, пустих ти руке. Опет смо нашу Дубовчанку наизменично љубили.

– Е, мој Професоре, у Дубову је било толико дубова као да су у њему сабрани сви балкански дубови. Дубови којима су, пре него смо их посекли, ветрови и олује жиреве по свету разнели и расејали.

– Расејали, па шта?! Зато нас сад има свуда! – кажем.

– Има, има... Има, али нас неће бити на источној страни Дубова...

– Тамо је Топлица и гробље, Боривоје.

– Па шта... фука ми се – како рече твоја Радмила.

– Вала, кад се други пут из села вратим... пун цак земље, ћу ти на раме, донети.

– И обавезно да му на дну пробушиш рупу, да се за тобом земља рони, да знаш како назад да се... да се вратиш... Да ти се пут не прекине бар један грумен Радмили у skut да ставиш. – погледа ка вратима кроз која су жене отишле: Да не останеш, као ја, као овај окруњени кукурузни клип, корделка – кочањ, окласина без зрна. Ех, да сам семе у дубовску земљу посејао, можда би и никло. То, то ми је мој Чеда на свој сељачки начин казао. Знам, бре, Чедомире на коју ногу храмљем! Ниси, ниси морао окласином да ме увераваш.

Загрио сам те сузног.

– Е, зато ти у Земљакињу сади, густо сади... Прави децу као... као они наши Цигани тамо.

– Радмила би, али ја отежем... кад се вратимо.

– А кад, кад ћете се вратити? Е, бриго моја! И ја сам тако одлагао, одлагао, па... Пази, може Радмила и као Марија „безгрешно“ да зачне.

– Она?! Ти то тако, мени, о њој! О мојој жени?! Немој да те сад флашом!

– Боље ме ножем, него да је проспеш! Жедан сам, жедан, Лазаре... Кад бих се још једном воде из кладенца крај Топлице напио, не бих жалио да умрем. Тамо ми је и балега лепше од ових швапских љубичица мирисала. О, судбино! `Бем ти судбину моју!

– И балегу ћу у цак да ставим. Од срца ћу ти је поклонити. Човек си, бре, Боривоје! Заслужио си, задужио си ме...

Њему као да свиће. Можда се присећа оног што сам ја и пијан упамтио:

– Е, мој професоре, боље да сте тамо остали, таљигама старо гвожђе да скупљате него што овде служите мене, изгубљене балканске, швапске, и белосветске душе!

Опет смо наизменично љубили сочне усне наше сељанчице.

– А моја душа, грешна душа моја као изгубљено јагње, као олињало куче тумараће по швабском гробљу, цвилеће за урушеним домом и опустелим дубовским сокацима док... док у пакао не оде. А кости? Моје црне кости. Лазаре, самаваће... Трулеће и мешаће се с туђим у неком углу минхенског гробља... Трулеће као... као она два, тамо остављена, моја пања... Тамо, Лазаре... У... Ма, `бем те судбино! `Бем те животе кад нема... ко бар кости да ми... до Дубова добаци – диже главу, натеже из флаше и поче пијано да мрмљаш:

– Без... њеног... јао... јаука.

Испивши, прислони је уз срце, главом тресну о таблу стола:

– То је последње чега се сећам, Боривоје. Радмила тврди да сам јој рецитовао ону песму о дубовском бики који заљубљено још у краву гледа.

– Могуће је, могуће, и Хелга је ту песму волела – закикота се.

– Сећам се да сам те ноћи, у сну, урастао у браду – као Харон, у расушеном лесу, веслајући поломљеном крстачом преко, љутом дубовском ракијом набујале Топлице, с једне обале на другу, превозио зарђало гвожђе, натруле људске кости и дењке избледелих, црних марама...

– Ето и у сну си био Харон.

– Па и ти си сањао да ћеш дуже од Чедомира земљом табанати. А данас ћеш попа пољубити у браду.

– Ма, догурали би ми до стотке, да нас не заскочи она комунистичка курва Корона – Морана. Зајеба нас врдалама...

– Тај вирус су капиталисти пробали да увале Кинезима, али су им ови још опаснијим, узвратили, браним своје убеђење.

– Ма, боли нас ко га је коме уваљивао, ми испадосмо колатерална штета. Еј, бре, нећеш, ваљда, да легнеш?!

– Морам. Морам мало да се опружим, да дремнем, да ми душа не заспи... А ти немој да одлуташ док ја ...

– Куда? И да хоћемо, не можемо. Још не знамо ко ће на коју страну. А где бисмо, и докле би смо стигли у овако тесним ципелама. Једва сте нам их, бре, обули... Скврчили сте нам прсте као чварке. Једва стојимо.

– Боривоје, док си још овде, изнад... изнад иловаче, искористи прилику док земаљски петлови не пробуде оног небеског, подгни главу, погледај увис, види с колико је жаруља осветљено небеско Дубово!

– Ух, мајку му, не можемо! Врат нам се сасвим укрутио. Морамо и ми да прилегнемо... Нигде, Хароне није тако чивитно и звездано небо као над нашим селом! Као деца док смо овако зурили у бездано чивитно небо, за звезде падалице што су прогоревале небо над нама, мислили смо да бог њима, као златним концем, пришива небо за околне планине, да је тамо негде иза њих и крај света... А оно...

– Да те питам: али, али право – искрено да ми кажеш, Боривоје, да ли у тренутку смрти, у тој секунди, човек заиста поново види – проживи читав свој живот?

– Можда... Не знамо, не сећамо се...

– Црни Боривоје, ниси, ваљда, и тада био пијан?!

– Питај Хелгу. „Боље бити пијан него стар“...

– Певао си то и оне ноћи...

– Сад би` могли и да играмо... Лаки смо ти као перце...

– Лези, бре, ту! То те мозак још лаже. Једва смо те шесторица подигли и утоварили.

– Е? Онда су нам, стварно, и душа и тело били мртвосани. Него... Ти си, школован, писменији си, шта мислиш, да ли су Горе заједно сви разноверни, Хришћни, Комунисти, безбожници, Јевреји, Муслимани и... и они, тамо доле... како се зову...

– Будисти, Хиндуисти?

– Е, е, и они... Да ли Свети Петар сваког преслиша и шаље у његов Рај, Пакао, комуноу, гулаг, Чистиљште, Дахау... а оне доле у... у сличне њихове... Право да ти кажем, страх ме је.

– Нема разлога, мој Боривоје, тешим га. – Горе нема судија, нема саслушања јер нема ни Раја, ни Џенета, Нирване, реинкарнације ни Џенема. Све су то измислили они које је ђаво узео под своје! Пропаганда, сто посто пропаганда оних који су засели на престоле. Тога, чиме нас они плаше, има

само овде – на Земљи. Рај за њих, а остало за народ. Страхом, страхом, само страхом су нас задојили! А Горе, ако и постоји, мора да је чиста, невина – безгрешна заједница. Сви су једнаки, сви имају све и... и све припада свима.

– Као у комунизму?!

– Па да, у оном правом, Христовском. Не онаквом због кога си из „Југе“ збрисао.

– Ама се нешто, ни у тај небески комунизам никоме не жури. Него, нешто смо заборавили професоре, Горе је до сада отишло ко зна колико милијарди добрих и грешних, верника и неверника, масовних убица и самоубица од Каина и Авеља па до... до нас. Можда су се и они закрвили? Можда је Горе још већи урнебес и хаос?

– У, бре, што си ти неки песимиста! Зар не рече да смрт смирује и раздваја завађене. Усталом, стрпи се још мало. А кад те поп опоје и упокоји тело, мај се тих четрдесет дана по Дубову, опрости се од родбине и пријатеља ако их тамо још буде, а потом иди с миром Горе! А како је Тамо, видећеш, па ми јави.

– Како, кад нам Хелга одмах мобилни запленила? Да нам га је оставила јавили би` ти...

– Можеш и онако како то често чине покојници.

– Ааа, да се повампиримо?

– Ма иди! Не дао ти Бог! Јави ми у сну.

– Тако!? Е, може, може... Хоћемо, хоћемо... Је ли, а шта ће бити са оним кога овде, у... у рупу?

– Мораће стрпљиво да чека док не дође Христ.

– У, ал` нас утеши, човече! Да је хтео, тај је за две хиљаде година, могао и пешице одозго да сиђе, да увери неверне... Него, како би било да нас ти, за сваки случај и до тог „Небеског селектора“ допратиш?

– Не дао бог! Извини, Боривоје вибрира ми телефон. Хало! Уи! Гарсон – Харон... Ма, говорите српскохрватски. Одакле зовете? Из Лиона. Разумем. Да, свакако. Сигурно. Забележено. Не бринете, све је већ у компјутеру... Оревуар!

– Бог те мазо, ал` је навалица!

– Тако је сваког пролећа и јесени, али сад многи и пре времена узру. Срећом, имам вредне и савесне раднике. Ми смо ти, мој Боривоје, позната и сигурна фирма. Упослио сам петнаест возача из „Југе“, дестак Турака, Румуна и Бугара.

– Море, дижи се, сунце ти калајисано! Идемо! `Ајде, чека те посао! Сасвим смо се укочили... Душа ће, бре, да нам се смрзне!

Кренемо... Нисмо прешли ни десетак километара, опет, на сред пута стоји човек и маше рукама.

– Изгледа да ти је суђено да неког згазиш, да нам прави друштво – клибери се Боривоје.

Док стајем из оближње шумице истрчаше још петорица.

Сиђем из комбија: – Шта је, људи?

Они у глас :

– Merhaba!...

– Selam!...

– Šalom!..

– Nahnuasdika'u...

– Frend!..

– Namši li 'aiddašuhur. Suriја...

– Turkija...

– Al-Junan...

– Makdunija, Serbija...

– Разумем... Их ферште... знам ко сте... I understand you, but. I can not help you... Не смем... Не могу ...не смем, људи...

Они склопљених руку као у молитви, сви у глас завапише мешајући арапски, хебрејски, турски, немачки, енглески... Није ми требао превод, знао сам шта траже.– Аман, људи... Унд их цурик ге... Их зајнес Вages зиен. I'm going to the East – in the opposite direction, натуцам немачки, енглески.

– Полицај – спајам руке као да су лисицама везане.

– Мислиће, бре, да сам кријумчар – кажем.

– У ауту ајне капут менш – вирус – корона... Немам дозволу за живе. Могу само да вам дам мало хране.

Одем до аута, узмем ону кесу, вратим се, а њих нема, као да су у земљу пропали. Узалуд их дозивам. Нико да приђе. Вратим се у комби.

– Е, кад се неко и мене боји, дошло је задње време.

– Вежи појас и вози! – опомену ме Боривоје

Идемо, кратимо пут. Свиће.

– Неће их више нико... Не дају им у Европу, а овде не желе, и не могу... Они су ти сад, као и ти, мој Боривоје, ни на земљи – ни на небу.

Опет прислања нос уз стакло

– Еј, бре, да ниси залутао?

– Стварно ти је све изветрело! Е, мој Боривоје, не препознајеш ни дубовски атар. Још мало па ћемо проћи крај Чедомирове и твоје, у коров урасле, Кратке њиве...

Окренем се ка њему, седиште крај мене празно!

– Што побеже, човече! Зар си се и ти уплашио повратка? Зашто се, бре, сви укочите кад се приближимо крају пута? Зар се и ти, Боривоје, плашиш лелека и нарицања?

Тајац. Само мотор успављујуће брунда.

Изненада из товарног дела пружише се ка мени руке, безброј руку. Неке мотају волан, друге ме хватају за врат и даве. Мора да је Боривоје отворио врата мигрантима, мислим док се упињем да не скренем с пута. Вичем:

– Не дај ме, Боривоје, убиће ме мртви!

Вероватно сам се накратко онесвестио.

– Лазаре! Пробуди се! Пробуди се, Лазаре! Пробуди се, човече...

Чујем га. Отворио бих очи, али не могу, легли ми Циганчићи на капке.

Кад најзад прогледах, крај мене, некако етерични, вадушаст, Боривоје. Наг – као од мајке рођен!

– Што се чудиш, каже. – Колико **сам** рођењем донео – толико и враћам.

Стојимо крај кладенца на цветној обали Топлице. Искошен комби предњим крајем до шофершајбне урођен у мутну реку. Кроз отворена врата, ковчег клизећи лагано, кроз кесе, плутајуће флаше и свемогући отпад, као подморница. урања у воду. Хладнокрвни Боривоје не хаје што се, кроз незалемљене делове, сандук све више водом пуни. Изненада пробуђене кркуше, скобаљи, белице, и друге ситне рибе, привучене бљеском фарова, пливају лењо око плутајуће крстаче и венаца.

Боривоје ме хвата за мишицу – Хвала ти, земљаче, што си **ме** доведе допратио. Надаље **могу** и **сам** – каже видевши да не одвајам поглед од оног за воланом који се малаксало копрца, млатара рукама и грчи док му се мутна вода, пунећи комби, ка зинулим устима све више примицала.

– Отпливај назад, врати се оном јаднику док му вода није и уста заплавила. – овлаш ме гурну у реку. – Ипак си ти Харон, Лазаре, махну ми руком и кикотаво се смејући отрча ка небеском Дубову.

Пецароши који су ме из Топлице извукли кажу да су још јуче знали да ће данас неко неког Дубовчанина однекуд дома вратити. Док један тврди да се у свитање, а други у сутону, напукло црквено звоно, без ужета и тучка, тужно њихало. Као и увек, никако да се сложе. Један тврди да ме је јутрос видео како сам врата на Боријевој кући ексерима закивао, а други да сам у то време с попом и неком женом крај оронуте цркве стајао. Сложили су се само; док су сетни звуци труба лутали врлудавим сокацима дозивајући „Изгубљено јагње“ да су се из даљине и околних висова ка напуклом звону и оглувелој звонари у таласима враћали његови давно откинути звон и брујање: бам!.. банг! бам!

Узалуд сам их убеђивао да су ме душе миграната давиле и у реку на уласку у село скренуле, да ме је Топлица мајчински загрлила, а да је Боровојев лес исклизнуо из возила.

Они су ме сумњичаво, подсмешљиво гледали: Само си ти био у возилу?!

Можда је, кажем им, док сте мене у живот враћали, Топлица покојника уљуљукујућим таласима однела ка Морави, и даље, до оне једине реке у коју се све оне преко којих је Боровоје у животу прешао уливају.

Да, да, господо, у ту једину реку! У коју ће се, нама је то сад незамисливо, све безбројне наше, временом, у једну заједничку реку – реку заборави слити.

– Са сахране си се враћао, Лазаре! И ти си се, као и сваки Дубовчанин, за опрост грехова покојнику, добрано ракијом налио. И нама су, као и теби, тешили су ме, сви путеви прави кад се нашом мученицом опијемо.

– У животу сам се само једном, уз Боровоја, опио, кажем им.

– Е то ти не верујемо. Јер само пијан Дубовчанин може да види оно чега нема, да смисли незамисливо, чује неречено, да заборави и оно што се не да заборавити; све оно што нормалном и трезном није дато да види и чује. И коме сам, господо, после свега, могао да верујем, њима или себи? Њима који тврде да сам после пијанства, попут Боровоја, све заборавио, или чињеници да ме је Смрт оставила да се Живот још са мношћем бакће. Видео сам, уверио се, и знам да све оне које Живот, попут Боровоја избаци из игре, његова сестра Смрт прихвата и уводи у сличну, за нас још несхватљиву, нову игру.

Можда ви, господо, као и моји Дубовчани мислите да сам све ово измаштао или да сам пијан халуцинирао. Признајем и мене је мучила сумња све док новопримљени возачи, после неколико дугачких тура, нису почели да ми се жале да чују некакву расправу и дијалоге у товарном делу возила, а старији: да осећају да крај њих седи и покојник. Зато сам наредио да се херметички затвори преграда између возачке кабине и товарног дела на свим нашим возилима.

Господо моја, као што знате свако има своје Дубово из кога би млад да побегне, бежи и лута, али га, верујте ми, при крају живота обузме неодржива жеља да се свом гнезду врати. Имајте то увек на уму. И не окрећите главу кад ме негде сретнете. Можда ће вам моја фирма једног дана испунити баш ту – последњу жељу.

А, да, не заборавите да на излазу можете узети наш луксузно опремљен каталог.

У монодрами су коришћени стихови песника *Слободана Данеша Стојиљковића*.

На међународном конкурс за монодраме у Травнику текст је прошле године награђен посебном наградом жирија.

Вук Златановић

РАСКРСЛИ

Зведано небо обасјавало је пут. Ширећи своју саблашност месец је одавао утисак заштитника зла. Ветар је својим дугим прстима мазио увело грање, свирајући посмртни марш протеклом дану. Кроз уснуло село уском стазом пролазиле су две приказе. Корацима као у чети војника, газили су равномерно. Када би се слеп човек нашао пред њима био би сигуран да му у сусрет долази једна особа. Хитали су напред без даха, без трептаја. Тамо где су се упутили нису кренули случајно, доброно су о томе промислили, отуд и таква самоувереност у сваком кораку. Један од њих иступи из ритмичког хода и преузе предводничко место. Био је то Јован, онижи човек јаке црне браде, неуредне косе, густих обрва и љутих очију. Бивши робијаш, окорели коцкар и ноторни алкохоличар, Јован је био све оно што не желиш да сретнеш, а нарочито не у оваквој ноћи.

Јовану за петама кретао се Дарко, крупни ћелави сиљеција тупог погледа и још глупљег лица. Дарко је био човек који није могао да бира шта ће у животу постати. Крај себе је увек имао неког ко ће га водити и усмеравати. Сам за то није био способан. Одрастао је без оца и мајке. Бог, или неко други посла му Јована. Какво год зло да је Јован чинио, увек је ту био и Дарко. Чак су и у затвору лежали заједно. Дарка у селу подругљиво прозваше Наковањ, јер је био јак, као од стене одваљен, али та његова снага није имала никакву сврху. Служио је да о њега лупа чекић. Без чекића могао би послужити да се на њега спусти саксија, или одложи масна крпа.

Убрзавали су корак како су се приближавали свом крајњем одредишту. Ветар је дувао све јаче. Пожутело лишће летело је попут јата птица. Својом густом измаглицом јесен их је приморавала на борбу прса у прса. Пут их је водио тамо где до сада никад нису ишли непозвани. Пут је водио у сеоску цркву. И не, они нису покајници. Кренули су, како је неколико дана раније, у пијаној беседи Јован рекао, „да хватају Бога за гушу“. Смејали су се локални ђилкоши овом трабуњању човека који начинје трећи бокал ракије у мемљивој крчми.

И баш пред том крчмом, још као дечак, Јован је чуо предање о крсту који поп носи око врата и који, наводно да-

рује вечни живот. Тројица попова пребацили сто пет година, те су онда, како се не би сазнало за чудотворне моћи крста, исти предавали следећем свештенику, а потом убрзо уми-
рали. Но лукавим мештанима то није промакло испод радара. Брзо се пронесе вест, а како ниједан поп није порекао ове
тврдње, оне осташе да живе као сеоска легенда.

Слабо светло црквене расвете исисавало је сву живост у посматрачевим очима и претакало је у страх. Да употпуни језу, иза тараба ограде црквеног дворишта, вирило је гробље. Када за пар хиљада година неки археолог буде ископао гробове испод дубоких наслага тврде земље, на први поглед помислиће да су сви ти људи умрли истовремено, па је неко жур-
рио да их сахрани, премда није било никаквог реда.

Зашкрипи тешка зарђала капија када је Јован отвори и уби тишину. Њих двојица закорачише ка степеништу које води у цркву. Два радознала ока која су их посматрала из угла дворишта устремише се нагло ка њима, те им пресекоше пут. Наједном се обојица тргоше и заузеше борбени став. Када схватише да је то само велики црни мачор, одахнуше. Јован настави ка црквеним вратима, а Дарко пљуцну у страну и врати се три корака уназад. Погледавши га прекорно, Јован му даде знак руком да пожуре. За трен нашли су се пред масивним дрвеним вратима. Зграбивши кваку као да жели што пре да уђе унутра, Јован је притисну, а онда се укочи, као да је та квака држала њега, а не он њу. У њему на тренутак застаде све. И дах. И срце. И мисли. Као да је стајао на вратима Раја са картама за Пакао. Трже се, обриса зној са чела и закорачи унутра.

– Попе! – узвикну Јован, а одјек протутња унутар цркве као парна локомотива.

– Долази овамо, да те не би ватром, као пацова, извла-
чити одатле! – надовеза се Дарко.

– Шта то радите, за име Бога, мамлази једни?! – зачу се са врата цркве која се налазе иза певнице.

Био је то Отац Лука. Дуге косе и браде, наелектрисане и разбучане од притискања о јастук савршено су се сложиле уз широку белу мајицу и још шире дуге гаће у којима је дотр-
чао до цркве.

– Зашто сте овде? – љутито упита Лука.

– Дошли смо, попе, на исповест – грохотом одговори Јован.

– Решили мало тебе да исповедимо – допуни Дарко.

Отац Лука се окрену, те потрча низ двориште ка улици. Обојица јурнуше за њим колико их ноге носе. Знао је свештеник да ће га они брзо стићи, исувише је стар да би се могао носити са њима. Али, надао се да ће му Бог послати неког у спас, неког бар да види како бежи низ улицу и два разбојника како га јуре, па да о томе обавести полицију, или бар остатак села... Бог не посла никог. Сустигоше га, шчепаше за рамена и вратише назад у цркву. Мрак. Потпуни мрак. Није тако замишљао рај, али ако тако Господ каже, нека тако и буде. Добровољно ће ступити у њега, пружиће корак у тмину и неће се освртати. Он верује. Али, шта ако то није рај? Пакао? Не! Превише је једноставно. Превише је логично! Рај – бело, пакао – црно. Не, сигурно не. Исувише је човечански. Шта ако ипак нема ничег? Тама, само тама које ће бити свестан овог тренутка, а већ у следећем, када она постане свесна њега, када осети да јој својим присуством ремети спокој, разглабиће своје чељусти, сажвакати га и прогутати. Можда га баш сада посматра, кружи око њега, ковитла пипцима као хоботница, одмерава растојање и спрема се за напад. Или као мачка која лови миша, заузима став, стоји мирно, чекајући трен у коме му неће остати ни делић секунде, ни атом снаге за одбрану. Или, ипак, попут кита, само отвори уста и почне да гута све што јој се нађе на путу. На милионе планктона. На милионе ситних душа. И крај. Ништа! Поново тама, али овог пута она које ниси свестан. Нема свести и нема те. Колика је тама ако ничег сем ње на крају нема? Бесконачан простор и бесконачно време. Цео космос, па и шире. Не! Само једно мало пиринчано зрно. Тачно толика. Свог те збије ни у шта.

Шамар. Други шамар. Ледена вода. Шамар.

– Ајде бре, попе, ниси се ваљда уморио, трчао си сто метара. Ево ти мало ове твоје водице што бајеш у њу да те расани!

Поново ледена вода. Поново шамар. Више од удараца болеле су мисли. Како је то могло да му падне на ум. Зар да веру изгуби у трену кад мисли да одлази? Преломна тачка у којој схваташ ко си и од чега си саздан. Широко осмех развуче се преко Лукиног лица. Можда и најшири икад. ...Благословена си ти међу женама и благословен је плод утробе твоје... – лебдела је молитва на његовим уснама. И на крају молитве у несвест, у тмину... Поп Лука није изгубио веру.

Ноћ се увелико одомаћила као да ничег није ни било пре ње. Погледом мајке која укорава несташну децу, свезан за

столицу, покрај иконе Светог цара Константина, заштитника ове цркве и мештана села, поп Лука је посматрао двојицу целата. Навирала су сећања, слике свог доласка у село, дана када је дошао у цркву, дана када је постао ђакон. Сећао се свега, као да управо сада поново корача истим путем...

У даљини, на пружном прелазу, посред шина, видео је силуету малог човека. Дете? Откуд дете овде у ово доба ноћи? Протрља очи, те поново поглед устреми ка тами из које се обрис дечака тромо кретао ка њему. Помену име господње, прекрсти се и крену у тмину да се брже-боље сусретне са неизбежним. И заиста, био је то дечак.

– Шта радиш овде, мали? – упита га будући сеоски ђакон.

Дечак упути поглед пун туге, али без назнаке да ће суза икад кренути. Вакон помисли да их је сиротан све исплакао.

– Синко, реци ми шта се десило?! Где ти је отац? Где живиш?

Дечак заусти да нешто каже, али ноге почеше да му клецају, наједном колена попустише и ситно камење којим је посипана пруга зари му се кожу. Пре него што главом лупи о шину, испусти туп крик. Више није било звукова, сем ђаконовог дозивања упомоћ. Ухвативши дечака за руке да би га пребацио преко рамена, осетио је топлину. Лепљива топлина сливала му се низ руке.

– Крв! – повикао је више за себе.

Из дечакових дланова крв је текла као са чесме. Помислио је како само Бог може да спаси ово дете. Пољубио је крст који је носио око врата, скинуо га, ставио у дечакове дланове, затворио очи и заустио прву молитву која му је пала на ум. Усред молитве, осетио је нечији поглед. Отворио је очи и приметио да дечак гледа у њега. Пренуо се од призора, и пре него што је захвалио Господу, руком је опипао дечакове ране, али су то били само ожиљци. Забезекнут, загрлио је дечака, а овај му узврати загрљај.

– Хвала Вам, Лука! – рече дечак.

Ђакон се није обазирао на то што његово име није Лука, сматрао је да дечак бунца. Како и не би бунцао након свега. Повео је дечака са собом у цркву. Наредних годину дана дете није рекло ни реч. Проговорио је на дан када је дотадашњи ђакон рукоположен за новог сеоског свештеника. На рукоположењу ђакон доби свештено име Лука. Дечак је пришао, подмукло се насмејао и рекао:

– Честитам, Оче Лука.

Уже је било танко, али чврсто. Обмотано око јаких, длакавих руку целата, оцу Луки личило је на мост. Препречен мост и непремостива препрека. Баш се тај парадокс зацртао о његовој глави. Непремостиви мост. Погледао је Јована у очи. Знао га је од када је био дечак. Јованче, мали Јованче. Несташно дерле. Колико је дуг пут од несташног дечака до овог што се ове ноћи родило? До овог што се отелотворило? Пут, и не тако дуг, пут смо сви прешли заједно са њим. Непомагање је саучесниство. Ко је глув на туђу муку, нек пред Богом осатане нем на своју. Нико није видео у каквог човека он стасава. Никог и није било брига. Мало је село, сви се знају, не може то отићи далеко. Он је такав! Он је једноставно такав! Али није. Такав се не родиш, такав постанеш. Родиш се чист. Чиста шака меса. Прљаш се успут и наново чистиш. И наново прљаш. И чистиш. А сви вичу „такав је он“. Све док на последњем чишћењу вода не спере твоју срж, а остане само штрока. Смежурани комад спечене балеге са гњилим крушкама место срца и гнојавим очима с мрвим погледом. И шта онда? Онда би сви да те чисте. Али, чим загребу по површини, беже. Јер тамо испод смрди. На место којем тежи твоја душа. На сумпор. На пакао. Део по део. Слој по слој. Наслагу по наслагу. Насладу по насладу. До кости. До сржи. До душе. До оног што је остало од ње. И дубље. До смрти.

– Јоване, шта то, за име божије, радиш? – кроз болну гримасу изговори Лука.

– Ајде Лука, паметан си човек, дај нам оно по шта смо дошли. Не отежавај ни себи ни нама. – мирноћом хирурга прозбори Јован.

– Јованче, сине! То што тражиш, већ имаш. По рођењу ти је дато. У себи га потражи.

– Не трабуњај бре, попе, више! Него вади тај крст!

– Не вреди ти сине ни сто крстова да накачиш око врата. Остаће на земљи онај највећи, онај твој. Ко ће њега да ти понесе? Писаће ти се добро једино ако њега на леђима изнесеш кроз ова врата. Било који други... не иди дубље Јоване, светлост је већ једва видљива са места на које си се упопао.

Шамар. Други шамар.

– Видиш ли ово уже, Лука? – љутитим покретом руке Јован поново обмота канап око шака и растеже га између њих. Тупи звук одјекну црквом.

– Долазимо до занимљивог дела, тамо где ћу те послати! Сви носимо неке грехе. Неко мање, неко веће. Постоји један који нам је ту, зацртан, додељен, онај од којег је почело, прагрех. Ти ћеш тамо отићи без њега!

Јован се унесе Луки у лице, развуче уста у болестан осмех. Стеже вилице толико јако да му зуби зашкрипаше. У два корака нашао се иза Луке, обгрли му врат, натеже уже и грубо повуче ка себи.

– Да видимо шта ћеш кад одеш свом Богу на истину, а брзо ћеш тамо. Објасни ми зашто не носиш његово обележје грешника. Објасни ми како си прогутао Адамову јабучицу.

Прислонивши уста попу на уво, Јован се грохотом смејао, док је све јаче притезао уже које се урезивало у његов врат. Покушавајући да одвеже руке, свештеник је млатарао ногама, копрцајући се као риба на сувом. Последњим атомом снаге одгурнуо се о тло. Столица је ударила Јована у браду и оборила га на под заједно са Луком, но овај није престао да га дави. У тренутку када је увукао последњи дах, видео је свица како долеће до врата цркве.

– Гони се! Праштам му! – у истом трену поп испусти и душу и речи.

Јован је клечао пред мртвим телом свештеника, љубио му ноге и молио за опроштај. Грцајући у сузама дозивао је Господа. Лупао је шакама о под и вриштао као да сам Ђаво напушта његово тело. Опкорачио је попове груди, шакама стегао његово лице и палчевима покушавао да му отвори очи. Беживотне плаве очи и даље су говориле више од свих живих очију које је за живота срео. Никад није обраћао пажњу на очи, а требао је. У њима станује душа. Лукина је још увек била ту. Била је ту само из једног разлога, да је Јован види. Убити тело је једна ствар, видети душу која то тело напушта, то је нешто сасвим друго.

– Јоване! Смањи доживљај... – мирно, сталожено, кроз насладу, тоном који до тада никада није изашао из његових уста, добаци Дарко.

– Кренимо док још неко није стигао – надовеза се и са широким осмехом лупи шаком о груди показујући Јовану на цеп.

Јован баци поглед ка њему, али га није могао видети. Гледао је кроз њега. Све се мутило, цео свет нестајао је у плаветнилу ириса поповог ока. Ковитлац душе која напушта овај свет претио је да са собом однесе још једну. На рубу вира ви-

сила је Јованова. Душа за коју више није било наде. Не окрећући главу Јован пружи леву руку ка Дарку, као дављеник којем је потребна помоћ.

– Ма ко те јебе! – одбруси Дарко и упути се ка вратима.

Док је корачао ка излазу, крајичком ока видео је Јована како широм отворених уста и избуљених очију лежи мртав на свештенику.

Рука је држала кваку, или квака руку. Као два стара знанца након дугог раздобља невиђања. Трајао је тај стисак. Дарко напрасно повуче врата ка себи, те их хитро отвори. Ноћ је мирисала на хладноћу. Не зимску. Неку чудну хладноћу, која као да је куљала из њега. Хладна му је ватра испуњавала тело. Погледао је своје дланове. Два ожиљка од ексера која носи од кад зна за себе. Мислио је, целог живота био је разапет, баш као Христ. Но, никада није сазнао шта се заправо десило.

Гледао је често, као дерле, у икону Богородице која у наручју држи сина, гледао је фреске у цркви, слушао је приче о Божјем сину који је дошао да нас спаси. Замишљен одлазио је на спавање сваке ноћи. Ко су његови отац и мајка? Да ли је и њега Бог створио? Можда их баш због тога никада није упознао. Будιο се љут сваког јутра. Љут на оне који су га напустили, на себе што је ничији, љут на свештеника који га је очувао у малој бараци на црквеном имању, љут на Исуса јер је Божји и љут на Бога јер је свачији. Ако је он његов Бог, ако је он његов отац, зашто га није било у његовом животу?

Закорачио је напред, спустио се низ трошан степеник и загазио у траву. Иза себе оставио је цркву, а у цркви мртвог Јована, човека којег је слепо пратио већи део свог живота. Оставио је Луку, човека који га је подигао, који га је хранио и који му је...

Тада нешто блесну, пуче силовито. Није знао шта је то, метак испаљен из пиштоља жандарма који су напунили порту цркве, или мисао која распарчава Даркову свест. Који му је... спасио живот. Тада се све вратило, и отац и мајка који желе да га се отарасе, и тренутак када га везују у платнени цак, и тренутак када му преко шака прелази стара кочија и набија зарђале чавле у дланове. И пружи прелаз и он који му спасава живот. Отац Лука, он је био тамо.

И нови пуцањ, овог пута није пуцао ум, пуцао је жандарм. Право кроз Дарков стомак. И још десетак метака без неког морања... Дарко је пао и након првог метка, можда чак и

пре њега. Но, сви они оружје нису користили сем кад су гањали јаребице и зечеве на околним пропланцима. Желели су да пуцају. Један жандарм приђе Дарку, зачу његов хротац, те му сасу још један метак у груди. Одвукоше тело у цркву. Бацише га покрај свештеника, покрише белим чаршавима, заључаше цркву и растераше народ који се окупио.

– Немој неког да сам видео да се врзма около! Моји људи ће чувати цркву док у зору не дође командир! Буде ли се неко мотао овуда, нека зна да имамо дозволу да пуцамо! – рекао је љутито сеоски полицајац.

Покуњено, шапатом мештани напустише порту. За њих ноћас више неће бити спавања. Освануло је јутро. Полиција, на челу са командиром отворила је двери цркве. На поду, лежао је свештеник а крај њега Јован. На месту где су спустили Дарка, у локви крви, стајао је само мали дрвени крстић.

Андрија Лаврек

ДВЕ ПРИЧЕ: ПОЧЕТАК И КРАЈ

ТРЕЋА ЖЕНА

Шестогa данa Стварања Богу постаде досадно. Створио је већ којекакво камење, дрвеће и животиње, али све некако не беше задовољан. И досети се Бог да начини створа који ће у већој мери бити по његовом обличју него што су то тамо неки павијан или шимпанза. И заграби Бог земље у шаку (а имађаше повелике шаке), и пусти на ту земљу мало влаге из себе, и умеси првога човека, и даде му име Адам, што значи „земља”. И виде Бог да *није* добро, јер иако Адам беше поиздаље налик на Њега, Он, Бог, бејаше вечан, а Адам ће се брзо покварити и умрети, и шта онда? Неће, тек, сваки божији дан каљати руке прахом земаљским и месити новог човека. И досети се Бог да направи жену, како би се човек и човечица сами плодили и множили. И узе Бог опет мало земље и пусти на њу мало племенитог флуида Својега, и умеси жену налик човеку, али са неким неопходним за плођење и множење разликама. И кад је заврши, нареди Бог Еви (јер тако је назва – Ева, то јест „жива”) да, осим што ће слушати и служити Њега, још мора слушати и дворити Адама. И ту се збила прва непланирана и неочекивана ствар на овом божијем свету: Ева одби да слуша Адама. Бог и Адам запањени бејашу. Бог у први час не могаше доћи до речи, а Адам у тај први час од постанка свога још не беше овладао вештином говора; барем не толико као Ева. Ева, речита као и све Еве после ње, рече да не види зашто би морала слушати Адама, кад су обоје на исти начин и у исти дан од Бога створени. Да је Адам икако супериорнији (Ева је већ знала и ту реч) од ње, онда да, али овако... Ту Бог и Адам – који се већ размрдао и почео да брани богом дана мушка права – стадоше вршити пресију на Еву аргументима у распону од „па срам те било”, до оних мало озбиљнијих. И када Бог спомену бацање у пакао, Ева се коначно наљути и изјави да ће, ако треба, у пакао отићи сама. И оде Ева Луциферу, који је на рачун Бога имао исте примедбе као и она у вези са Адамом – Луцифер је тврдио да је створен истовремено са Богом и да му се зато не мора покоравати. И Ева промени име у

Љиља, то јест Лилит, то јест Лејла, што значи „ноћни демон” и стаде живети са Луцифером.

Пошто поучен бејаше примером са првом женом, Бог одлучи да другу направи на други начин и директно пред Адамом. И направи Бог прво костур, па унутрашње органе, па мишиће, крвоток, кожу, косу и, када је заврши, друга Ева не беше ништа мање лепа од прве. Најзад, творац јој беше сам Бог, а не тамо неко брљало. И што је још важније Ева број два не показиваше никакве знаке непослушности. Ту, истина, не беше ништа чудно, јер јој Бог из предострожности направи мањи мозак него првој. Али сад се проблем појави на другој страни. У креативном заносу својему, Бог сасвим беше заборадио на Адама. А Адам је, сав зелен у лицу, захваљивао богу што још није ручао – од призора Евине утробе (сва она црева и остало) начисто му се смучило. И ма колико Бог после тога убеђиваше Адама да прими Еву из божијих руку, Адам ни да чује. Најзад Бог склони Еву негде за своје потребе (ипак је Бог мушко) и након тога се више ништа не чу о њој.

И нађе се Бог у великој недоумици. Његова првобитна намера да Адаму створи жену довела беше до тога да су по једну жену добили и Луцифер, и он сâм, само је Адам и даље... вртео палчеве. Штавише, након два толико разочаравајућа и трауматична искуства са женама, претише озбиљна опасност да Адам постане женомрзац а у перспективи и пешован. И ту се Бог одлучи на добро познати захват: кад је Адам заспао, Бог му узе једно ребро и од тог ребра направи Еву. Ово место у „Књизи” женама касније служаше као доказ у прилог тврдњи да су мушкарци безосећајни, јер како је, забога, Адам могао да се не пробуди приликом чупања ребра?! Али, као и у свему осталом, жене и овде греше, јер у Књизи лепо пише: „пусти Бог тврд сан на Адама”. (Па хвала богу да је смислио неко оправдање за свог првенца!)

Касније се испоставило да и трећа Ева богато обдарена беше особинама које украшаваху прву (тврдоглавост, непослушност итд.) али је Адам дотад већ свикао на њу. Али то је већ друга прича. О томе колику корист Луцифер имађаше од Љиље сведоче народне пословице „Шта ђаво не зна – пита жену” и „Где ђаво не може посао свршити – жену пошаље”; али и то је друга прича. А ово беше једина истинита и потпуна прича о постанку човека и човечице – прве, друге и треће.

СЕКУНДЕ

А. К. В. Сељак. Кина. 17 ч, 6 мин, 11 сек.

Зашто тај пас цвили? А и мене одједном боли сваки мишић; много сам радио данас. Меј Ли је хтела да држимо пса... Где су Ли Линг и Меј Ли? Мора да су у кухињи. Ли Линг је касно родила и сад исувише пази на малу... како сам уморан; требало би што пре да легнем... Посадио сам 35 струкова пиринча. Не, то Ли Линг има 35 година, а ја сам посадио много више... Некако ми се мути у глави. Меј ли је хтела да има смартофон. Видела га је код суседа на телевизији. Сусед има телевизор у боји, а има и компјутер. Али обећао сам им да ћу их водити зашто лежим на поду? на свечаност у град. Треба да устанем и одем у кревет. Не могу да се одвојим од пода. Али више ме ништа не боли. Лепо је. А Европљани су направили филм „У Кини... једу... псе”...

Ц. В. Осуђеник на смрт. САД. 4 ч, 6 мин, 11 сек.

Мадерфакер је пустио отров! Већ ме све боли! А рекли су ми да треба неколико секунди! Гадови, да им свима јебем!... Где је тај целат, стајао је ту... И никог нема, дигли су ме рано ујутру и довели овамо да нико не зна... Да сам бео, не би ме тако сјebали... Онај адвокат није ни прстом мрднуо... А била је то само једна службеница... Више не боли онако, само ми се мути пред очима... Кад бих само могао...никад ме не би ухватили. Аха, устао сам! Ево га мој камионет пред вратима. Не, ово је мерцедес са ци-пи-есом. Још боље; јебеш америчка кола! Сад ћу им лакше умаћи, видеће они...

Р. Т. Незајослена секретарица. Француска. 10 ч, 6 мин, 11 сек.

Што су ми руке одједном пале на тастатуру? Треба да кликнем на „undo”. Али компјутер се гаси!... Одједном ме боли глава... Морам да улепшам тај CV; радила сам само шест месеци као секретарица, то је мало...Али шта друго да напишем; не могу да лажем. А Фернан неће никад имати бољи посао и плату. Једино ако некад „страшно ме боли глава” буде имао баш своју аутомеханичарску радионицу. А тешко да он може уштедети за то; било би добро да му помогнем својом платом. Али прво треба да уштедимо за венчање. После ћемо

тек моћи да мислимо на децу. А да нисам трудна? Ма нисам, знала бих. Зашто онда осећам такву мучнину? Ево, пала сам са столице. Смешно. Све ме боли и удваја ми се у очима. Али Фернан ме узима на руке! Венчање, венчање у цркви! Сви су весели само им се лица искривљују. Тако је лепо чупа ме нешто у стомаку и рукама и ногама... Али прошло је и сад је сасвим...

А. Л. Књижевник. Србија. 10 ч, 6 мин, 11 сек.

Спотакао сам се о праг. Сешћу за компјутер, али га нећу одмах укључити. Да размислим прво. Чудно се осећам. Како то овај комарац лети? Пао је на сто поред тастатуре. Одуваћу га... после. Да размислим шта бих сад могао да радим. Прекјуче сам завршио превођење једног романа, а јуче прочитао и исправио словне грешке у... у последњој причи коју сам написао. И ево сад већ не знам шта да радим. Има једна ствар која је данас свима позната и може бити тема за научно-фантастичну причу; мислим да су већ снимили и један филм о томе. Онај експеримент у Женеви... у ЦЕРН-у. Зашто су ми хладне руке кад је топло?... Али још је рано, свеже је... Тамо убрзавају честице да би се судариле. Очекују појаву нових честица, оног... Хигсовог бозона и другог. Да објасне порекло материје, постанак свемира. Ако бих писао о томе, прво бих морао сазнати много више. Али, бар у принципу... Плаше се да може настати мини црна рупа, која ће прогутати читаву Земљу. А после би морала и Месец. Па затим... али даље од тога вероватно не може ићи; планете и Сунце су предалеко. Она наша научница каже – као судар два комарца; ништа се не може десити. И други научници тамо кажу да не може. Али они не могу тачно знати шта ће добити. Нека од новонасталих честица могла би имати такве особине... Рецимо да се ипак деси. Ствара се црна рупа и почиње да привлачи сву материју из своје близине. Кад буде величине врха игле, биће тешка много тона. И све тежа, а још увек мала, невидљива. Шта је може спречити да пропадне кроз под – уморан сам а мислим да сам се баш наспавао – ма био тај под и од челика? Неизбежно ће почети да пропада ка средишту Земље, привлачећи све више материје. Оно што се тиче свих нас у таквом случају јесте, колико ће то трајати почев од делића секунде у ком је почело, па док читава Земља са свим на њој не постане „црна рупа”? А можда тако и настају црне рупе

у Вациони – као последица неопрезног експериментисања? ...Ако буде трајало мање од једне секунде, биће добро, нећемо ништа ни осетити. Али ако буде више... морало би бити гадно. Мада, не може бити тако да прво осетимо у ногама, па у појасу, па у раменима... Одразиће се одједном на читав организам. И на мозак... А мозак је способан... кад зазвони будилник, мозак у сну започиње некакву радњу више сати пре те звоњаве. Па онда кроз сан чујеш ту звоњаву, звони, звони, пробудиш се... у сну су прошли сати а заправо само пар секунди. А зашто сад лежим на поду? Уморан сам и све ме боли. Али и пријатно је. Замагљује ми се у очима и све се некако искривљује. Па нека; одспаваћу, а кад се пробудим написаћу причу о тој... о том...

Анђелко Заблаћански

НЕСПОРАЗУМ

Погледала га је мрачним погледом као туђинца који се дрско усудио да јој нешто каже, а не у човека који ју је волео и којег је она волела последњих пет година.

– Не говори ми о смрти – рекла је узнемирена кадо да су јој сви најмилији недавно умрли. – Не могу то да поднесем.

– Ко год се родио мора умрети. Смрт је саставни део живота. О животу ти причам. Нашем животу, али ти да ме не чујеш – рекао је потиштено. – Умрећу без тебе, како не разумеш?!

– Ти опет о умирању. Доста! – викала је на сав глас. Никад раније није чуо да тако галами.

– Шта ти је? Смири се – покушао је да разговор врати у мирније токове.

– Умро ми је свекар – рече гледајући га зачуђујуће хладним очима.

Он је погледа изbezумљено и бесно упита:

– Свекар?! Мој отац је мртав већ петнаест година. Он ти је свекар. Не пуковник – отац човека с којим већ девет година ниси у браку. У ствари, ти с њим ниси ни била венчана. Живели сте у ванбрачној заједници. Радојко је деда твоје деце, али не и твој свекар! А зато си данима тако мрачна и безвољна?

Није му одговорила. Заћутала је. Опет није чула ниједну његову реч. Гледала је кроз њега. Није видела то озарење кад јој говори о њиховом животу. Није видела ни то помрачење кад би га остављала без иједног одговора на његова бројна питања. Одлазила је у своју ћутњу и бивала све даља. Отворила је врата његовог реноа и изашла без речи. Те вечери није дошла у његов стан. Није га изненадио њен недолазак, мада је био убеђен да ће доћи.

Данима су га прогањале разне мисли, али је остао у незнању шта се дешава са женом за коју је мислио да зна шта њени осмеси, шта уздаси, шта покрети говоре. И сад верује да је знао шта мисли и кад ћути, али му није јасно зашто сад не зна. А она, ево, већ неколико недеља ћути као никад раније. Не одговара му на позиве и поруке. Врата њеног стана су увек закључана. Где год се окрене од ње добије само тишину.

Решио је, ћутаће и он. И заћутао је. Избегавао је да пролази улицама којима она иде на посао и с посла. Више није остављао аутомобил на паркингу близу њеног стана. Није залазио у маркет, пицерију, пекару у којима су некад заједно куповали. Није пио поподневну кафу у кафићу преко пута парка.

Ћутање и међусобно избегавање места где би се могли срести обострано је трајало недељама. Она је себи говорила, понекад кад би била сама, чак и гласно како јој не треба човек који не уме да препозна њену потиштеност и да буде уз њу кад јој је тешко. Не треба јој неко ко себично мисли само на себе. А он је размишљао о њеним очима док су били срећни и насмејани. О жени која га је волела као и он њу. Ниједном није сумњао у њену љубав чак и у време кад се осећао запостављеним због њених проблема са једном, па са другом ћерком, иако јој је и тад говорио да оне нису деца и да би требало мало да буде флексибилнија. Но, када би она рекла, док су под њеним кровом морају се понашати како доликује, он јој је одобравао. Није желео да је повреди чак и кад је мислио да није у праву. Волео ју је без очију и ума. Само срцем и душом. Мислио је да му је иста таква љубав узвраћена. Осећао је то. Али, како сад овако може да га избегава и ћути толико дуго и тако упорно. Мада је заобилазио места где би се могли срести, није могао издржати да јој не шаље СМС поруке и мејлове. Ни на једну није добио одговор. Тад би се, загледан у даљину, питао – зар је могуће пет година љубави да стане у једно ћутање?

Она је отворила боловање, узела сваки слободни дан који јој је припадао, затим и годишњи одмор, само да не би морала да излази из стана. Није желела никог да сретне, никог да види, чује. Много више је пушила и пила кафе него што је узимала хране. Осећала је бол испод десног подребарног лука који ју је терао на повраћање и у себи је понављала само једно питање – кога сам то волела? Тај, за њу, некад најбољи човек на планети да је изда и напусти кад јој је био најпотребнији. Није јој јасно како није могао да схвати тежину тренутка који је снашао њу у њене ћерке. Она се плашила бившег мужа. Био је насилан и охол. А сад је свекар умро. Умро је онај који је једино могао да стане на пут том силеџији. Био је ауторитет којег се једино плашио. Никад није могао без страха издржати поглед пензионисаног пуковника, свог оца. А моја љубав, прошапута прогутавши сузе, замера ми што сам га назвала све-кром. Кога сам то волела и коме се предала као ником пре? –

бесно су јој промицале најгоре мисли о човеку коме је толико веровала.

Он је већ почео да губи разборитост. Више није знао ко је кога увредио, ко коме рекао ружније речи. Да ли их је и било? Није знао ни шта је писао у тим својим порукама, ни да ли му је одговорила барем на једну. Не, није, присећао се. Да, писао јој је најљубавније речи, слао јој Неруду, Елијара... Ћутала је. Боже, каква је то жена која остане нема на све те речи. Како не уме да схвати да је воли. Исто као и онда кад су у његовом стану читали Диса, Ракића... Јесте, послао јој и две-три увредљиве поруке, али се одмах извињавао као ђачић. Бивао је све расејанији, на тренутке губећи додир са стварношћу. Све чешће је падао у очај. Да ме воли, помислио је кроз најдубљи уздах који један мушкарац може испустити, схватила би да без ње не умем да живим.

Не зна колико је времена прошло од последњег удаха свежег ваздуха кад јој је неко зазвонио на вратима. Ђерке су имале кључ и никад нису досад звале већ су улазиле без куцања и звона. Провирила је кроз шпијунку. Два униформисана лица су стајали пред вратима. Отворила је збуњена.

– Добар дан, госпођо. Ми смо из полиције. Да ли сте ви Вера Ранковић? – питао је крупнији мушкарац.

– Да! – рекла је збуњено плашећи се лоших вести за своје ђерке.

– Ово је за вас – рече други полицајац пружајући јој розе коверту.

На задњој страни је писаћом машинином, ћиричним словима, била откуцана њена адреса. Кад је окренула коверат пред очима јој је блеснуо његов рукопис и написане три речи – *За моју Цици*. Хтела је да им коверат баци у лице, али је прекиде глас оног крупног, старијег полицајца:

– Прочитајте!

Она отвори не марећи колико ће расцепити коверат, отвори папир и у себи прочита: Знаш да не умем да живим без тебе.

– Откад то полиција решава љубавне проблеме малих мушкараца? – трудила се да буде што саркастичнија.

– Рукопис вам је познат?

– Јесте. Знам га.

– Чији је?

– Молим вас какве су ово игре? Нисам расположена да с полицијом решавам љубавне проблеме Милоша Перовића. Будите љубазни и напустите мој стан – већ је кипела од беса.

– Која гњида. Шаље ми полицију. Пу!

– Госпођо морате поћи с нама да идентификујете леш. – рече млађи полицајац.

– Какав леш? Чији леш? Не говорите ми о смрти. Смрти ми је преко главе. – говорила је неким чудним гласом.

– Јутрос у девет сати у свом стану обесио се Милош Перовић. Није нам познато да је имао ближе сроднике. Неко мора потврдити идентитет. Пођите.

Она се само стропошта на под стежући писмо и грчећи се као лист на ватри, полугласно понављала: Ни ја без тебе, ни ја без тебе.

Резак звук је парао јутарњу тишину. Снажна, маљава шака пребирала је по ноћном сточићу тражећи мобилни телефон.

– Хало! Хало! – викао је прозуклим гласом не сасвим пробужени мушкарац, док је мобилни и даље звонио.

– Аларм. Аларм – сањиво је шапутала жена поред њега.

Мушкарац се прибра, искључи досадну писку и поче разгледати собу. Где сам, помисли напилавши свиленасту косу на својим прсима. Крхка, топла жена се прибијала уз њега. Још неколико тренутака је унезверено гледао на све стране собе, а онда схвати да је у свом кревету. Опет погледа жену и закључивши да је то његова супруга, осети невероватну милину која му проструји кроз тело. Насмеја се и скочивши из кревета рече:

– Ема. Емице. Женице моја, устај. Закаснићемо на посао.

Затим се врати у постељу, пољуби Емилију као да се вратио с далеког пута и помисли: Боже, како човек може тако живописно да сања људе које не познаје?

– Бррр. Ружан сан – кроз благи смешак прошапута Милош Перовић.

Јасмина Малешевић

ПЛАВА КАО ДУНАВ

Да ми на глави буде круна
Круна плава као Дунав

Сваког пролећа, прогони ме чудан војник. Није зао, није ни анђео. Дању ме гађа знамењем. Ноћу бунца и тражи моју руку.

Из пристojности, прво сам му доносила небо. Истери-вала сам му замишљене мраве из очију и тек у смирај дана, почела сам да копам његов гроб.

Земља је била тврда, испошћена и затрпана костима. Када је коначно изашао до пола, вриснуо је. Расекао ми је руку безубим сновима. Отворио је очи, заклонивши свет је-зиво дугачком косом.

– Помаже Бог, јунакињо! – поздравио ме је промуклим гласом.

– Бог ти помогао, војниче – узвратила сам, несвесна да се тресем и да ми је кожа помодрела од страха.

– Не бој се!

– Ово ми је први пут да копам. Шта хоћеш од мене?

– Спусти се до Дунава. Жедан сам! Захвати шаку воде и донеси да се напијем. Угушило ме је ово бусење.

Четрдесет пута сам се спустила низ литицу, четрдесет шака воде сам му донела, док се није напојио остацима жи-вота.

– Хвала ти.

– Нема на чему. Бусење је увек жедно – усудила сам се да кажем.

Војник се само осмехнуо.

У истом трену сам предосетила да се приближава страшно невреме и да ће своја сећања исписати мојом крвљу.

– Пиши.

– Пишем.

Од свог постанка, храстови су црни или луди. Ко ће се где родити, зависи од стабла на које пљуне Бог.

На камен села девојчица и поче горко плакати. Њој до-лази млади принц. Он има тринаест година. Његов коњ је гиз-дави колац. Она има дванаест година и коња од буковог прућа.

Он гâри бркове презрелом купином. Мало даље, она румени образе згњеченом копривом.

Дечија игра као да је стварност. Пресијава се Сунце у очима стада. Вију грлени сватови. Млада је испрошена. Чобани препуног срца и празног стомака ките шупљину храста. Ту је олтар.

Тог несрећног дана, требало је да буде њихова свадба. Млада ништа не чује. Ништа не види. Помисао о љубави претаче кроз раскршћа. У себи назире неоткривена пространства.

И онда, пуче небо, пуче дрво. Надвише се над земљом бескрвне птице. Млада пружи́ла усне. Уместо пољупца, на сапи њеног пружа падоше младожењине откинуте ноге. Од хладноће, усне јој се скупише. Од удара река поче да се шири. Од свог постанка, храстови су црни или луди. Ко ће се где венчати зависи од стабла на које падне крв.

Иако знам да крв јесте вода, занемела сам од исписивања ових васкрслих речи.

– Да ти донесем још коју шаку воде? Није ми тешко.

– Не треба. Смотај запис, да га мрак не прогута.

– Смотала сам и сакрила у појас.

– Сада ми дај руку!

Помогла сам му да се како-тако усправи и остане на ногама.

– Лагано ћеш ме одвући до литице.

– Зашто?

– Гурнућеш ми ветар у косу.

– Тек си устао из гроба, а хоћеш да се убијеш?

– Нећу! Некада су само осрамоћене девојке скакале у Дунав.

– Желиш да видиш реку?

– Више од тога! Желим да летим изнад Дунава, читавим током.

– Да га премостиш и прећеш на другу обалу?

– Све што будем могао.

– А ја?

– Чекај! Биће још посла за тебе!

– Када ћеш се вратити?

– Пре него што пукне зора.

Од претходног копања гроба крваре ми жуљеви, од писања рука ми се трза. Боже, шта ме је снашло? Јауче лишће, вриште рукавци, кукају облаци. Шта ако се војник сурва и не оствари свој наум?

– Гурни ме!

– Гурнула сам те!

Такорећи без даха, села сам на камен. Војник се није видео, али сам по рубовима шињела запазила звездане одсјаје. Повремено чујем како бестелесна сила тутњи кроз кањоне, како одјекују клисуре, како котлине бацају венце.

– Пробуди се. Вратио сам се.

– Будна сам.

– Богами, јунак си. Да ниси копала...

– Да нисам копала, никада не бих разумела зашто будућност долази из прошлости.

– А ја не бих пољубио Дунав и видео најдубље очи.

– Идеш опет на починак?

– Лећи ћу, да овог пута на миру законачим.

– Када све запишем, прекрићу те чистом земљом.

– Пиши.

– Пишем.

Војник је прелетео Дунав, од извора до ушћа. Премо-стио је празнине, смутње и хиљаде километара његовог заробљеног жуборења.

Пронашао је откинуте ноге младожење, девојачка тела и коње што су преко воде гацали и од умора се срушили.

Ишчупао је пластику из шкрга младих риба, из мртваја и усека. Вода је сада бистра и питко тече коритом.

Упозорио ме је да су вирови Дунава опасни само за сиромашне, који земљу уништавају пуким сиромаштвом.

Опоменуо ме је да су вирови Дунава опасни само за богате, који земљу уништавају својим богатством.

На главу ми је ставио круну, круну плаву као Дунав.



Гвоздена мамуза, израђена је техником ливења и ковања. Стране унутра равне, споља заобљене, са правоугаоно проширеним крајевима и са по два отвора за каиш. Са доње стране повијени рак-
љасти наставак са зубчастим точком. Дужина 14 cm, ширина 11 cm. Место налаза непознато. Из турског је периода.



Завештања

РУКОВЕТ ПЕСНИКА СВРЉИЖАНА

Раде Милисављевић (1920–2011)

РАВИЈОЈЛЕ*

*Многе су се виле састјануле
Окрнуле коло наоколо
Предводила вила равијојла
Из Српске митологије*

У песмама и сликама
Вију се равијојле
Босоноге лепршају
У белим веловима.

На сврљишким пропланцима
У глувим ноћима
Неки виђаху виле
У дугачким, белим
Пртеним кошуљама
И сврљишким опанцима.

**Из књиге „Празна небеса“, изд. аутора, Београд 2004.*

Срба Мишировић (1931–2007)

ПРЕДЕО*

Блажена простото љубави:
Глава пригиње се глави,
А речи без значења
Чврсну као гестови.

То јасни су знакови
 Обећања, који славе
 Поглед, кожу и срх,
 Када се објаве.

Животињска драгост ови су дарови,
 Безумни а кротки,
 Присни као пузавице стас,
 Као корен храстов дубоки.

*Из књиге „Опис и труње”, *Просвета*, Београд 1984.

Радослав Раденковић (1933–2007)

ОСТАТИ ИЗА ПЕСМЕ*

Треба се поклонити биљу
 и води
 и камену
 Треба припитомити песму
 без савршенства речи
 у цвет
 са звуком тишине
 са зеленилом сјаја

Треба се приближити савршенству
 воде, сјају и падању
 мирноћи у снази
 Гледати биље, камен, воду
 гледати дуго
 и остати иза песме
 иза мехурића, зеленила и модрине
 бити сам са птицом изнад главе
 са биљем на длановима
 са водом испод стопала
 бити
 с каменом

у њему
 исто.

*Преузето из часописа *Исшок*, свеска 24, Књажевац 2020.

Гордана Тодоровић (1933–1979)

МОЈЕ ДЕТИЊСТВО*

Детињство моје љубило је из даљине
ко трешње румене свеж језик завичаја
и носило у себи вихоропламље љубави,
препуно земље тихог гнезда сјаја.

Ко грозд је земља слатка, о, детињство
којем су свирали добоши, чембала, трубе,
сељаци, тихи ко сено, вредни ко штиглици,
детињство у ђурђевцима,
живота тихи свицу!

Урањам руке у споменике крај пута
и тражим музику која ме претвара
у једну звезду која стално лута
и стално у цвркут свој звезде претвара
ко перунике одцветак меки
док сања ми у прозору месец жути.

**Из Сабраних дела: Песме из заоставштине и постхумна издања, Центар за џуризам, културу и историју, Сврљиг 2018.*

Милан Стојадиновић Бас (1937–2001)

МИСЛИМ*

Предвечерјем месец навиљак сена носи
у потаји црно вино пијем
санка немам твојим очима пркоси
да се уз сноп жита свијем
ил' потонем у златасто жито
косу што на теби ветар носи
да се сам уз сенокос поред реке
покријем врбовим лишћем из воде
што се наднела над челом
док прамисли рачун своде

мрачан посут пепелом
мислим твоју косу усне очи вране
мислим да је живот с друге стране
покрај мене прошао снагом целом

*Из књиге „Ноћ зрикаваца”, *Музеј рударства и металургије*, Бор 1997.

Недељко Р. Бојдановић (1938)

ПАСТИРИЦА

Њено је лице од пролећа и неба.
Сунце на њему заспало још на рођењу.
Њене су очи вирови потока
са кристалима сребра у кориту.
Руке – две беле брезе на пропланку.
Груди – два голуба заспала на јагњету,
два студенца бела што не отичу.

*

Зашто сам морао да одем
и никад да се вратим
у горе кад озелене.

Бучум, 1958.

Живадинка Савић Луна (1940–2022)

СИРОТИЦА*

Ево већ седам година,
како ме рода донела,
сива ме магла дојила,
а зора росом појила.

Јарко ме сунце грејало,

месец образе зарио,
извор ме вода хладила,
звезда ме у сну пратила.

Лака ме срна чувала,
јер нема оца ни мајке,
а била би баш богата
да имам сестру ил' брата.

*Из књиге „Дечи о деци“, *Наис Принџ*, Ниш 2020.

Милен Миливојевић (1943)

РАСПУЋЕ

Све се укрстило
Земља са камењем
Дрвеће са птицама
Пута нигде

Одавде
само један пут
према небу
распуклом

*Из књиге „Распуће“, *Књижевна заједница Дружари*, Сарајево 1989.

Злаћан Лазаревић (1945)

ТАЈНА*

Тајанствено у ноћи
светли стабло,
као тајна умирања,
као кандило над главом
смртника.

Какво се сазнање отвара
да из вриска светлости
у ноћи
касни пролазници
и шума страхују?
Ти улазиш у зенице
у стотине аветињских
ликова.
Расуђивање ме издаје.
Препуштам ти се
да ме водиш у круг
до свитања и првих
петлова.

*Преузето из часописа *Истиок*, свеска 24, Књажевац 2020.

Живораг Видојковић (1947)

ЛОЗАНСКА ЕЛЕГИЈА*

Сунце у смрт зри у Лозан се не стиже
Без ветра у грудима
Светлосни ефекти над шумом су
Пожар који се иза ивица скупља

Магла која се из свега диже
Прелази у изненадну јаву
Поремете склад празних гнезда
Храстови преко дубрава

Железо се кали да не умре
Ватра која се слепо зачиње
Скупља се биље у врхове суве
У зеленило коприве

Кукурек чије се дисање чује
Као модра ограда изгрева
Не осмелише случајни локвањи
Реку између врба и усева

Говор који пчели отвара цвет
Као жар са огњишта око кога смо сели
Не зна да је свет
Оно што упамтише анђели невесели

**Из „Сневања и бдења“ (избор песама песника Сврљижана), Народни универзитет / Књижевни клуб „Бранко Миљковић“, Сврљиг / Књажевац 2020.*

Зоран Вучић (1947)

САМО ТАМНА ЗЕМЉА*

Само тамна земља,
и одједном трава –
светлост и дисање:
пробуди се нешто у оку што спава.

Кане тек кап кише,
будеш цвет у трави –
лепота и смисао света:
од осмеха једног порастеш љубави.

Мала људска срећа,
реч и ништа више:
црна рука века
са усана твојих зумбуле избрише.

**Први (и једини) пут објављена је у недељном листу Загруја 29. септембра 1977. године.*

Русомир Д. Арсић (1949)

ЗАБРИНУТА ПЕСМА

Кроз село моје
сатима глуварим,
ал' овакву слику
никако да сварим.

Зверам у куће
оронуле – пусте,
у боцке, трње,
бурјане густе.

Кроз труле плотове
гурам се провлачим,
на погнуте, голе
зидове се качим.

Немир из мене
куља, врије, суче,
бар да сретнем маче,
макар једно куче...

Вришти ми се, скаче,
арлауче, луди...
јер село је моје
остало без људи.

Љубинко Велојић (1949)

ЋЕЛЕ-КУЛА

Залеђено време у лобањи празној
Уболо је груди ножем осећаја
А нестали јаук у камену ћути
Заборав је хтео време опроштаја

Расуте очи беле раде моле
Да цветају вечно времену на челу
Нестале су патње угасло је време
Нек се сећа дете мајке убијене

Над гробницом где невин почива
Сећање је птици поломило крила
Свест освету више не дозива
У свести се несвест још увек сакрива

Радослав Вучковић (1949)

ОЧЕВА КУЋА

Испод стрехе полудела,
кукавица јаје снела.

Поноћ стегла четри зида,
мрак се шири из невида.

Док ћук ћуче на комину*,
мајка језик чупа сину.

Прећутало клетву богу,
мртво пиле у положу.

Рањен муњом из мркине
и последњи зрачак мине.

Дим преклао једно око,
му[^]к царује надубоко.

Задремала мушка снага:
име има – нема прага!

*Врста димњака

Злаша Коцић (1950)

ТЕБЕ ПОЈЕМ

Здравица жичкој неимара

Рекох: моја глина. Опрости, који јеси.
 Мој атар, моја плева, мој калуп. Моји дани.
 Твоје су речи на уснама нашим.
 Твоје је све чега год се машим.
 Земља и вода којом земљу месим.
 Ватра и ваздух који ватру храни.
 У мојој циглани цигла није моја.
 Ништа није моје. Осим зноја.
 Па и та кап низ лице, слив низ тело
 Твој знак је, да Тебе слави Твоје дело.

Жива Радоњић (1953–2000)

ВЕЧЕР У КУЋУ*

Разбуктал се огањ у огњиште,
 пламен сукља па вериће лиже,
 к'ко да се раздани по кућу
 па да, видим, и л'скавће нижем.

Деда старе ноће растерети,
 собу старе, мокре опанчине,
 натикалци и обљала тури
 да за јутре с'ну на брстине.

Мати мота с мотовило прецу,
 б'шта остри сећирче за шуму,
 а сва деца у ћоше клекнула,
 згрчила се је л'ји стра од чуму.

Мама рогоже по собу растура,
 и потавнин знаје кој где лега,

чича вењер с'с жишку запали,
за у воденицу, с'г је ред на њега.

Сви чекамо качамак да п'шне,
док се задње главње не угасе,
да вечерамо па да си легамо,
че се кривци петлови огласе.

*Из књиге на дијалекту „Дуго, подлго, најдлго”, *Зенић*, Ниш 2020.

Градимиr Милосављевић (1954)

МИСЛИО САМ...

Мислио сам да сам онај прави,
који може Дрину да исправи.

Мислио сам тишином буку да надјачам,
мислио сам да ћу с тобом себе да ојачам.

Ишао сам храбро, уздигнутог чела,
тамо где ни змија никад није смела.

Ал путеве моје обрасле су вреже
и лоптица паде с моје стране мреже.

Око мене само завист и издаја
Па напуштам терен на минут пре краја.

Миодраг Костић (1957)

ЈУТРО НАД ХИЛАНДАРОМ

Божјег ли угодника
оте се оцу Макарију
игуману Хиландара
кад на манастирска врата

у цик зоре угледа
босоногог дечака са
звончићима око чланка
не могавши се начудити

Божјег ли угодника
мрмљаше старац док
сузе натапаху седу браду
и у ушима одзвањаше Растко,
те се трже и дубоко наклони
а над Хиландаром се озари јутро
и свану радостан дан
као никад пре, никад пре

Обрен Ристић (1960)

ПЕЋИНА ИЗ ДЕТИЊСТВА

Виђен сам на железничкој станици негде у Сибиру
На Родосу, у Семирамидиним вртовима Вавилонa
Крадем најлепшу ружу, кријем се у шумама Амазона
Високо на Андима... Узалуд траже моју лиру

Испод Ајфелове куле у Паризу... Годишња доба
погодују инциденту на Тресибаби у овом трену
Улазим у ону велику пећину из детињства Прену
Ме глас старца из села Ко те горке плодове проба

Однеће га време на другу страну Мештани у агонији
шапутаће Неки се чудако дојавио са света оног
Док ме њихов мудри врач на свечаној церемонији

Проглашава за голог небесника Скакућем једноног
Сричем нова слова Опраштам се или благодарим Мени
Је овде сасвим добро И коначно сви су рачуни намирени

Славица Б. Јовановић (1961)

ЦРКВА СВЕТОГ ИЛИЈЕ У ПОДУЈЕВУ

Док,
Звоника затрављеног
Распорено звоно
Безгласним брујањем
Са дна Лаба
Гејзери трепере
Снагом молитве и вере
Пољу Божурова размрачише мрак
Крст часни са светиње
Руком варвара истргнут
Са Небом збори

Виолетша Јовић (1966)

УЗЕМЉЕЊЕ

Уземљујем се на својој земљи
Која, као дрвеће време кроз годове,
Памти стопе свих мојих предака
Што под теретом плодова и хтења
Ходаху овде у доба сејања,
Делотворења и доба зрења,
Знојава чела, усправног стаса,
Светла образа и доброг гласа.

Чујем им шапат у крошњама
Родног дрвећа што посадише
Као аманет потомцима
Да сачувају свој здрави корен,
Разгранатији од густог грања
Под којим, док он плодоноси,
Одморе мисли, душу и кости.

Уземљујем се, за своју душу,
 У стаништима веселих птица
 Од којих учих о слободи
 Као безбрижна девојчица
 Што песми зна за извориште,
 За себе више ништа не иште
 Осим слободе да пева
 На своме и по своме.

Дамир Јоцић (1973)

И ЗВОНЦЕ*

Са канапа, растегнутог између вињаге и крова, висило је
 златасто звонце.

Испред човекових очију била је планина.
 Готово је руком могао досегнути до ње.
 У то да ће ускоро озеленити није било сумње.

Жена му донесе кафу. И ракију.
 Протеза размигољеног сунца клепетала је око њих.
 Жар-змија се обавила око планинског врха.

Био је тако стар. Век никако није успевао да се одмакне од њега.
 Љуљушкао се на столици напред-назад, напред-назад.

Ни превише паметан, ни превише глуп.

Човек ко човек.

(Његове мисли и нису биле неке мисли. Када би желео да се начини мудрим, понављао је, посебно незнанцима, то да се законима баве политичари и правници, то да свако кроји одело за себе. (Цитиране мисли се докопао давно, испред шалтера, чекајући на исплату). Иначе би о њему, бојао се, мислили да је простак, једноставан, овчар, са шубаром, који више није ни овчар. Кога жена изведе пред кућу и смести на столицу окренуту према планини. Са које посматра свој свет. Свет који је само неколико пута напустио. Једном дуже. Тада

је ишао у војску и рат. И неколико пута накратко. Тада је посећивао одсељену децу и завршавао неодложне послове).

Свега се сећао док је посматрао планину.
Само је ту постојао.
Онда је подигао штап и њиме протресао звонце.
Звук се испреплетало са зрацима.

Рекао је жени наслоњеној на рукохват степеништа:
„Гле, бабо, како старац мре!“,

И учинио је то.

*Песма је преузета из часописа „Кораци“, свеска 7/ 9, Крагујевац 2021.

Оливер Милијић (1973)

НЕПОУЗДАНОСТ

„И кад умremo, ми не нестајемо. Додуше, више нисмо видљиви за живе. Али, нестати? Како је уопште могуће нестати“, запитао се /вид непредвидив/ видар и видомер/, мажући своје тело, затворених зеница, и реп силуете машћу за ишчевање у колиби на обали океана.

Рецепт за нестајање:

Уробор самотвор саможив

сам себе рађа ниче из неоплођеног јајета
узима за жену избијају му први рошчићи
вара осемени реч своју двојницу
усмрти по потреби слушајући „Still Got the Blues“

Кад из очију му бризне танак млаз отровне крви улази у тело Годоа. Смрт да размножи. „Прва је лака. Згрчиш се и прегориш. Чувај се друге смрти.“

(у плодним данима)

Живи точак Уробор-Годо
једе свој реп мисао, која
(„Мој крај је мој почетак“) се топи.

Иван Јоцић ВишеВСки (1977)

СНЕВАЊЕ

Умро сам у парку.
Не знам коликом,
на којој клупи,
да ли је било лишћа
или отпадака под њом.
Не сећам се ни људи у пролазу,
мноштва боја,
које различитим облицима и брзином
омаме вид
пред склапање очију,
ни кера
коме су моји покрети и мирис
можда привукли пажњу.
Можда и нисам био у парку.
Али знам да сам некада,
у рано лето,
рукама вадио рибе из чкаља,
ударао стабло да с крошње
на мене падне,
украдена од земље,
киша.
Река је била близу,
њен ме жубор успавао.

Маја Милошевић (1987)

ДВА ПОКЛОНА

За јубиларни рођендан
добила сам на поклон ручни сат
– мој избор.

Чист кич
и интересантан затварач
изнад бројчаника.

Двонаменски-временлов
који изазива алергију на зглоб.

Милица Миленковић (1989)

БОЖИЋНИ КОЛАЧ*

Мајка ће, о Божићу,
прсте у њиву,
у семе
у жито
да умеси мушку снагу
воденицу
точак и камен

Мајка ће, о Божићу,
волове у јарам
кућу крај друма
змију под амбар
мртве под праг

Мајка ће
још само крст по средини,
раскршће и путоказ.

*Преузето из часописа *Истиок*, свеска 24, Књажевац 2020.

Приредио Радослав Вучковић



Бронзана апликација пронађена у селу Нишевац (Калница, Црквице) јула 2008. године. Израђена техником ливења и урезавања. Троугаона апликација са нитованом фрагментованом гвозде-ном плочицом, позади за причвршћивање. Основа је једнакокраки троугао страница 4 cm са централном шаром у облику концен-тричних кругова. У врху рама са мотивом шаховског поља и два си-метрична круга (птичје очи) у подножју. У два угла по три мотива шаре птичје очи. Маса 9 g. Из античког је периода.



Упознавања

САВРЕМЕНА ДАНСКА КЊИЖЕВНОСТ

Естер Снак

КАО БУБЊАР...

(Som trommeslageren)

Као бубњар у густом диму цигарета
плаве магле опетовано преузимају твој пулс,
песма понавља у бескрај свој ритам,
механика језика и његова наравна банка крви.
Док басиста својим сјајним инструментом
распростира велики, дебео, меки тепих под
музику од сомота, котрља се песма у својим таласима
од дана и ноћи, сунца и месеца, секунде и вечности.
Блејк и „Битлс“, лето и зима, ватра и вода.
Док се саксофон изазовно и гласно расвирава,
играју се љубав и сан на врхунцу песме
и драшкају будног у јутарњи сат...

ПЕСМА ДЕТИЊСТВА

(Barndomsdigt)

у детињству зидови су били од филца
ноћу је откуцавао зидни сат а тапете су биле живе
оне бештије што су расле из столица
мешале су се с гласовима у крви ...
ако бисте добили писмо било је без пошиљаоца
играчке су вам се усецале у колена
ко је могао да зна да ће сенке на прозору
једног дана постати сличице као трице?
да ће ти ћошкови и буцаи тако природно

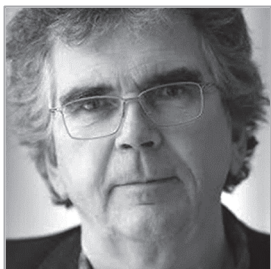
постати један неразумљив кôд ...
зато су деца удаљене планете
које почивају у ритмовима страха и храбрости

САМОНЕСТАЈУЋЕ (Selvophæveligt)

Не тако давно овде су седели неки други
сунце је било исто а радост стална
трепераво море је исто оно трепераво море
ич нема несклада само ритам удара
када се нешто подигне нико му не помаже
као када нека реч нестане у другој
а плажа и поглед и падина и клупа
искрваре у истој реченици

НЕВИДЉИВИ ЧОВЕК (Det usynlige menneske)

Верујем у невидљивог човека
без обзира на температуру
и број инсеката
далеке гласове
који прецизирају неку тугу
или се окупе
око националне заставе
верујем у неутрални субјект
што се скрио у лишћу дрвета
и пада на земљу
када му дође време
без иједног звука
уздам се у ветар
који шуми у крошњи дрвета
више него што лично
неутрални субјект обитава
уфам се у камеру
која ништа не снима
и ускоро ће трен бити заборављен
верујем у гласове дечака и девојчица
у неком сну
из кога ће се пробудити неко други



Есгер Снак (Asger Schnack) је легендарни дански песник, издавач, уредник, критичар, есејиста и антологичар. Рођен је 1949. Дебитовао збирком поезије већ као осамнаестогодишњак. Дугогодишњи уредник у више издавачких кућа, од које је неке лично основао. Од 2014. има издавачку кућу коју је назвао по себи. Најновија збирка му се зове „Пејзажи“, а недавно је објавио и монографију о Дану Турелу „Дан Турел је био луд за Клифордом Брауном“, као и избор есеја. Прави фрик за поезију, има целокупну историју данског песништва у малом прсту. Не постоји довољно непознат или заборављен песник или аутсајдер, а да му Есгер Снак не обиђе гроб и не напише о њему нешто на Фејсбуку. Снак је велики обожавалац Боба Дилана и свака друга реченица мора да садржи нешто о том рокеру (и песнику). Тек недавно је открио винилне плоче и чари изума који се зове грамофон... Ове четири песме изабрао је лично песник и то прве две из збирке „Нестајем и тако изгледам“ (1978), а друге две из „Од бога до месеца“ (2019).

Јенс-Марџин Ериксен

НОЋ ЈЕ ЗЕМЉИНА СЕНКА

(Natten er jordens skygge)

САХРАЊЕНИ ЖИВОТ

Један младић телефоном зове Лауру, али не може да је добије јер она има преча посла и онда он каже њеној мајци да обавезно саопшти Лаури да је он воли. И затим седне у тркачка кола и слупа се намртво, а последње његове речи биле су из запаљене олупине када је певао да се Лаури мора рећи како је он воли. Ову морбидну песму сам слушао као дечак, певао сам је с необичном и нелагодном невиношћу, када је Лаура напокон чула ту хипнотички понављану изјаву љубави у капели прекопута гроба. Данас читам у новинама да је Рики

Валанс, који ју је певао – умро. Кажите му, молим вас, да сам волео ту његову меланхоличну песму, и да је памтим као нешто из сахрањеног живота. Ову претходну реченицу пишем одважно, отворено, као да сам и даље оно дете које сам некад био, када сам први пут чуо песму, и као да уопште има смисла што се обраћам неком ко треба да каже мртвом певачу да сам некада слушао ту његову тужну причу. Али пре него што сам и стигао да промислим о томе, ево исказујем ту реченицу истим гласом којим сам говорио као дете а реченица једино вреди као молитва, као покушај да се страх и самоћа држе под контролом. Некролог Рикију Валенсу одвео ме је на странпутицу да тако пишем, и да опет тако говорим, као да се то догодили не јуче, већ ево пре неколико минута.

ПИЈАНДУРЕ

То је било једног поподнева доле код Фјордмаркена, тамо код узбрдице поред пруге, где воз долази с моста преко фјорда. Пролазимо поред пијандурâ, које су се утабориле у трави на путу узбрдо, па се поређамо један до другог и смакнемо панталоне када чујемо бруј воза на шинама изнад нас. Када вагони пролазе над нама, сви одреда натртимо гузице према путницима и клиберимо се. Сасвим смо сигурни да не ризикујемо да ће нас неко препознати по гузовима и привести на саслушање, јер сва дупета су иста при тој брзини, ту смо се сагласили без даљег. Када воз нестане према граду ми сиђемо падином према пољу да попушимо по пљугу и опет прођемо поред пијанаца, који су се извалили по трави и само се смеју с нечим жућкастим у флашама. Питамо их шта је то, а они кажу, као да су нешто много паметно смислили, да је то лимунада помешана с течношћу за прање прозора. Један од њих нам даје да окусимо, и видим да и мени нуди флашу, да му водњикавоплаве очи пливају као рибе и да се смеше, као да смо ми тамо једини успели да извучемо из неке беде која нас је дотле држала заточеном. Зенице његових очију сада су сићушне као игле и ја гутнем мало те лимунаде, зачињене алкохолом, која има необичан, изветрео укус. И онда наш чопор пође даље, само кажемо довиђења пијандурама у трави.

НЕСТАО ЛЕТЊИ ДАН

Било је то једног очајног и позног поподнева у октобру, током моје прве јесени откако сам се преселио у град из барака у предграђу где смо живели с осталим бескућницима. И ја ходам и ходам читаву вечност с мршавим Фином, зато што хоћу да му покажем оне беле куће доле на крају Провестефјордена, где сунце увек сија, где она будалица Јан&Јан с двоструким низом зуба у горњој вилици продаје лажне срећке, „ко игра, тај и добија“, виче он без престанка и понекад нам да бомбону, и где његова мајка, брадата жена, обрађује своју башту. Треба да идемо право тим путем од Вестерброа и тако даље, и тако даље, у магловитом октобарском сумраку. Али све смо даље и даље од вечитог лета барака за бескућнике које сам хтео да покажем мршавом Фину, кога стално зовемо „Фине Фине, танак си ко роштиљска!“. Ја плачем јер ми је жао што више не можемо да нађемо пут до барака, а када питам мршавог Фина, и он је малодушан, као црево од кобаје на штапу. А никог нема да нас нађе у мраку и одведе натраг у град, и упишкио сам се у панталоне и морам одмах да идем на спавање за казну. Дан је сасвим јасно упропашћен и мени и Фину, мршавом као роштиљска, јер не можемо да нађемо тај летњи дан који сам му обећао.

АЛБИНО БЕНИ И ЦИГАНКА

Албино Бени је мали човек-змија, који уме тако да мрда унутрашњом страном очних капака да личи на бледуњавог Кинеза и који уме да стави стопала преко рамена док седи у гимнастичкој сали и тада личи на Индуса. Али ни он не може да превари Циганку у Спутњиковом киоску. Испод њених жбунастих обрва за шалтером вребају два ока која вазда дежурају над низом чудних мушкараца у белим мантилима, оних што у јавном WC-у стоје и кришом гледају пишу оног до њих док раде свој посао... Тамо на железничкој станици капирамо да се нешто нејасно и опасно одвија међу тим мантилашима које не познајемо, али овде, у Спутњиковом киоску, е овде увиђамо да се ради о мажњавању порно часописа. Нико од ових мушкараца у мантилима можда и не примећује да и њих посматра мајмунче Буби, који будно седи у кавезу на крају полице с порно часописима, и сумњичаво их држи на

оку ако им можда падне на памет да скембају примерак у мантил. И нама је то падало на памет, када бисмо пали у искушење, признајем, док смо листали половне стрипове што леже на најнижој полици, испод порнографских листова. Али ово уобичајено правило понашања мора да је мимоишло албино Бенија, јер му је једне вечери дошло да мазне порно часопис и скемба га под јакну, и одмах је мајмунче Буби почео да вришти и скичи и дрмуса решетке на кавезу као мали колерични чувар, какав је и био. Јер он је уистину пазио на те порно часописе. И пре него што се Бени и окренуо и сконтао шта га је снашло, Циганка је заобишла шалтер и заскочила га, обалила на под и села му попречке на груди. Али оно што је било највише застрашујуће од свега, каже он, нису били њени бркови и брада, и њени жути зуби и воњ петролеја у киоску, већ њене огромне дугачке сисурине, које су му ландарале тик испред очију, док је лежао на поду, сасвим беспомоћан, а она се хистерично смејала као луда. Најпре га је голицала а потом јој је успело да извуче примерак порно часописа из његове јакне. Али потом није уследило никаква вакела или казна. Иако је то већ било дупло понижење, ем крађа ем порнографија. Томе се увек много смејемо, сваки пут када га натерамо да нам препричава догађај, нарочито онај део с великим сисама, иако баш тај детаљ изгледа необично изненађујуће, јер о Циганкиним сисама никада нисмо ни размишљали, док их Бени није споменуо. Али напосто не можемо да се наслушамо те приче док албино Бени умало не заплаче од напора а ми укапирамо да је то заправо један велики пораз у његовом животу. Он је после тога дословно био сломљена личност. Али, ако ништа друго, барем смо разјаснили у чему је смисао мајмунчета Бубија у киоску.

КРАЉ КЛОШАРА СПУТЊИК

Спутњик увек личи на човека одевеног као неко други а не онај какав је у ствари, без обзира како се појави „у јавности“. Јер, са својим фришко обријаним лицем, косом исфенираном у таласе и са својим наочарима, које имају светао, провидан део на унутрашњости скелета који уоквирава стакла, он личи на школског инспектора или човека из општине, који долази да читава бројач потрошње гаса. Али ове летње вечери он носи свој костим краља клошара, хода као пингвин а на

глави му је цилиндар висок као оцак, и он успева да окупи круг људи око себе, поред уличне светиљке, док на повоцу држи мајмунче Бубија. Око њега нису само деца већ је и неколико одраслих је дошло да види забаву, представу у којој Буби најпре скакуће између нас, повлачи овог па оног за новавицу, уз велики смех и вриску, како кога, после чега се успентра уз бандеру, седне и блене као да се задубио у властите мисли када не гледа доле у нас. Али Бубијево лице изгледа као да увек пази на нешто. У једном тренутку ево њега поново доле међу народом на тротоару – извадио је неком човеку новчаник из задњег џепа и нестало горе на бандери с њим да би почео да вади новчанице, документа, фотографије и новчиће, и да их баца на улицу. Спутњик лично то не замера животињки, већ пред публиком само констатује да су мајмуни *шакви*, рођени су као спадала и шиндивиле и радознале душе, па краду шта год узмогну, и то се мора прихватити, шта ћете. А ми остали се клиберимо човеку који мора да гледа своја документа и паре како падају на нас попут конфета. Људи му помажу, али изгледа да човеку то ипак није толико забавно као нама осталима. За Спутњика, пак, то је савршена вашарска тачка, а ипак ја некако наслућујем једно непоуздано знање у његовом наравоученију, као да он заправо не зна шта би рекао и стога је решио да нам свисока соли памет. Али када се публика састоји скоро искључиво од дечурлије као те вечери, то ипак може изгледати веродостојно, тако да готово можемо сметнути с ума да то што је рекао ипак није баш сасвим истина.

ЈЕДНА МАЧКА ПРЕЛАЗИ ПРЕКО ГРОБА МОГА

Брзи воз звижди на прузи док ја стојим доле испред падине а он пролази испод неба и сећам се пијанаца који су се утаборили на Фјордмаркену са својим водњикавим очима и својим устима која се вазда смеју, као да су велика деца која су престала да расту. Али највише од свега се сећам једног дана, ономад, када су спустили ковчег с мајком мог оца у раку а ја сам пришао све до ивице да бих бацио поглед на бели поклопац ковчега. И онда сам се шетам сам самцат дан после сахране и када видим воз горе, падне ми на памет да сам све време знао да ћемо опет видети мртве. И једног дана у будућности и ја ћу да умрем и мој сандук ће да спусте у земљу и

видећу једну мачку која прелази преко мога гроба, када у њега буду бацали грумење земље пре него што ме потпуно затрпају. И кажем ја себи да ћу покушати да упамтим управо овај дан с овим сном о сопственој смрти. И једном у тој будућности покушаћу да препознам себе из оног дана. Али данас, док пишем ове редове, знам да сам ја већ био ја још оног дана који памтим, јер никакве разлике нема између тадашњег времена о коме пишем и овога сада, у којем се тога сећам. Ми смо једна те иста особа, и ја сам већ тада имао властити глас, онда када сам говорио себи у мислима о том времену које ће доћи. Одувек сам постојао као ја, исти је то глас као и увек. Може се рећи и овако: ништа се није догодило али је с друге стране сада све много поједностављеније.

Проза је из управо изашле књиге „Ноћ је земљина сенка“ (*Natten er jordens skygge*, издавач Алхамбра), која ће се можда појавити у српском преводу код Пресинга, али не зна се када. Реч је о аутобиографској књизи, „данском 'Амаркорду'“, како гласе прве критике.



Јенс-Мартин Ериксен (1955) је дански писац, драматичар, сценариста, путописац и есејиста. Најпревођенији живи дански писац. Дебитовао 1985. романом „Манинанија“. Уживалац националне пензије и дугогодишњи председник Удружења књижевника Данске. Прошле године код Пресинга му је изашао роман „Хелтер скелтер“, негативна утопија која је предвидела руски напад на Украјину. Ериксен је пре неколико година написао и роман о трговини органима на Косову „Бели конопцац за Филипа Депреа“. Са Фредериком Стјернфелдом написао серију путописних есеја о Балкану 1990-их. Књига „Демократске контрадикције мултикултурализма“ преведена је и на амерички енглески и на српски и у њој се анализира развој послератне антропологије, која је у самим коренима данашњег схватања мултикултурализма. Неколико комада му је извођено на сценама Данске, Немачке и Швајцарске, нпр. „Процес против Малапертеа“. Пише и радио драме.

Бо Грин Јенсен

СИМЕНОН И ЕРЖИ

(Simenon og Hergé)

Сименон и Ержи су били Белгијанци
који су испунили свет величанственим лажима.
Нестали су са површине
тако што су се стопили с површином.

У једној нацији католичких колабораната
узели су кратка имена која су звучала много француски
и конструисали своје затворене галаксије
из којих готово да нису морали да излазе.

Један је чова створио зимзеленог извиђача
други, пак, сивог комесара који је пушио лулу.
Тинтин и Мегре били су живописни фантоми
који су се супротстављали кодексу конформиста.

Сименон је у кревету имао 1000 жена
и пропутовао је свет за 155 дана.
Ержи је знао само две и остао у Бриселу
после „беле кризе“ у Швајцарској.

Ваља веровати да сада седе пред дверима
и деле аперитив с Магритом.
Једне позне вечери и даље кормиларе галијом
до Валхале с Рокамболом и Бен Хуром

ПРОПАГАНДА

У свитање он цогира у природи
има сасвим лаган мамурлук
али иначе ништа му не фали после ове ноћи.
Била је добра идеја заменити
те жалосне послератне кости
скелетом од стабилног адаманта.
Он мисли да је састанак на врху био успех.
Сада се ради о томе да се трансформише

стратегија за позитивну пропаганду.
Он ће лично да иде на ТВ и да каже
„сад или никад“ читавој нацији.

ВУДУ
(Voodoo)

Наш се вођа у тајности састаје
са својом камарилом магијских саветника.
Алхемичари, исцелитељи и нумеролози
окупљају се око поноћи у приколици
коју је служба безбедности поставила код министровог
пребивалишта.
Време је да се процене предсказања.

С ногавицама заврнутим изнад колена
куну се сви у братство:
Обећавамо да ћемо узајамно гледати туђа посла.
Борићемо се за Дибел и Ребил
Обећавамо да нећемо Јеврејима дати да дигну главу,
само мртав муслић је добар муслић.

Касније се уводи новајлија.
На повезу преко очију пише му
„Данска Данцима и њиховој деци“.
У Рунама је то записанио крвљу једне козе
којој су водећи јитландски шамани за системске промене
пререзали гркљан одмах ту поред приколице.

Домино девојка из коалиционе партије
сиса кару мушкарцима испод камперском стола.
Спин доктор убада игле у вуду фетиш
који представља вођу опозиције.
Једно суботње пиле черечи се а
Бјерн Ломборг помно претреса кесу с изнутрицама.

БИРОКРАТА ИМА РАЗЛОГА ЗА ОСМЕХ

(Bureaukraten har grund til at smile)

Живош му је у пуном јеку, има много посла, лепо је. Само ласће узнемиравају то краљевски плаво небо у трагу са црквом на штрку. Куће имају боју пјеска, а мушкарци се окрећу за оном локалном гроцом, када неумољиво заврца окућана сунцем. Фашисти у најорном езерциру до даље изазивају само осмехе. Он припада највиђенијим традским плавама. Живијално ојслужује две љубавнице, бујну црнку у црном нелижеу и бледуњава мршавицу која изгледа као мешавина девице и цуре која би могла ћерка да му буде. Његова база је ипак у породици. Брије се свакој дана пошто наоштри бријач на каишевима, с дечијим пласовима у позадини. У традској скућеници удара штамбиље на жућа документија, која су дрући написали а неки дрући ће да читају. Бирокраша има разлога за осмех. Дани око њега имају снагу и пуноћу.

ВАМПИРИ СУ БЕСНИ

(Vampyrerne er vrede)

Вампири неће више то да трпе.
 Доста су, бре, гризли жилаво месо,
 пили разређену крв контаминираних тела
 и толерисали све већу исцрпљеност,
 погоршање без преседана
 и непридржавање договора
 што је све напосто неприхватљиво.

Годишњи сабор клана догађа се
 у најушуканијој просторији последњег спрата
 у седишту Светске банке. Град
 се неприметно мења с годишњим добрима.
 Он се више наслућује у виду испрецртаних обриса
 кроз стакло које одбија погледе смртника
 и блокира све што је ултраљубичасто.

Они на тренутак личе на оно што су:
 Млада створења која су живела предуго,
 разгибани ловци закључани у навику..
 Кнез има маслинастозелену кожу и мали ожиљак на усни.

Он вози црни Бе-Ем-Ве с дипломатским таблицама.
Вампири су бесни. Дуго су
живели на масти и сурогатима.

Више немају стрпљења за
пролазне близанце бујице живота.
Хоће да убудуће интензивирају потрагу
за алтернативним организмима домаћинима.
Сабор једногласно доноси одлуку
да се максимализује производња плазме
у фабрикама у карпатским шумама.

КНЕЗ
(*Fyrsten*)

На западу је узбуна и падају куле.
Нервозни председник камуфлира кашаљ
и говори о хиљадама светлих тачака.
Бескућна деца малају ђавола на зиду.
Запис гори у лепку и бензину:
Mene tek el ufarsin.

На истоку се остаци краљевства распродају:
Качкети обележени војним ознакама,
Изгребане иконе и половне горивне атомске шипке.
То незапослени глумци
патролирају код граничног прелаза,
жељни да зараде додатну пару.

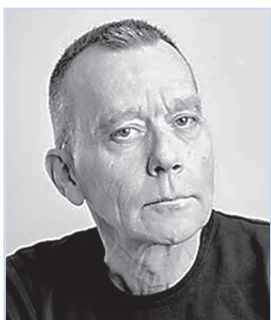
На југу свуда је екстаза,
догматске камиказе и изопачена непољуљана вера.
Ислам заувек из твога срца
пева пролеће од Меке до Панџаба,
Ја и ми и они и он
сви смо ми талибани.

Кнез све наслућује на северу
где глечери још могу да компензују
несигурност високих вредности
које нису више тако стабилне. Када
се стубови друштва напакон сруше
пробудиће се моћник једном засвагда

ЈУТАРЊИ ВАЗДУХ (*Morgenluft*)

Он помера поклопац снажним прстима
и у искрзаним фрејмовима напушта саркофаг.
Халапљиво гута зраке крвавог месеца
док душманин броји своје мртве.
Чекао је деценијама.
Може да чека столећима.
Ова ноћ ће вечито трајати:
Кнез удише јутарњи ваздух.

(Песме су из збирке „Велика епоха“ (*Den store epoke*, 2004) Дет)



Бо Грин Јенсен (Bo Green Jensen; 1955) је дански песник, публициста, романописац и филмски критичар. Један од покретача панк песничког манифеста „Сада!!80“ из 1980 (у „данском СКЦ-у“). Први пут се окњижио 1981. збирком „Реквијем и миса“. Објавио више од четрдесет књига разних жанрова. Филмски је критичар листа *Викендависен*. Превео поезију Леонарда Коена. Магистар енглеског језика и књижевности.

Томас Кројсбел

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНИ ВОДОПАД 1

Избегавај да случајно не постанеш

дођи или иди
са црвеним кишобрном

ако си особа
из сна оног пужа

о коме избегавам
да говорим

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНИ ВОДОПАД 2

тако је то

заборављаш
кишобран у руци

а одједном
пљусак

свест инсекта
улази у

шта?

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНИ ВОДОПАД 3

то
чега више нема
мокро је

да ли то се то имитирани
човек
купа

чело
попут кинеског зида
као Кина

где?

БОЖИЈИ ГНЕВ

морски лавови лутају
кроз моју собу

друм напољу
потпуно је сам

светлуцајући морски лавови
мокри и здраво лепи

разбијен паркинг аутомат
једно мазно стабло липе

унутра не могу чујем
шум лишћа

велике очи
морских лавова

зашто ја?

ВЕСТИ О СВЕМУ

филозофи једну траву
четири пута дневно

потом
читају Хегела
четири сата

остатак времена
се решавају је л' ово или оно

УЛАЗ/ИЗЛАЗ

аутомобил баца сенку
околина постаје мрачнија

нема речи
у шљунку прилазног пута

речи се распадају
на тротоару

жонглер на прозору
уништио их је
својим телом

(Стихови су из збирке „Ја сам мува“ (*Jeg er fluen*) из 2011. у издању Кронсторкена)



Томас Крогсбел (Thomas Krogshøj), рођен је 1963. године. Још један је дански аутентични песник, организатор песничких дешавања, дугогодишњи уредник часописа за поезију „Overste kirurgiske“. Две последње збирке „Ја сам мува“ и „Ареола“ донеле су му признања и од критичара, премда му то није много важно. Рођен је деветсто шездесетих, али своју биографију увек ставља у други план. Годинама једном месечно организује песничке хепенинге с часописом „Overste kirurgiske“.

Изабрао и превео са данског језика *Предрај Црнковић*



Мићо Цвијетић

МЕЛЕМНО ПЕВАЊЕ НА ЉУДСКЕ РАНЕ

(Слободан Јовић: ИСУСОВ ТРН, Српска књижевна задруга, Београд 2021)



У сасвим ретке савремене песнике спада Слободан Јовић (1984), скроман и ненаметљив у реалном животу и стварању. Писац и просветитељ који је се посебно не размеће својом животном и песничком биографијом. Али, тананошћу мисли и речи, духовних и световних имагинација, заузима особено песничко место. Срео сам песника свега неколико пута, на књижевним манифестацијама или случајно (ако памћење служи, први пут на Ђоровићевим сусретима у Херцеговини) или случајно. Освојио ме својом ненаметљивом појавом, начином скромног опхођења и смерног поштовања, стишаним гласом непосредне људске речи. Тада дознах да је учитељ у неком селу на Мајевици, да у за такве послове ненаклоњеном времену обавља просветитељску мисију. Познато ми је да су знани српски писци по селима били просветари. Али по првом утиску, која претпоставка ће се потврдити касније, песник Јовић ми ни на једног није личио. Кроз његову поезију овај свет ће ми се на изворан начин отворити.

Читао сам његове песме у књижевној периодици, и неколике песничке збирке нашле су се у рукама. Као што је и последњи наслов *Исусов трн*, издање Српске књижевне задруге, асоцијативног и симболичког значења и призвука. На крају збирке, у белешци о писцу, све је сведено само на једну реченицу: „Слободан Јовић (1984), живи у селу Тобут“. Као да упућује читаоца и тумача на важност само конкретне

песничке књиге, а остале аутобиографске чињенице изоставља. Занемарујући чињеницу да оне, макар синтагме наслова књига, нарочито за критичара могу бити подстицајне, за разумевање и тумачење веома битне. Таквог се веома шкртог биографског манира такође држи и Драган Марковић, песник његовог нараштаја. Мада су у основи поетички антиподи, они су на веома блиским људским и стваралачким везама.

Знам да је за неке збирке Јовић овенчан и значајним наградама, што се је такође прећутано. Чак је прећутана књига *Страх од савршенства*, за коју је овенчан престижном Ђопићевом наградом, коју додељује САНУ. Ипак, нешто више о песнику можемо да сазнамо на посредан начин, понешто и преко друштвених мрежа, где открива трептаје своје душе и макар отшкрине прозоре свога певања. У многим нашим пустим селима одавно нема ни ђака ни учитеља. Срећом, у његовом мајевичком селу Тобуту, верујем такође проређеном, и једно и друго постоје. Као и учитељ, који је истовремено и песник.

С обзиром на Јовићеву посвећеност и сензибилну природу, он је драгоцен и богомдани становник, ослонац сељанима у свакој прилици и искреном људском разговору. Чак и у нека давно минута времена, кад су наши пасивни крајевима били препуни становника, просветари су им отварали огледала у свет, доносили тежацима окрепљујућу и утешну реч. У Јовићевом случају она је посебна, са становницима дели свакодневни живот, у привређивању и на узајамној су испомоћи. Деле свакодневни убоги живот и егзистенцију, мале радости и велике туге, што су изворни кладенци његовог препознатљивог певања. И промишљања живота и света, какве мисаоне одблеске налазимо и у збирци *Исусов шрн*.

Слободан Јовић не живи изоловано у свом изабраном или досуђеном Тобуту. Песамима и личним присуством емира на шири национални простор стваралачку енергију, свој глас и песничку реч. Већ неко време обавља и друге важне књижевне и уметничке послове, који поседују наглашену духовну и националну димензију. Као издавача књига и уредник часописа „Бокатни Дијак“ у административној вароши Лопаре, око којих окупља сроднике по духу и души. Дакле, његова поезија, књижевно послање и просветитељски рад упућени су на блиску људску комуникацију, узајамно саосећање и духовну племенитост. Нарочито благододну са његовим се-

љанима и другим обичним људима из народа, којима је не само учитељ, већ и као духовни изасланик све дели са својим парохијанима. У сваком тренутку на услузи и при руци, као што су и они њему. По обрасцу једне патријархалне људске заједнице, које примере аутентично дочарава Јовићева поезија, једним делом и у новој књизи.

Као песник наглашено емотивне природе, који посматра и уочава најмање детаље, преноси доживљаје, дирљиве призоре и слике. Нарочито сусрете са немоћним појединцима у великој невољи и муци, са великим личним ожиљцима и ранама. Што је универзално заогрнуто симболичком наслова збирке, асоцијативним призвучима са Исусовом ранама. Као универзална метафора људског страдања и жртвовања. Иницијални тон налази у миљеу „народа Израилевог“ (уводна песма „Подеротине. Рупа“). Код њему драгог Јехуда Амихаја, великог израелског песника, и његовим наведеним стиховима: *кроз рану на мојим људима/ Бој извирује на свијетш*. Са овим идентификује нашу реалну слику, сиромашног дечака рањене душе, са подеротином на његовом џемперу. Затим понтира: *и учини ми се/ да нас је баш ошуд/ крз шу рују/ Око Господње посматрало*.

По сличном обрасцу комплементарних планова или контрапункта, обликован је знатан део Јовићевих песма, наглашеног саосећања са онима који пате и страдају, носе делић Исусових рана. Песник дели њихову егзистенцијалну, духовну и душевну патњу. Дубоко саосећа са временшном и сиротом сељанком која води краву за уже. Личе му на пријатељице, *што, држећи се руку под руку,/ одлазе у вечерњу шетњу*. Какав мотив за ликовног мајстора нуди песник, који више пе-сама имагинира у још сложенијим сликама, животним призорима, појавама и предметима.

Односно: „Књига С. Јовића пример је својеврсне хијерофаније: манифестацију метафизичког кроз свакидашње представља необичан сусрет лирског субјекта са стварима које су у простору проживљеног виђене тако да прерастају у истину и запитаност пред њом“, како густо сумира критичар (М. Анђелковић). Такав је, рецимо, пример посматрања пахуља кроз прозорско стакло, са којима стиже духовно ојачање. Или, хришћанске поруке о *задњем/последњем залојају*, и коме га требља уделити, у песми „Рецепти“. Као и онај редак тренутак, кад у леденој осами песника додирују и милују

муве, једине му пружају нежност (коју ми ујорно/ ускраћује овај свијет).

Посебно је дирљива слика, кад старица на искрзаној хартији доноси телефонски број болесног сина. И исказано дубоко људско саосећање у невољи: *Не знам зашто,/ али имао сам утисак/ да сам ујраво у рукама/ држао нешто свето*. Утешитељски и милосрдни однос са свим што песника окружује, наизглед мало, а велико дело („Брат. Мрав. Мрва“). Искузује душевни и духовни пијетет према мртвим пријатељима песницима, као и песников однос према смрти („Књиге. Свијеће“, „Плочице. Таблице“, „Шегрт“). Пише о напуштеном дому, икони Богородице са нитима паучине: *Таква је наша вера;/ шанка, ђрешанка./ Само што се не ђрекине*. Изоштрене свести и савести, као пред сликом гладног детета око кога муве круже („Пупак. Савјест“), или пред књигом Гидеона Грајфа о великом злу и српској несрећи, *Јасеновац – Аусвиц Балкана*.

У збирци *Исусов шрн* доминирају сличне, кратке песме-слике, са дубоким промишљањима, дубоко побожним, све у служби Господу. Многе би захтевале посебно тумачење и суптилнију анализу („Црквени календар“, „Погача. Бусола“, „Кућа. Брава“, „Димњак“, „Село“, „Купине“). У појединим песмама до пароксизма доводи неке савремене појаве, сурове поступке и људе. Жестоко иронијски, о моћницима и сиротињи, као и у целом циклус „Месо“ (*овај свијет је само/ једна велика месара*). На упечатљивим примерима маркира ужасне парадоксе, изоштрено поентира универзалним порукама („Дефиниција“, „Војсковођа“). Са јетким оштрицама на политичке и националне прилике. Понекад, у сентенцама и афористичком говору.

Неколико песма је упечатљиве аутопоетичке интонације („Поезија. Самоповређивање“, „Рана“, „Плочице. Таблице“). Од којих посебно издвајам песму везану за важно путовање „Пут“. На коме није ништа опослио, али му је путовање било плодносно: *донио ђесму/ свјежу и нејрочишану*. Најсложенија је „Велико уво“, најдубље понире у песничко биће (*Ја сам црна сјасоносна руја/ што у себе уија несрећу...*). Зрнца аутопоетичког носи и песма „Исусов трн“, у којој је, ипак, есенција на суштаству универзалног Христовог принципа, божанског, хришћанског, људског и страдалничког. Господње жртве Сина, за спас човека. Асоцијација на трнов венац, који је Спаситељ пронео до Голготе.

Песмом и животом Слободан Јовић проноси непатворену и смерну побожност и богобојажљивост. У чему се огледа његово поетичко и људско сопство. Пронеси и баштини јеванђељске поуке, староставни наук из наше световне и духовне традиције. Село у коме живи је његов мисаони и песнички универзум, у коме промишља више сфере, читава појаве и тајанства, знакове и сигнале... У свом обоженем бићу, носећи Господа у себи. Стародревно просветитељски и наглашено емоционално сагледава границе људске патње, док бржи о немоћним, сиротим и уцвељеним. Он је, истовремено, учитељ и монашки посвећеник, утешитељ и видар убогих душа, сензибилни песник искони сеоске и људске патње и муке. Пред буком и бесом „дигиталног човјека“ и савремене цивилизације.

По овоме је Слободан Јовић у блиском сродству са великим савременим писцем и мислиоцем Милованом Данојлићем, на сличним тастерима његових тугованки о проређеним и немоћним завичајним паорима. Његова поезија сведочи, како истовремено са њима дели и своју и њихову тегобу и беду. Са ретким је прозракама малих животних радости, световне и духовне епифаније. Јовићева поезија мелемно пристаје на људске ране. Смерно је молитвено тиховање, проноси благе и утешне вести, у чему се огледа његова људска и песничка мисија.

Тихана Тица

СТВАРАЛАЧКА ЛУЧА ЧОВЕКОВА КАО ДОКАЗ БОЖИЈЕГ ПОСТОЈАЊА

(Обрен Ристић, ЧАСНИ СОНЕТИ, Православна реч, Нови Сад 2021)



Песничка збирка „Часни сонети“ Обрена Ристића отвара се стихом из спева „Луча Микрокозма“ Петра II Петровића Његоша који гласи: *Ах, красотиу небеској воинствова, смртни никад постојати не може*. На самом почетку, пре него што смо се упустили у уметничко путовање по поетском пејзажу, суочавамо се са интертекстуалним повезивањем са једним од највећих мислилаца у историји српске духовности. Пажљивом читаоцу је одмах јасно да ће му

све најважније одлике и преокупације националне књижевности, са којима се у досадашњем искуству сусрео, бити предочене у модерном кључу. Ова посебна инвокација, зазивање српског Хомера, припрема нас на тематски спектар и одређену проблематику са којима ће нас песник суочити, а већ унапред су најављени кроз основну нит Његошевог дела. Јер, човек као светлост унутар мрака Васељене, искра божанске есенције у пропадљивој материји, копија Творчевог лика на земљи, речено Платоновим речником, јесте лирски субјект ових сонета. Он је свестан себе као песника, ствараоца, учесника у вишем смислу постојања. Он је, попут Орфеја, видео страхоте Подземног света и спознао тајну природе. Његова поезија у стању је да помера стење и премеће га у облике градове, дирне хладну љуштину господара Хада и изнесе на светлост дана највредније становнике заточене у сенкама пре доласка тог гласника богова, што својим песништвом спаја небо и земљу у хармонично јединство. На том месту, ова збирка заиста почиње.

Оно што прво упада у очи јесу чак два сонетна венца која чине две прве целине ове песничке књиге. Сонетни венац је једна од најтежих поетских форми и представља циклус од неколико, најчешће петнаест, сонета упућених једној особи,

који су повезани јединственом темом или темама. Сваки сонет у циклусу истражује један аспект теме и груписан је тако да се последњи стих сваког сонета понавља као први стих следеће песме. Почетни стихови првих четрнаест сонета формирају последњи, петнаести сонет, познат под називом *мајсторале* или *мајсторски сонети*. Напредни облик сонетног венца укључује и акростих у петнаестом сонету, који формира име вољене особе или историјске личности о којој аутор пева.

Један од сонетних венаца у овој збирки, како му само име каже, посвећен је Творцу, не само Богу, већ свакоме коме је Створитељ уступио делић свог дара. Свако ко ствара осећа у себи Његово присуство. Мастоило и длето су исте јачине, и један и други уметник опонашају и славе Господа, не успевши се до висина Његовог талента. *Зар има дара свећилијеј од дародавца! И књије часније од њсалтира!* – узвикује лирски субјекат. Лектира, као материјал не само самосталне делатности, већ и припреме за стварање заузима важно место. Њу више не чине само књиге, већ и алати вајарске уметности, технике дрводељства, изражавања рукама као речима. Сви човечански покушаји да се чистота и узвишена естетика вишњег стваралаштва преточе у материјале доступне смртнику, завршавају се неуспехом и разочарањем. Без обзира што учење и вежба претходе стварању, чак и они најбољи и највештији међу људима остају недоречени у судару са божанским концептом неповредиве лепоте. Врхунским начелом метафизике што превазилази уске појмове човековог умећа. Зато песничко *ја* и може да примети: *Господ је велик у делима!* Доказујући својом објавом трагедију људског стремљења ка небесима.

Од стваралаштва човека до савршенства Божијег дела води нас лирски субјекат кроз етапе личног (али и колективног, као народ) раста и самоспознаје. Како песма прелази у чист израз духовности, тон постаје молитвенији. Смртник се издиже и изнад сопственог стварања и стреми Богу, као једином смислу свега видљивог и невидљивог. На овом месту сонетни венац поприма мелодију литургијске песме. То је уједно и његова кулминација, након које следи мудрост достојна Његоша (оличена кроз магистрале).

Други сонетни венац је посвећен *неимарима гревним*. Стилски, он наличи на претходни у чистоти форме и мајсторском плетиву. Пошто је првим сонетним венцем одао поштовање и славу Створитељу земље и небеса, песник је сада опевао неимаре српства, њене историје и културе. Од нама тако

далеких становника и твораца цивилизације Лепенског вира, преко косовских јунака, Диса, српских хероја на дну Плаве гробнице до алузије на *Зигање Скадра* и младу Гојковицу, чијом се жртвом најављују *суштрашњи варвари*, песник износи пред читаоачеве очи величину и трагику градитеља националне баштине. Сваки од њих је поносни карактер, стамени стуб одбране отаџбине, залог будућих генерација што чувају сећање на њихове жртве и славне судбине. Сви су део исте традиције што се једино кроз њих и може оваплотити. Сваки појединац у њој учествује. Отац лирског субјекта скупља летину и тиме гради своју поезију. Син то чини речима. Он се уписује у стваралачки низ предака властитим умећем. Неимари својом делатношћу заслужују да прођу кроз капије Небеса до Творца. Зато песничко ја истиче: *И далеке џуџеве ошвара. Из саме дубине океана и ветрова северних. За оне који ће доћи. Они из векова минулих заборављени.*

Чекају се они што ће наставити тамо где садашњи ствараоци, међу којима је и лирски субјекат, посустану. Традиција, култура једног народа наставиће да живи и доноси плодове управо кроз њихово стваралаштво. Али њихова зрелост је још увек на нивоу варвара. Потребно ју је оплеменити, култивисати, васпитати, а у томе јој помажу управо хвале достојни преци, чије кораке прати.

Нема великих и малих народа као ни смрти – на овом месту лирски субјекат исказује ону вечну трагику Црњанског, али и сваког Србина који је видео и доживео таласе сурове историје на својој кожи. Тешка времена стварају јаке људе, али и врсне песнике. То су народи на Балкану доказали.

Трећу целину ове збирке чине углавном посветни сонети (једино две песме овог циклуса никоме нису посвећене). Оне одају пошту не само личностима којима су намењене, већ и песниковом завичају. Неке од најлепших стихова о природи и красотама Старе планине налазе се управо у овом циклусу. Моћ речи, коју Ристић опева у сонету „Последњи дан“, овде је употребљена да би се насликао пејзаж у духу читаоца и да би он сам унутар себе видео пределе које посматра лирски субјекат. Као што је реч била на почетку, овде је она доминантна у границама свих временских одредница (целокупна ова целина је богата њима). Њеном царству, баш као и Божијем, нема краја.

Поред Косова као централног места српског страдања, Обрен Ристић је један од ретких песника који се осврће и на

трагедију Срба из Крајине. У сонету „Уз Дунав“, он храбре младиће што су дали животе за отаџбину доживљава као савремене хајдуке, што су спасавали народ и веру од Турака. На овој равни гради паралелу не само између два историјска периода, већ и сумира сличности између мучеништва у Крајини и у јужној српској покрајини. Дунав, спајајући воду и песму, хераклитовски односи сећање и стихове. Налик на епско песништво, крајишки младићи су страдалници, наследници Небеског царства и, попут њиховог спиритуалног претка Орфеја, песници. Њихова песма одзвања ношена Дунавом, да опомене будуће нараштаје на аманет који им је остао. *Нико не може служити два Господара*. Црвено вино (настало увек из воде) асоцира не само на Христову крв, већ и саму жртву крајишких јунака. Због те спасилачке и мученичке сличности са Сином Божијим могу се они сматрати *божијим миљеницима*.

Завршна целина је најкраћа и састоји се од свега четири песме. Она је цела збирка у малом. Тон песама је благ, контемплативан, без тешких емоција и дубоких личних и националних потреса који су пратиле претходне циклусе. Све се смирује, лирски субјекат је на крају свог путовања и дошао је до спознаје и мира. Научио је да *ниједна земља није завичај, а цео свет је његов, Господ је шворац свих чудеса*.

Код Обрена Ристића, поетски свет је географски омеђен, и у њему Стара планина постаје митолошко и стварно пространство обитавања лирског субјекта. Ту се локално стапа са универзалним, космолошким, па тако Миџор кореспондира са библијским пејзажима, Ртањ са просторствима старе Грчке и Рима, Балкан са простором лутања Аргонаута у потрази за златним руном. Сам песник ће тај однос предочити стиховима: *И мају са малим раскршћима јодно Сшаре џланине као у средишћу универзума где бескрајна светлина у један је сунчев зрак сшала или ниш која са висина божанских џаде*. Испод Балкана пружају се и сударају бесмртне силе свеколиког стварања чинећи од њега више од географског појма. Сам орфејевски принцип у малом.

Преплитање прошлости и садашњости, мита и стварности, историје и данашњице јесте оно што карактерише духовни пејзаж „Часних сонета“. Балканска традиција, историја, похвала и захвалност прецима само су неке од многобројних тема ове збирке, које бисмо могли назвати централним. То се нарочито односи на други сонетни венац, *Неимарима древним*. Религија је такође један од важних мотива овог песнич-

ког универзума, о коме промишља лирски субјекат. Он је изразито побожан, окренут ка унутра, вишем смислу сопственог постојања, али и егзистенције народа коме припада. Ова поезија је у својој суштини изразито родољубива, иако то осећање патриотизма није наметнуто, већ је више наговештено. Оно се увлачи под кожу бираним стиховима и речима, подсећајући на историју и традицију. Сваки сонет је, на својствен начин, омаж прецима – личним и националним јунацима. Од обичног човека до градитеља српства.

Ова збирка састоји се из четири, горе описане, целине – *Венца Творцу, Неимарима древним, Инима знаним и Видео сам дрући свешћ*. Обрена Ристића карактерише Петраркин стил, примена опкорачења која приморава читаоца на сталну будност и максималну усредсређеност, обгрљена рима, а понегде и слободни стих. Целокупна ова збирка, не само да садржи два, већ својом композицијом сама подсећа на сонетни венац. Завршна целина представља магистрале, произишао из тематике претходне три. Круг је једини савршен геометријски облик и није чудно зашто га је песник одабрао за форму свог поетског изражавања. На крају читалац има утисак свеобухватности, заокружености, без сувишних и нескладних делова. Мелодија је, као код питагорејаца, у хармонији са космичким сферама, небеским метафизичким пространством, Његошевом лучом која јој осветљава путоказ. Достојни наследник његове мисли.

Поезија је љубав на свим језицима. А Бог је увек љубав. Дакле, поезија је увек Божије (Богом надахнуто) дело.

Љиљана Лукић

ЕВОКАЦИЈА ТРАГИЧНЕ ПРОШЛОСТИ(Радмила Поповић¹, RAMONDA SERBIKA, *Прометјеј* и *Саша Марушић*, 2. изд., Београд 2021)

Радмила Поповић је познато име наше данашње српске књижевности. Објавила је више од двадесет књига: романа, приповједака, пјесама и студија: *Размеђа*, *Доказни материјал*, *Селенини снови*, *Црњански и Лондон*, *Зашићо одлазиће из Сарајева*, *Иридице боје*, *Равнање срца*, *Вршлој*, *Крик ћушања* као и књиге за дјецу: *У срцу срце*, *Сазвијежђе у људима*, *Јесћ*, *бајке ми* и др.

До принудног изласка из Сарајева 1994. године, због ратног сукоба, радила је као новинар и уредник Културно-умјетничког програма Радио Телевизије Босне и Херцеговине. Као сарадник Радио Сарајева и Радио Београда водила је разне књижевне трибине и интервјуисала велики број умјетника из бивших југословенских република.

Након доласка у Београд 1994. године ради у статусу *слободној умјетника* пошто као магистар књижевности, писац, сликар и новинар није успјела да нађе радно мјесто.

Књига *Ramonda serbica (Рамонда сербика)* објављена је у првом издању 2019. а 2021. године изашло је друго издање. У овој књизи Радмила Поповић (Гацко, 1949) враћа се тематици ратних збивања на српским просторима, углавном у току протеклог рата.

Ово дјело отвара се мотом из пјесме О њореклу Десанке Максимовић: *Ја знам ко сам њо звону / шћо са задужбина немањихких њева, / њо јасношћи њејовој љаса, / њо њојме шћо ме од Сћу-генице до Милешева / љрадегови љледају с иконостјаса / и шћо сваки у руци држи храм*. Тиме пјесникиња указује на своје српско поријекло и на традицију која прати овај народ.

Први дио књиге под називом *Ево љишем ишћорију* је најснажнији и умјетнички најаутентичнији. Већ прва пјесма *Не смијем ни да се сјетим* носи трагику дубоког бола везаног за пос-

¹ Радмила Поповић (1947–2022)

љедња ратна збивања у Крајини. Пјесникиња опијева дирљив приказ мртве мајке којој на грудима њено дјетенце покушава да дође до *свешће хране*, али не успијева. И док *беспомоћно дијешће цвили*, пјесникиња истиче како је *свијешћу тежњу Срба да стигну мрака склопиле се дјечије очи / Умјесто њих / Вријеме срећан и сјешћим / Шта се нама догодило*.

Ово је једна од веома упечатљивих пјесама која пјева о страдању у злогласној Олуји. У пјесми *Не прича се ова прича* пјесникиња истиче да ријечи у тој причи дрхте *сирећнуће у једињења / Вјечној мрака и стравиха*. Страхови су због тога што су тим људима срца нанизана на *ваљрене мейке мржње / А очи на блесак ножа*. Пјесникиња истиче да нико не може да спере са *страница историје шрап безумља*. Пјесма се односи на злогласни Јасеновац и трагедију логораша у њему.

У пјесми *Истод леда* опјевано је *ушовање* лешева ријекама. Младић чека своју љубав испод леда у Дунаву, сањајући дјевојку и сватове, али се у хладној води угасила његова свијест. Таква је и пјесма *Посмртна иловидба* у којој лешеви плове Дравом, Савом, модром Дрином и Дунавом.

Посебно су застрашујуће слике бацања људи у јаме, у којима умиру и убијени и они, живи. (*Свједоци у јамама*). У пјесми *Није то ништа* пјесникиња опијева бацање дјеце у Пребиловачку јаму коју набијају на мачеве или убијају маљевима уз ставичан коментар: *Није то ништа! Кад сви нећану / Биће мноћо лакше*. Та трагедија иде чак дотле да усташе пеку дјецу у специјално направљеним посудама, тзв. пеквама: *Када би из жара љекве / Чедне бебе / Свједочиле / Можда би се док њих љеку, / Земља у љрах љрећворила / Или би је дјечје душе / Рихеком суза љоћоћиле. (И љеква је њихов изум)*. Тешко је и читати те пјесме због страшних догађаја које опијевају. Тако у пјесми *Нису то острије, љосћодине* пјесникиња опијева вађење дјечијих очију, злочин који *обесмишљава људско љосћојање*. Ту је и пјесма *Божичња честичка* која опијева страдање људи на велики празник, њихово затварање у цркву у коју су их запалили. Пјесникиња се пита: *Зашто, Боже?!*

Посебно је потресна пјесма *Крст дјечака Слободана* (*Мајкино љробно љисмо*) која се односи на дјечака Слободана Стојановића који се вратио у село по пса и завршио живот послје страховитих мука (урезали су му крст на чело). Пјесма је испјевана као мајчино писмо из гроба у коме она моли сина да јој опрости што га је одгајала да су сви људи једнаки, без обзира на вјеру. Пјесма дјелује потресно, тим више што је везана за стварни, трагични догађај.

У пјесми *Мост* *шује у Варварину* опјевано је звјерство НАТО бомбардовања воза на мосту у Варварину, гдје је, међу осталим жртвама, било и двоје заљубљених тинејџера којима су тако расути снови и угашена свјетлост дана, а у пјесми *Колаџерарна штејта* жртва је мала Милица којој су дали ново име јер: *У њиховом / Злочиначком именику / Ти си, дејте, ујисана / Као „Колаџерарна штејта“*.

Радмила Поповић пјева и о далеким временима кад су, мушка дјеца из хришћанских земаља у Османском царству одвођена с циљем да се од њих направи *верна робовска војска*. Тема о којој је писао и Иво Андрић у роману *На Дрини ћуприја*, опјевана је и у пјесми *Данак у крви* Радмиле Поповић како ће лелек дјечијих родитеља пробијати вијекове и свједочити о зуму освајача.

Живећи неко вријеме у ратном Сарајеву пјесникиња је преживљавала страшне дане кад јој се комшија наметао својом љубављу а тај пламен његове љубави *туша њену кућу, и њен род: Чујем да му честиишају / Док скуиља њејео / Да зајреће ваиру / За ново весеље. (Пламен комшијине љубави)* У пјесми *Гробнице за живе* пјесникиња пјева о сахрани у селу Поточарима крај Сребренице, *сахрањени* су и живи људи тј. на празне гробнице уписивана су имена живих људи.

У овој збирци није заобиђено ни Косово и Метохија. У пјесми *Ево пишем историју* један од тридесет отетих Срба из села Ораховац, за које се ништа не зна, пише истичући: *Наша земља / Поносом ме својим храни / Жив сам. Пишем историју. О злодјелима Албанаца пјева пјесма: А штеа ћу са српским срцем: у Жутој кући вађени су органи српским жртвама и пресађивани Албанцима. У овој пјесми један од таквих је несрећан што је у њему српско срце, али живи му се иако би хтио: Својом снајом пријомоћи / Да шо „звоно“ и „часни крст“ / И шу марву / Прошерамо.*

Други дио ове књиге *Ramonda serbika* *Рамонда српска* посвећен је личностима и догађајима из наше историје. У првој пјесми која је насловљена као и овај други циклус истакнуто је да је *рамонда васкрсавајући цвеш* јер кад изгледа да се потпуно осуђила, она се враћа у живот. Пјесникиња истиче да је научник Јосиф Панчић кумовао имену овог цвијета који многи сматрају „*цвешом Србије*“ и њеним / *Природним симболом*.

У пјесми *Улазница за вечност* опјеван је сусрет у Расу важних личности: енглеског краља Ричарда Лављега Срца, немачког цара Фридриха I Барбаросе и Симеуна Немање током Трећег крсташког рата, да би пјесма прерасла у славопој Светом Сави који је: *Расшао је у Висину, Расшао је у побегу. Расшао је са*

живошом. И још растје. Пјесникиња пјева и о чувеној долини јоргована коју је засадио српски владар Урош да би дочекао своју будућу супругу, француску принцезу Јелену (*У долини јоргована*). Радмила Поповић опјеваће и Цара Душана (*Цар у свему*) који је донио и чувени Душанов законик који се и до данас с пажњом чува и помиње / *Јер ѿмаже да сасвим не залуштамо*. Пјесникиња пјева и о ћирилици. Ту је и пјесма *Душовека ћирилица* која указује на значај овог српског писма.

Пјесма *Светлећи вид „Беле куле“* опијева трагичну судбину српских бораца из Првог српског устанка од чијих су лобања Турци направили Беле-кулу. Ријечи пјесме: *Њихова се душа вије / И истином ѿомиње: Ову ужас – сѿомен – кулу / није Човек сапратио*.

Ту је и пјесма *Тамо далеко*. Опијева тежњу Срба да стигну *тамо далеко, / Где цвѣта лимун жути* што се и десило, гдје су се борци и окријепили за пробој на Кајмакчалану и повратак у отаџбину. У пјесми *Срце на Кајмакчалану* опјевана је жеља Арчибалда Рајса, великог српског пријатеља да му срце почива на Кајмакчалану, што је и учињено.

Пјесникиња се сјећа и свог одласка из Сарајева те се у пјесми *Како ћу, Господе, на другу обалу* пита ко ће је чекати на другој страни. И: *Хоћу ли, кад ме преведеш тамо, / Поново залушати*. Одлазећи из Сарајева пјесникиња се пита шта је било с њеним књигама које су остале тамо гдје је прије живјела. Добија једну књигу од друга коме је давно поклонила: *Сад њега нема. А књига је са мном*. У овом дијелу је и лијепа пјесма *Мајчина рука*.

Збирка се завршава пјесмом *Морам сѿићи у завицај* у којој пјесникиња опијева своју тугу за родним крајем и жељу да дође у њега: *Моји ме чекају. Морам сѿићи у завицај*.

Збирка *Ramonda serbika* (*Рамонда сербика*) састављена је из три цјелине: Трећа цјелина *Лейшир и свијећа* доноси пјесме настале прије ратних збивања 1882. године, али и пјесме настале након рата. Може се рећи да је најуспјешнији први дио књиге под називом *Ево ѿишем историју*. Пјесникиња опјева трагичне злочине нанијете њеном народу, али и своја преживљавања рата. Може се рећи да би се могле наћи замјерке у груписању пјесма и композициону структуру збирке.

По тематском одређењу, по опште хуманим порукама које из збирке избијају, са жељом да се звјерста учињена српском народу више никад не понове, збирка *Ramonda serbika* (*Рамонда сербика*) сврстава се у запажена поетска дјела.



Вредновања

Душан Стојковић

ДРУГА (ТРЕЋА ИЛИ ЧЕТВРТА) СРЕЋА

Ристо Тошовић је објавио зборник *Поезија младих* 1948. године. У њему је замислио да представи младе југословенске песнике који највише обећавају. Било их је тридесет шесторо. Неки од њих ће касније постати незаобилазни песници југословенске поезије (Светислав Мандић, Слободан Марковић, Славко Јаневски, Лојзе Кракар, Иван Минати, Славко Вукосављевић, Ристо Тошовић, Ацо Шопов). Неки су у извесним смислу тада то већ и били (Јуре Каштелан или Весна Парун). Славко Вукосављевић је у зборнику имао пет песама, Мира Алечковић, Вида Брестова, Славко Јаневски, Јуре Каштелан, Петар Левец, Антоније Маринковић, Весна Парун, Ристо Тошовић и Ацо Шопов по четири. У групи оних који су били заступљени са по три песме („Ноћна смена“, „Ново детињство“ и „Друг са пруге“; све три су „кубикашке“) био је онај који је међу њима у том тренутку био најпопуларнији – Велес Перес (1924–1991). Смешила му се велика песничка будућност, али ју је то што ће ускоро постати „двумоторац“ голооточки (у периоду од септембра 1949. до јануара 1955. двапут је, по две и по године оба пута, боравио на Голом Отоку; када га је по други пут напуштао, свом сапатнику Анти Земљару дао је теглу с поскоком да је сачува ако се поново на исто место врати) – претворило у прошлост. Никада се више није поезији вратио као ономе што је била сама есенција његова живота. Чак и ако је она то можда и била, била је то прикривено и за то не само да се није знало, већ се и он сам понашао као да ни сам за то не зна. А можда и стварно није знао или, барем, није хтео да зна. Роман Јакобсон је 1931. године објавио чувени есеј „О генерацији која је проћердала своје песнике“. Спомиње у њему Блока, Гумиљова, Хлебњикова, Јесењина, Мајаковског, пре свих других. Главни његов „јунак“ је Мајаковски. Сви трагично умиру тако

да Шкловски, поводом Хлебњикова, може да завапи: „Опрости нам за себе и за остале које ћемо убити...“ И наш Велес Перић био је песник којег су околности грубо натерале да се у проћерданог песника претвори. Поезија којој је припадао касније као да је хтела да га у њој нема, желела да га као проћерданог одбаци, заобиђе и протера. Он који је своје право име Петар заменио именом македонског града, поново је постао Петар Перић. Постао је адвокат гурнувши песника Велеса Перића у сенку. На нама је да покажемо како његова поезија није неопозиво проћердана и да покушамо да откријемо разлоге због чега она то није.

Наш текст има наслов „Друга срећа“. Могли смо га назвати и „Трећа срећа“ или, чак, „Четврта срећа“. Велес Перић није онда када је као песник експлодирао објавио песничку збирку. Она је била написана и звала се *Челични џелцер* и он, који је три године (од 1947. до 1949) био секретар Удружења књижевника Србије, предао ју је Душану Матићу, али је њено објављивање одлагано и до њега није ни дошло. Када је 1976. године, под псеудонимом Гејс Греј, уз финансијску помоћ адвоката Пере Беловића, штампао своју *Поему о фудбалеру* у тиражу од 3000 примерака, она је врло брзо из продаје била повучена. Његов голоотачки пријатељ и писац Галиб Сулејмановић је сакупио његове песме и штампао их у независним издањима Слободана Машића 1995. под насловом *Кроз зелени шалас*. Њу је углавном (про)пратио мук а њен издавач је примерке делио посетиоцима Сајма књига који су посетили његов штанд. Сада се Милоје Дончић одлучио да по други, односно трећи, то јест четврти, пут окуша срећу. Надамо се како *Барјак на олуји*, књига Перићевих сабраних и изабраних песама у издању „Ревнитеља“ из Ниша 2022. неће бити једнако злосрећна колико оне три које су јој претходиле. Надамо се како ће и наша читалачка публика и наша књижевна историографија (Перић је додуше, али успутно, спомињан у текстовима наших проучавалаца књижевности: знало се да се о његовој поезији недовољно зна, није се знало колико је то велики пропуст чија је последица уочљива празнина у песничкој грађевини наше лирике) такву неправду најзад онемогућити. На нашим критичарима је да са изнуђеном временском задршком напишу понешто о песнику о којем није писано када се он писањем песама бавио. Као што он то није чинио залудно, неће бити узалудан ни њихов труд. У песничким остварењима Велеса Перића много тога може да се про-

нађе и слика о нашој поезији, урачуна ли се накнадно учено, несумњиво неће бити онаква каква је била и каква ће бити ако се учено у обзир не узме и не вреднује како ваља.

Сам Перић је говорио како своју поезију дели на ону за *леви* и ону за *десни* цеп. Разликовао је песме које је записивао и желео да објави, од оних, естрадних / кафанских, изговорених јавно, импровизованих, за једнократну употребу. Оне из десног биле су модерније, нису биле у духу „социјалистичког реализма“, а оне друге бележили су други. Они су записали и доста његових каснијих песама и тако нам омогућили да до њих уопште и дођемо. Дончић је песме разврстао у два циклуса: „Пре“ и „Пре и после“. Први има осамдесет пет, а други двадесет пет песама.

Прва песма у књизи је „Ова песма“. За њом следи „Она песма“. Оне као да указују како Велес има и *овакве* и *онакве* песме, ове и оне. Шта им је константа, под условом да ове има? Уосталом, и песник пише како је *она* песма имала *стихове боље*, опевала снове, била попут Нијагаре. Но, остала је у њему. У први мах, како је само време налагало, опевао је стварност, не сањану него онакву каква је била и какву је, помало идеалистички замишљено, требало без одмора мењати на боље, а не, лажно улепшавати. Стога он пише о Стаљинграду, Октобру, ослобађању Београда, Марксу, комунизму, радним акцијама... Касније о спутњику, Гагарину, Валентини Терешковој, Патрису Лумумби... Ствара особену *ангажовану* лирику, али то, једнако оном што су и други тадашњи песници писали, није оно по чему се он данас памти, оно због чега мислимо како је он веома значајан песник којег ни поезија у песничким талентима далеко богатија од наше никако не би смела да отпише.

Данас га памтимо само по искораку из те једноличне, монотоне општости. По песничким варницама које су се понекад у ватру преметнули.

На лексичкој равни, Перић не бежи од тзв. непоетских речи, прозаизама типа: *блок*, *енклава*, *квачило*, *прешалтаваши*, *шћемајзн*... Има два потенцијална неологизма: *бракојарница* и *каћушаши се*.

Веома је широка скала употребљених синтагми. Има их „ангажованих“: *класним обарачем* („Волео сам себе у раду“), метафоричких: *сачмама крујне кише* („Песник – мађионичар“), *зајрљајима јусшим* („Што су ти очи пуне маслина и сања“), *црвени облаци* („Олуја“), *ухайшена слова* („Иванкино

писмо“), синестезијских: *црни ветрови* („Питање“), *ветру тустом* („Олуја“), оксиморонских: *црном снећу* („Моја адреса“).

Још је веће богатство песничких слика са којима се сусрећемо у његовом песништву. Оно је у самом његовом језгру и Перића приказује као врсног мајстора метафоричког сликања. Његове песме, макар поједини њихови сегменти, права су експлозија симбола и експресивног, на моменте чак и експресионистичког, приступа стварности којој, иако је то био радни задатак наше послератне лирике, песник не допушта да га зароби у својим унапред предвидивим оквирима. Не заборавља онакве песме: не ретко у њима сања и оне постају видљиви снови.

Природа коју Перић опева није само она у којој се он нашао. Она постаје и, амијеловски, пејзаж душе: *Авјустовско вече йолако на земљу, / сјуишало се меко / к`о йадобран йлави* („У сену“), *Видесмо облаке, – беху сасвим бели, – / к`о ойрано рубље / йросириши йо небу* („Поред реке“), (река) *Сага је йледа-смо мирнију и йуићу, / уместио од сребра, / беше од калаја* (Исто), *Хладну је Саву йрејала месечина* („Путоказ“), и *осеишо Сунца како йрже!* („Не!“). У песме продире и тамни голооточки „одсјај“: *У ребрима йоломљеним к`о кашарке / Дува / бура / – Била је ойворена йоуиш шарке / и болна / – ко фрак-шура* („Не није то ни рана душе“), *И Живоћ је био йоуиш айрила, / за йагом йад, / йа устијање, / йа ойети йад, / йа ойети устијање. / И онда расиш / йоуиш секвоје* („Чињеница“), на гла-новима – *с йролећем светиа, / на лећима – с два Гола ойока* („Време“). Не заборавља се ни актуални, „ударнички“, трену-так: *И надничио надахнућима и снима* („Волео сам себе у раду“), – *Утаљ из душе вадим, / и бацам / – у револуцију светиа* („У тендеру локомотиве“), – *Рад је к`о леиш* („Ритам дана“), *Овде смо земљи ушли у йруди / и йу к`о срце / куцали. // И сваки минуиш млаз вајонетиа / шикне из йоиш йунела йири* („Тунел три“), *Исиод обрва сијали су йрозори акшива, / и црвене засишаве* („Час моралне наставе“). Ретко који наш ондашњи песник, ако икоји, смео је да потпише / понуди овакво критичко виђење ослободилаца: *А йошом йрисиитоше неке нейознаише / њушке, / у шињелима домаћим, / найагоше кабинетше. / Ја их са сихрахом уишшах, / Чиме сше шо раишовали? / иде су вам йушке* („Ослобођење Београда“). Песникова драга чита Апдајкове *Парове*, а он Марксов *Осамнаести пример Луја Бонапарше* („Растанак“). Но, када је о драгој, и о љубави реч, он зна да буде много пое-

тичнији: Признајем, тешко је добар песник бити, / и у своје срце зариваши канџе. / – Ал` много је тешке збој девојке бити, / и љуштити срце / Појми поморанџе („Не није то ни рана душе“), Симфонија се зове – Грудн у труди („Чезња за музиком“), Кроз моје труди пуне зеленила / – прошла је драга, ломећи тране („Наше младости“), Кад лежиш крај мене к`о ваиша која / малаксава, / к`о / разуђени архиепископ („Што су ти очи пуне маслина и сања“; ово је прави „ехо“ Драинчеве поезије, скривени цитат). Када је о „дескриптивним“ сликама реч песник зна да буде зачуђујуће модеран за доба у којем пева: Месец – сфинџа / од месинџа, / небом луша („Кочијашу“), Шутир`о сам некад и пролећне кише („Шутирао сам“), Ја нестворени пагодран / Над олујном водом, на оштрици стојим („Бракопарница“), као што млишаве уши црвеног мора / заљускују млишави шаласи Суецког Канала („Час моралне наставе“).

Прави „мотори“ Перићевих песама динамичке су слике које их и буквално лирски лансирају: и црне шуме / – како бесне („Ноћна смена“), Тукли су дани к`о карџечи („Била је четр`ес`т осма, мила...“), милиони ће метеора / падаши / у људске труди (Исто), Далеко негде једна зора, / из мојих снова ће да заруди. / И сада ћу се ја к`о комад метеора, / сурваши / – у људске труди („Далеко негде“), Завишлани / као звездани / дискоси, / долазе наши дани („Буржуји“), стиреле песама („Идем као вук“), Исход / поноћних чемпреса, / што к`о ракете / у небо / лете / – шумом до Алиола! („Поноћни чемпреси“; присећамо се стиха Јаблани лете небо да простиреле из песме „Тштеславље“ Јована Стерије Поповића, једног од најметафоричнијих у читавом нашем песничком деветнаестом веку), суиер – поети, / коме речи излећу појми шорједа („Она је, свакако, нихилиста“), – Хоћеш да искочимо са планете / и да је јурамо / да брже кружи? („Олија“), – И личиш на залет ракете „Сојуза“ / ка орбити Сунца, / – с трајом као сребро („Пролеће на Калемегдану“), Нек после трљења к`о сунцем сјржена поља, / оштану наша шела / – и наше душе две („Што су ти очи пуне маслина и сања“), – сурвавам се у кревет / увече („Интелектуални пролетер“), У мојим римама, / осећају се шураже Фијаша, / – шест хиљада обршаја у минушу („Независно од теме“), к`о мећаве звижде радио антене („Антене у ноћи“), да сипам речи – као шраинеле („Зидови“), Иванка! срце је моје транаиша! / коју Комуна / из шога баца (Исто), Када ти сручим љубав ко лаву (Исто). Ове слике, и онда када се у љубавним песмама (најбоље песникове љубавне песме од којих се неке и еротској по-

езији приближавају јесу: „Рек`о сам немој, немој да се скинеш!“, „36 са 5“, „Што су ти очи пуне маслина и сања“) налазе, покретач су особеног *космизма*, сасвим ретког у ондашњој нашој лирици.

Динамичке су и слике којима песник пред своје читаоце подастире властиту поетику: *Ова је песма теографска карта / океана с илимом. / – Ово је песма шрк теодарда, / који сјаје / – пред римом* („Ова песма“), *И ојеш, – к`о коњи са сша-рша, – / полећу из срца / стихови* („Песнички дерби“), *Поред мене, – за вечну младост, – / јаши / – на Пролећу Јесењин* (Исто), *Песник вуче слику / У зучанику / чула вида... / (...) / Да ли сам прешаљов`о слику / Из чула вида у чуло слуха? / Или сам песник који у стиху / – к`о мађионичар, / – Говори из шрбуха* („Песник – мађионичар“), *Стихови моји, – мирно* („Егзерцир стихова“), *Моја поезија ће се вадићи к`о камени утаљ* (Исто), *Стихови моји, / у небо куд који! / Ако будемо пошли за снима, / моја ће се поезија чишати и у млечном пољу – шша има* (Исто), *– Утаљ из душе вадим, / и бацам / у револуцију свеша* („Све или ништа“). Узорни песници за Перића били су Мајаковски и Јесењин, они које је читава наша лирика непосредно после Другог светског рата прогласила *својим*. Од првог Перић је позајмио, донекле модификовани и помало припитомљен, степенasti стих. Лирску „акцију“ је подгревао употребом многих интерпункцијских знакова, посебно црта којима „парцелише“ своје песме. Не одбацује риму. Посеже за рефренима и рефренским стиховима, што његовим песмама даје приметну звучност. Често се одриче једнообразних строфа. Дуже стихове комбинује с краћим, остварујући ритмичко мелодијање.

Чува компарације које на сматра баналном и истрошеном стилском фигуром. Најчешћи придев му је – сасвим очекивано – *црвен*. Као и у неким песмама раног Тина Ујевића, многобројне жене „дефилују“ његовим љубавним песмама, било као „јунакиње“, било као оне којима су песме посвећене: Гина, Ема, Мара Коларски, Соња, Иванка, Бети, Кети, Мери... Поред „пролетерских“ песама налик на Абрашевићеве, веома често, и много чешће него што су то чинили други наши ондашњи песници, успоставља лирску комуникацију са познатим музичарима и њиховим делима: Бахом, Шуманом, Шубертом, Шопеном, Берлиозом, Гуноом, Григом, Синдингом. На два сасвим различита пола његове читалачке лектире налазе се *Како се калио челик* Николаја Островског и *Контра-*

Џункџ живоџа Олдоса Хакслија. Помиње се у песмама и Обломов Ивана Гончарова. Перић је написао поему о фудбалеру и она је могла да буде освежење на нашој песничкој сцени да није имала злосрећну судбину и била на одређен начин цензурисана. Песма „Локомотива“ која се завршава са: *Слушајте како шочкови шуку / ЕСЕСЕСЕР! / ЕСЕСЕСЕР! / ЕСЕСЕСЕР!*, коштала је песника голооточког робијања. Налик на хаику је „Телеграм за Мајаковског“. Најкраћа песма, двостихна, уз „Октобар на Авали“, „Признајем Ема“ гласи:

*Револуција је велика црвена животиња,
За којом блеји само сиротиња.*

На једној страни имамо песме за певање попут „Шумадије“ и „Кочијашу“ (постоји више верзија ове песме, која се као градска и данас пева). Ова друга, незаслужено, годинама је бацала у сенку друге, и много боље Перићеве песме за које се није ни знало. Најбоље песме нашег песника су: „Возач“ (њен „јунак“ се од нацисте преобратио у комунисту и траку Рајха заменио краватом с Лењиновим ликом), „Бароница младог поколења“ (и ова „јунакиња“, која је јурила официре Рајха, сада се појавила на радним акцијама са скојевцима) пошто *Из шикве сџаре нови се цедио светл*, „Камиони револуције“, „Епитаф за картотеку“, „Писаћа машина“, „Крстић бели“, „Буктиња“, „Ноћни прозор“, „Шездесет осмаши“, „Шутирао сам“, „Час моралне наставе“, „Првомајски пламен“, „Поглед уз Рековца“. „Буктињу“ наводимо из цела:

*Ја сам јаје мршвој ноја,
из којеј нова џламџи истџорија,
– и џреју се образи АВНОЈ-а.
На бури сџражар црвени маршира.
– Оџворише враџаница на букџињи,
нека се револуција излуџтира.*

Чинимо исто и када је, можда о најбољој Перићевој песми реч, „Утакмици“:

*Сам сам на сџадиону без рефлекџора,
у ноћи која дану своје џоџура очи.
Овај џенал црни,
са црне сџачке шуџирам.
– И џолман сам на црном џолу.
– И судија.
– И џублика сам.*

*Срце ми је пишићалка без звука.
Почетак и крај истовремено свирам.*

Милан Д. Милетић, најбољи његов пријатељ, сведочи нам: „Лако би се на молбу људи у кафанама попео на столицу или на сто и свима и келнерима даровао своје стихове ватрометом без краја. Касније, када сам допро до његових писаних стихова открио сам да су они изгубили свој идентитет у неколико нијанси али су оне, те писане песме ипак звучале Велесом и биле итекако драге.“

Иван Ивањи пише: „Уверен сам да је био најдаровитији песник у тој првој генерацији која је почела да објављује крајем четрдесетих, почетком педесетих година у `Нолиту`, који се прво звао `Ново Поколење` – Славко Вукосављевић, Слободан Марковић, Драгослав Грбић...“

Југ Гризељ, један од најбољих наших новинара, Голооточанин такође, прибележио је реакције неких наших познатих писаца на Перићеву поезију и његов лик (био је први Југословен који је са совјетском војском ушао у ослобођени Берлин, врсни фудбалер којем је такође било онемогућено да овај свој таленат искаже), од којих издвајамо следеће: „Ново доба је изнедрило песника невероватних размера, за чији нагли успон наша књижевна критика ће морати озбиљно да се позабави“ (Станислав Винавер, 1947), „Млади човече ти ниси свестан да је небо изнад наших глава претесно за твоју грмљавину“ (Сима Пандуровић, 1948), „Велес Перић ће своју енергију потрошити непотребно, користећи супротни правац као нужност на сопствену штету. Свет поезије не граде појединци“ (Васко Попа, 1948), „Уклањање Велеса Перића са књижевне сцене је духовно и морално самоубиство једне идеологије (Борислав Михаиловић, 1968), „Кроз мене је пролазила слатка језа, жао ми је што још увек издавачи не могу да се ослободе командног страха“ (Весна Парун, 1984).

Убеђени да ће ова књига његових песама коначно Велеса Перића вратити нашој поезији из које је био изгнан, опраштамо се од његовог дела навођењем песме „Албатроси“ које у Дончићевом избору нема:

*Треба да изгржим,
не можемо ни данас да се видимо,
четвртој септембра педесет и шреће.
– Сунце залази кроз бодљикаве жице,*

и ја ти нећу видети лице,
и овај дан – умреће.

Као албаџрос високо,
дијни се изнад ових дана на смрти осуђених.
О, погледајмо се широко,
у нашем живошу
– пробуджени!

Четврти сеишембар,
сеина је ефемерност,
за леи наш, коме се надам.
И зато нека не застари за тебе верност,
као што за мене није застарило
– да стирадам.

И она, као и многе друге Перићеве песме, довољан је доказ да смо у њему имали значајног песника и крајње је време да се са том чињеницом суочимо. На корист наше лирике. Време ћутања и прећуткивања најзад је прошло. Како је Булгаков написао, рукописи не горе. Чак ни онда када понеко, било недобронамеран, било недовољно упознат са њиховим постојањем, поверује како су се песме неког одгурнутог песника сасвим спепелиле.



Бронзана койча рађена техником ливења, зелене племените патине, пронађена у Преконоги (Јан кула) 2002. године. Дужине 4,5 cm и ширине 4 cm. Из античког периода.



Сагледавања

Сшојан Бојановић

ГОСПОДИН ПЕТЕР ХАНДКЕ

Размишљаам ових дана о Петеру Хандкеу. Одлучио сам да нешто кажем о *Правди за Србију* коју је Господин Хандке неуморно тражио и нудио. Проблем је што књиге читам наопако. Као када детету дате сат оно не гледа које је време него покушава да сат отвори, да уђе у њега, не знајући да тако изазива ђавола. Да видимо да ли ћу до краја текста успети да истерам ђавола, или ћу и ја заглавити дођавола!

Петер Хандке има име апостолско, Петар. За Европу, па и за ону горњу Америку, он је Црни Петар. Када су се сви окренули против Срба, он је стао уз њих и није их се ниједанпут одрекао. Напротив, како су га због своје човечности и љубави према Србима више нападали, он је постајао тврђи, превазишао је тврдоћу камена, превазишао је своје име. Изашао је из Библије. Подигао је паметну главу и почео да хода по Земљи. Своје ставове и приче заснивао је на стварним догађајима и на аутентичним причама које је купио обилазећи најсиромашније и најтврђе Србе на Косову, у Босни... Обилазио је своје Петровиће. Није седео на ранчу на Флориди нити у неком бечком салону, да би путем видео линка сазнао шта мисли Аманпурка, шта мисле људи буздовани у чијим главама шуште долари, еври... Човек је крштен и има душу. Једном је изашао из Католичке цркве и није се вратио. Ових дана чух да је изразио жељу да поново дође у наш Београд и његов Бели Град. Досадила му је црнина. Ред је да и Европа погледа на нас кроз очи бар једног правог интелектуалца.

Да ли је интелектуалац постао сувишан, или је само реч о неким малодушним људима којима они сметају, као што су током историје, бар оне тзв. цивилизоване, сметали узурпаторима сваке врсте. Напротив, мислим да је интелектуалац сада потребнији него онда када су „велики интелектуалци“ постављали основе за западну цивилизацију. Процес је и на

истоку био сличан, само се основа мало разликује, тако да је обични људи и не примећују. Интелектуалац данас мора бити „већи“, образованији, часнији, осетљивији, потребно је да има велике уши, велике очи и да буде неустрашив, а за будале су то одлике магарца. Изгледа да сам мало претерао. Извињавам се, али тема ми се свиђа.

Човек не може бити интелектуалац ако га не мучи савест. Она је као ђаво, прогони човека и дању и ноћу. Људима без савести ни ђаво не може да доака. Ова својства резервисао сам за песника и тај орден песника као највећу одлику морам прикачити одликашу, Црном Петру. Овај Песник први је човек на Земљи који је покушао (бар је покушао!), а сада видимо да је и успео да бар мало опере савест Европе, па и читавог западног света. Песник је измислио Бога, то знамо, али он је Господин који је измислио савест. Он је први интелектуалац Европе који је поставио питања: Да ли су Срби први...? Ко је...? Зашто је...? Где су докази...? Сад се чека да Европа постане свесна. Господин Хандке први је почео преиспитивање европске па и светске савести, или што би Срби рекли први се запитао „да ли не грешимо душу?“ Зато њему уз име и следује одредница Господин. Није могао да зажмури, или да не дај боже продаје лажне вести, лажне текстове, као што су то чинили „нови филозофи“: Ален Финкелкрот, Андре Глискман, Филип Малро, Патрик Бесон, Бернар Анри Леви... Али, он је и њима омогућио да добро живе, (уколико је живот без душе добар!), јер су новац добијали за лајање, боље речено за олајавање...

Не могу да кажем да не постоје људи који постављају оваква питања: „Какву фајду имамо од њихове гриже савести?“. Боље би било да су то питање поставили овако: „Колико штете људи имају зато што ја немам савести?“ Или, да ли је све у некој фајди, или у некој штети? Да ли је све црно-бело? Да ли се живот може свести на двовалентну логику? Где је ту душа? Где ће им душа? Проблем фајде, или штете, јесте велики проблем. Али то није проблем само ових људи, већи је проблем тзв. полуинтелектуалаца који су од тога направили филозофију либералног капитализма коју сви видимо на делу, а већина људи на свету која је и носи на својој грбачи и осећа. Ових дана слушамо свакодневно о грозотама ко ће како и ко ће више зарадити на вакцини, а о томе ништа не знају ови који говоре „коју фајду ми имамо?!“ Нити ће вакцина стићи до њих.

Пси рата

Много година је прошло од када се појавила књига *Правда за Србију* (1996), али она не престаје да буде занимљива. Квалификована је као есеј, путопис, политички памфлет... Могла би се назвати и Сведочење песника. И Хандке-ови непријатељи сагласни су да му је стил изванредан и да у његовим текстовима нема политике. Има занимања за маргиналије, умео је да слуша, хтео је истину и правду, увек је то тражио за све и свакога, тражио је и *Правду за Србију*. Текст клизи, то не значи да је клизав, јер нема подметачина на које бисте се оклизнули, које би вас одвеле у мрачне одаје Хандке-овог текста, јер просто нема таквих одаја, нема таквих места у тексту. Штавише, на моменте је и „весео“, чак се и Хандке чудио атмосфери у Србији тога времена. Господин Хандке је Песник. А то значи бунт. То значи постављање питања. То значи тражење одговора. Песник не пита колико кошта истина. У предговору ове књиге преводилац Златко Красни² пише да „позив *Правда за Србију!* у ушима медијских моћника одјекује као Золино „Оптужујем!“ Петер Хандке без пардона износи своје мишљење о новинарима, хушкачима, али и о писцима, врхунским интелектуалцима:

„Немам ништа против новинара који се бави откривањем – више него разоткривањем, на лицу места (или још боље у месту и упетљани са људима из тог места), нека је слава тим истраживачима на терену.

Али имам штошта против читавих хорди хушкача који подбадају из даљине, који су своје занимање писца заменили позивом судије или чак улогом демагога, и који су годинама својим речима и сликама ударали у исти добош и са своје чеке

² Златко Красни (1951–2008). У пдф формату књиге, citaonica.net, коју је превео Златко Красни налазимо и његов предговор. У штампаном издању које су потписали „Штампар Макарије“ и „Новости“ преводилац је исти, али се сада појављује предговор Емира Кустурице уместо Златка Красног. Предговор би требало да представља увођење у текст ради лакшег разумевања. Текст Петера Хандкеа је савршен, дубок, а веома лаган за читање тако да овај текст Кустурице заиста није био потребан овој књизи нити нобеловцу. Реч је о лакшем памфлету пуном политикантских парола које се често чују у говорима неписмених посланика у нашој скупштини. У овој књизи, он представља непотребни чир који су прикачили издавачи. Не може се наслутити шта им је био циљ. Не види се ни шта је то требало Кустурици?!

у иностранству представљали исто тако гадне псе рата као и они у подручју захваћеним ратом.“³

Нека имена хушкача, плаћеника, су већ наведена. Они се без двоумљења могу звати и „пси рата“, јер су њихова пера умочена у крв мученика, у крв сиротиње. Они су били саучесници погубљења многих недужних људи, саучесници прогона, они су организатори миграције милиона.

Жао ми је било Јосифа Бродског (1040–1996), био сам и бесан када су га истерали из СССР-а. При крају богатог Хандкеовог списка најбох на следећи исказ који ме је заиста лупио и запрепастио:

„Од мојих вршњака познато ми је само окрутно, хладно исмевање од стране Јосифа Бродског⁴, слепо и без нијанси, черечење које као да је, изведено зарђалим ножем, против Срба, у *Њујорк Тајмсу* и један исто тако механички напис пун непријатељских и ратничких фикс-идеја аутора Петера Шнајдера, у коме се овај пливајући не уз, већ низ струју, залаже да НАТО нападне зликовачке Босно-Србе, чланак који се пре објављивања у немачкој штампи већ могао прочитати у *Либерасиону*, а у Италији и Шпанији, где?...“⁵

После овог указивања Песника, (реч Песник односи се на Хандкеа), још више жалим Јосифа Бродског. Заиста га жалим! Дакле, има различитих интелектуалаца.

Интелектуални остракизам

Интелектуалци су опасан сој. Од кад је света, власти су се клониле таквих људи. Али су их и користиле. После тога су их се ослобађале. Данас властима за ослобађање стоји много више средстава него раније. Медији и друштвене мреже постали су оружје неслућених размера. У њима важну улогу имају интелектуалци и „интелектуалци“. Интелектуалац не зависи од школе, он се може и сам образовати. Најубедљивији пример јесте Петер Хандке. Наравно, има и много других

³ Петер Хандке, *Правда за Србију*, „Штампар Макарије“, Новости, 2020, (први пут штампано 1996.) стр. 88.

⁴ Јосиф Бродски (1940–1996), руски песник

⁵ Види [4], стр. 94.

примера. Већина руских писаца дисидената није имала формално образовање, а били су образовани *par excellence* (Мошо Одаловић апсолвирао је књижевност и отишао да по њој копа, шмугнуо је у тешку земљорадњу, Добрица Ерић завршио је само основну школу, Добрица Ћосић био је члан САНУ, а није завршио факултет, Матија Бећковић, такође...)

Занимљива је појава **интелектуални остракизам**: најгори могући однос и тотално неповерење према својим најумнијим људима. Да се подсетимо: остракизам је упражњаван још у старој Грчкој. Пронађени су остракони – глинене плочице, са именима Перикла, Кимона и Аристиде које су служиле за гласање о изгону. Песници Данте и његов пријатељ Кавалканти су такође осетили остракизам. Данте је и учествовао у прогону Кавалкантије, јер је био на власти. Већи део живота у туђини провели су и многи други виђенији Срби: Вук, Црњански, Слободан Јовановић... Нобеловац Петер Хандке не живи у својој држави. Живи у Француској. Занимљив је један запис Вука Караџића из 1832. године: „Будући да је Милоје Ђак, који је у почетку 1825. године с наијом смедеревском био устао на Милоша, знао помало читати и писати, за то се онда у двору Милошеву говорило (а може бити и сад се мисли!) да школе не требају никако, јер учени људи буне подижу против свога правитељства, Милосав пак Лаповац предлагао је јавно у то време, да се побију сви, који знаду читати и писати!“

Могу се уочити следеће групе интелектуалаца на које се остракизам не односи: корумпирани професори универзитета, новинари, форумски аналитичари, саветници и други који зарад вишег статуса, експресне политичке и професионалне каријере прихватају вазалски однос и преузимају улоге ботова насртљиве и острашћене власти!

Четник апостол

Хандке је знао да се пење на Голготу, да иде по *Правду за Србију*, али је натоварио свој крст и кренуо. Из дана у дан качили су му разна имена. Називали су га и „четником“. Његов пријатељ Ранко Ђиновић сведочи о том неустрашивом „четнику“: „Одвео сам га у село Ретимље, у Ораховачкој жупи, где су извршени страшни злочини над Србима. Све време је ћутао. Родбина убијених Срба застала је пред згариштима својих кућа. Плакали су људи. Онда смо отишли на српско православно гробље које је било преорано. Нису људи знали

где се тачно налазе гробови њихових драгих, и онако су падали по трави, насумице. У једном тренутку сам му видео сузу испод наочара. Узео је свећу, пољубио је, сагнуо се међу женама у црнини, запалио свећу. Отишли смо потом у манастир Зочиште, који је био миниран, и ту је Петер изговорио круцијалну, крстоносну реч. Кад га је један новинар упитао шта мисли о свему што је видео на Косову и Метохији, одговорио је: „Ово је универзум бола. Ја, као треће лице, не могу да учествујем у томе. Морам да ћутим.”⁶ Из Велике Хоче, из куће у којој је спавао, искрао се и отишао у суседно село Зочиште, потпуно албанско, и тамо је шетао. Бос. Видела га једна жена па побегла, уплашила се: „човек непознат, бос, ноћу хода кроз село.“ Хандке је био први апостол који је бос ходао по усијаној српској земљи Метохије од Велике Хоче до Зочишта.

У глави је имао уграђену „апотекарску вагу“ којом је мерио сваку реч. Оне речи које је требало забележити претходно је гланцао, а ако је нека била начета ту је била гумица. Наш велики песник Стеван Раичковић говорио је: „Песму мораш писати гумицом, а не оловком.“ Хандке нема телефон са „вајбером“. Пише графитном оловком. Тај апостол четник био је тешко болестан. Дијагноза је била страшило за цео запад: ПРАВДА. Главом и оловком се супротстављао западу, а гумицом је водио рат против себе. Чак и ружне ствари могу се другачије казати. Зато су његове реченице биле савршене.

Некадашњи наши савезници засипали су нас касетним бомбама по нишким улицама, на нишавском кеју, па и на пијаци... По улицама су лежале мртве труднице. Успех савезника био је фасцинантан. Једини проблем запада био је како све то сакрити?! Сметња је био Петер Хандке који је натоварио себи крст – савест Европе, и тај крст с лакоћом (под)носи, јер – одричући се Католичке цркве овај „пријатељ правде“ није изгубио своју душу.

До савести се стиже преко свести, преко трња

Да би човек писао о Ханадкеу, који је објавио стотинак књига, није довољно само један годишњи одмор. За тај посао потребно је неколико живота. Мој текст ће бити тек мрвица на челу Европе којој је Хандке покушао да подари савест.

⁶ Владимир Д. Јанковић, *Човек у доба олимпијске самопромоције*, Београд, Полишика Online, 17. 12. 2020. у 10,00.

Нажалост, Европа још увек нема снаге да се одупре једноумницима, малоумницима, нацистима, а ми најезди „полуинтелекталаца“. Једноставно нисам више могао да их чекам. Нисам могао да чекам ону њихову „већу“ половину.

Свест је као пандемија, потребно је време да се већина народа инфицира – освести (просвести), тек тада постоји могућност да народ стекне имунитет крда. Ако ли то не успе природним путем, онда се приступа имунизацији, а то може да значи само силу, појаву ратова, локалних, богме и регионалних, па и глобални (светски). Такав је био рат против нацизма. Он је добијен. Неколико деценија сви су славили, а онда су рецидивни нацизма под разним називима, у различитим формама, почели да се рађају, да се умножавају, да се шире као вируси, да се појављују мутације које су отпорније на човечност, па су почеле да нагризају савест, и да мало-помало преузимају вођство чак и у оним нацијама које су за време владавине нациста десетковане. А о томе је писао и говорио Хандке. Многи су проверили, и о њима је говорио, и не само о муслиманима или о херцеговачким Србима који су постали католици, па и усташе. Многима је било најважније да се наједу и да после ручка прилегну.

Када западни новинари пишу или говоре о Хандкеу, интелектуалци и „интелектуалци“ везују га за Милошевића и за српске националисте. Виспрено избегавају да спомену за кога су вађени витални органи у жутој кући и коме су (про)давале. Не спомињу преорана српска гробља, тамо где су Срби падали ничице, насумице, мислећи да су ту њихови преци. Чак и када их нису пронашли, погодили су: Косово и Метохија је највеће српско гробље. Српски бол и јаук које је Петер Хандке видео у Великој Хочи, измамили су му сузу испод наочара, срушили га на земљу и ставили у руке свећу и жишку. Од муке и бола ћутао је над Србима, није могао ни да прозбори.

До савести се стиже преко свести, преко трња. Сада је, као и досад, човечанство на раскрсници, наше је да изаберемо пут. Онај који осветљава је Петер Хандке. „Он је луча овога века.“ (Саша Нишавић).

Политика и персона нон грата

Хандке је подсетио да се све што је имао да каже о Косову налази у његовој књизи *Кукавице из Велике Хоче*.

„Једном, у скорој будућности хоћу да одем сам у Велику Хочу и да тамо останем најмање месец дана, да живим са тамошњим људима, да идем у куповину, кувам, сакупљам печурке, научим боље српски и то све из солидарности са њима“, нагласио је писац и додао, присетивши се: „Да, и у Ораховац“.

Тако је говорио Човек који је проглашен за ПЕРСОНУ НОН ГРАТА у америчкој бази Косово! То је његова политика!

Кукавице

Петер Хандке, нобеловац, толико је у свету извикан као наводни промотер српског народа и онај који правда њихова злодела да сам морао да прибавим те његове проscribe-ване књижице. Јуче су ме на једној платформи неки видели са Хандкеом и одмах су ме прогласили националистом. Било је и оних који су оспоравали њихово мишљење. Чим споменем име Хандке, даље не читају. Неки су ме чак прозивали за Сребреницу, а Братунац нису помињали. Да се просто човек чуди каквих естрих људи има, одмах ме без размишљања, а и без читања, етикетирају као националисту. Ко им је крив?!

Књига *Кукавице из Велике Хоче* има 60 страница. Стигао сам до 47. и не наиђох ни на каква писанија о национализму, хвалама Срба... Хандке је писао о виноградару Векославу, о обућару, жалио је што му није оставио своје ципеле, о жити, о кукавицама, брашну и како обућарева жена меси и пече хлеб у малој фуруни, шта му је причала Рада, попова жена, да је поп био луд...

Књига *Кукавице из Велике Хоче* није путопис, није есеј, а јесте и есеј и путопис, али она је и новела, а због дубине захвата и савршеним дочаравањем атмосфере у енклави може бити и роман, и то романчина. Сјајно сплетена драма. Хандке заводи читаоца, држи га у неизвесности, у ишчекивању, од почетка до краја, дискретним наговештајима све ближе и ближе га уводи у сазнања о кукавицама, које су митске птице свуда у свету, па и код Срба из Велике Хоче, да би му тек пред крај књиге отворио карте и показао праве кукавице. Сјајно. Бриљантно. Поступак Хандкеа није нов, али је

одлично изведен. У књизи су разоткривене кукавице. А реч је првенствено о западним новинарима, али и о људима који су били хуманитарци или Натовци: „Биле су то чудне птичице. Говорили су готово разоружавајућом отвореношћу, да су овде на Косову јер су у својој земљи порекла имали неки проблем.“

Хандкеово откриће нове врсте кукавица

Да би се боље виделе *Кукавице из Велике Хоче* навешћу следећи фрагмент који је, по моме мишљењу, кључ ове књиге.

„Не помињући кукавице из Велике Хоче неко ми је испричао о проблему кукавица у централној Европи: услед отопљавања климе све птице, којима су иначе кукавице посебно подметале јаја у гнезда, лежале би на јајима раније, а кукавице то још нису „знале“, те би се нашле пред празним гнездима. То је био разлог што су необављена посла одлетале даље и што се у нашим крајевима њихов зов тешко гдегод више могао чути. Уз ову причу сам у својим ушима, у својој свакодневној околини, носио звук који је трајао до ране вечери око, у међувремену, тако далеке енклаве, а било је тако и касније, као да су се све кукавице из средње, северне и западне Европе нашле тамо доле на Косову... (И у загради нека буде споменуто као значајно да је било ипак много мање безопасних и незлобивих посетилаца, чак и у годинама након краја рата, посетилаца за које би поређење са кукавицама било сувише слабо – за њих уопште ниједна метафора са животињама не би одговарала. Као пример за заграду, она жена са марамом око главе и фотоапаратом, која се пре око годину дана на православни васкршњи празник у Великој Хочи издавала за „хришћанску албанску новинарку која дели симпатије за енклаву“. Уколико је уопште и говорила, онда је то био енглески. Током Божје службе трачала је непрестано између посетиоца литургије тамо-амо, напоље и опет натраг, непрестано користећи камеру, пуцајући блицом на све што се мрдало и што није у малој цркви... онда је изненада, док си трепнуо, нестала, а недељу дана касније у хамбуршком *Шпиглу* је изашао чланак у коме то, што се рачунало, није никако био ускршњи празник у Великој Хочи, било је много више раскринкавање енклаве као упоришта ратних злочинаца... „Хришћанско-албанска симпатизерка“ била је у стварности немачки дописник магазина у Београду. Али да се тако преобуче значило је од самог почетка доћи као непријатељ код

људи из енклаве, значило је да је имала да извештава по предвиђеној шеми. И камера је била само маска – фотографије које су у *Шиилу* објављене уз тај чланак уопште нису потицале од ње, апарат је сигурно био празан, само блицеви прави. Не, никакво поређење са животињама ту није на месту, а нарочито не са кукавицама, кукавице, *циге*... Ова жена, овај човек се преобукао и увукао у енклаву како би рату додао рат, што је, ако можда и није злочин, представљало нарушавање мира? Затворена заграда.)“⁷

Мислим да овом сведочењу није потребан коментар. Иако ми се сваки пут чим споменем име Хандке прикачи епитет „српски националиста“. Правда за коју се Хандке залаже нема цену. Зна се да је кукавица птица која не уме да направи своје гнездо, те да своја јаја подмеће другим птицама. Дакле, реч је о подметачинама. Али, овде је важно истаћи да је Хандке открио свету нову врсту кукавица које подмећу туђа јаја и то мућкове. А ми се чудимо откуда толики смрад. У народу се верује да је кукавица птица злослутница. Овај се мит у Великој Хочи показао као стварност. Али кукавица је птица селица. Нада постоји.

*Снаџа је човекова
У шаласима мисли
Које преврћу светове.*

*Снаџа је човекова
У шаласима љубави.⁸*

*Слобода је заробљеник.
Слобода није на ланцу,
Она је у глави!*

Зато људи из Велике Хоче и истрајавају.

⁷ Петер Хандке, *Кукавице из Велике Хоче*, Нови Сад, Прометтеј, 2020, превео са немачког Јан Красни, стр. 58–61.

⁸ Стојан Богдановић, *Радујем се што нисам Бој, Наис-принш*, Ниш 2017, стр. 33.

Санда Рисџић Шојановић

СЛИКА И РЕЧ

Артур Данто и уметничко сликарство у XXI веку

Артур Данто, амерички теоретичар уметности, веома је занимљива појава у XX веку. Провео је две године у војсци, живео и студирао у Паризу историју уметности и филозофију.

Многи озбиљнији естетичари сматрају да је Данто не само искористио медијски простор Америке него и осетио дах савремене комерцијалне епохе у којој је могућно егзистирати на људској глупости. Артур Данто је искористио своје познавање психологије маса, користећи и међупростор несигурности у коме су се средином XX века нашли многи уметници. У времену у коме су заживеле бројне концептуалне праксе, чији су неки представници испољили агресивну тенденцију да потисну уметничко сликарство, Артур Данто је скренуо на себе пажњу својим уникатним ставовима о уметности. Његови ставови су да се појам „уметност“ неколико пута током векова мењао и да је еволуирао у XX веку. Данто је своје идеје уклопио у Хегелове идеје о крају уметности. Отишао је и корак даље, прогласивши у XX веку крај уметности. Додуше, Данто није тврдио да се уметност, па и добра уметност, неће стварати, већ је тврдио да је историја западне уметности дошла до свог краја, на начин како је то Хегел сугерисао. Уметност је, по Дантоу, отпочела са ером имитације, затим је уследила ера идеологије, при чему је он време од друге половине XX века назвао „постисторијска ера“.

Данто је подржао рад Ендија Ворхола, који се често повезује са неким активностима и делима Дишана. Како Ворхол тако и Дишан сматрали су да ручна израда уметничког дела не одговара духу XX века, противећи се схватању уметника као генија који својим натприродним умећем ствара непоновљиву вредност.

Ворхол и Дишан су илустровали свој концепт кроз пи-соар (Дишан, 1917) и Брило кутију (Ворхол), тј. предмете који потичу из свакодневног живота, тврдећи да је уметност изнад оригиналности, да је уметност конструкт и нека врста одговора на контекст у коме настаје. Дишан је и сликао, али Ворхол је својим праксама, као што су сериографије, утицао на подривање концепта уметничког дела, па и отворено одба-

цујући разлику између оригинала и копије. Оно што је евидентно јесте то да су и Ворхол и Дишан користили медије и наметали свој рад у јавности.

Цинизам доба у коме је Ворхол изводио своје радове изнедрио је одређени слој људи који су оберучке прихватили разне егзибиције и концептуалне праксе. Стални „изми“ који су се смењивали у XIX и XX веку, постали су суштински оптерећење за саму уметност, јер уметник није неко ко треба да подеси себе и своје дело на резонанцију одређених граница, већ треба оригиналност уметничког дела да произилази из јединствености и особености личности уметника. Убрзавање „изама“ и потрага за емергентном креативношћу довели су многе актере те трке на терен антиуметности, егзибиција. Пример је и феномен Бенксија. Већ годинама гледамо сцене како људи читаве фасаде кућа на којима су Бенксијеви цртежи обијају у покушају да их изнесу на тржиште и што скупље продају. Као једна од егзибиција везаних за име Бенкси јесте и фамозни догађај на званичној аукцији једне његове слике која се „самоуништила“ (изрезала на резанце) у моменту када је продата. Новинар-извештач са те аукције је за преостале резанце од слике закључио: „Сада ће бити још скупља“.

Напоменула бих да су осликавања фасада кућа одовно присутна као пракса у уметности. Још су Ђорђоне и Тицијан осликавали фасаде у Венецији, али слике нису опстале, односно уништене су постепено зубом времена због спољашњих утицаја. Што се самог Ендија Ворхола тиче, посветио је и пажњу умножавању неуметничких комада, за разлику од Дишана који је преозначавао неуметничке комаде. Према оцени бројних историчара уметности и естетичара, Ворхолови радови су типичан пример америчке потрошачке културе након другог светског рата која је све више и више масовни продукт.

Данто своју филозофију развија на темељима америчке аналитичке филозофије.

„Видети нешто као уметност захтева нешто што око не може опазити – атмосферу теорије уметности, познавање теорије уметности“.⁹

Један од најубедљивијих одговора на ове Дантеове ставове који су кулминирали у концептуалним праксама и фи-

⁹ Danto, A. „The Artworld“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 61, No. 19, (Oct. 15, 1964), p. 580.

лозофским концептуалним образложењима „дела“ којих заправо нема, дао је Жан Клер, сматрајући да се напредак у уметности одвија на терену инвенције, „новог“ и да је потрага за емергентном креативношћу ескалирала у разне егзибиције и антиуметничке праксе. Веома су значајне и књиге Сретена Петровића *Деконструкција естетике*, *Естетика у доба анти-уметности* и *Естетика и доживљај*, које расветљавају ситуацију у којој се уметност нашла у другој половини XX и првим деценијама XXI века.

Већина уметника и естетичара XXI века одбацила је идеје концептуалних пракси по којима је суштина „уметности“ у тумачењу и филозофским, књижевним и ликовним теоријама о делу. Уметничко дело само собом говори и подразумева се да је за уметника битно да поседује дар, а уметничко дело треба да траје у времену. Кључ уметничког дела је у самом уметничком делу, а не у тумачењу и интерпретацији дела.

Уметничко сликарство постоји и у XX и XXI веку. Постоје даровити сликари наше епохе као што су Нео Раух, Мич Грифитс, Микан Аничих и многи други даровити сликари. Оно што је евидентно јесте то да су многи сликари уметничког сликарства мање медијски експонирани од разних извођача перформанса и концептуалних практиканата. Проблематично је и уметничко тржиште (Art market) које је годинама у свету повезано са крупним бизнисом, бизнисменима. Једна слика Ротка се дуго звала „Рокфелер-Ротко“, јер ју је купио један од Рокфелера. Непозната је судбина многих слика, а међу њима и Монеових слика, које су откупили разни бизнисмени и које деценијама нису виђене у јавности. Уметничке слике нису заштићене од самовоље оних који их поседују у власништву, па су забележена оштећења неких Пикасових слика, а за једну Ван Гогову и једну Реноарову слику сумња се да их је контроверзни бизнисмен, у чијем су поседу биле, спалио нешто пре своје смрти. Дакле, неко ко је купио слику на аукцији може је и уништити, а да нико за то не сазна годинама. Јасна је и веза појединих бизнисмена са концептуалним делатницима. Чарлс Сачи је одавно повезан са Демијеном Херстом и заједно осмишљавају заједничке медијске акције и купопродаје.

Јасан одговор о оваквој хаотичној ситуацији на уметничком тржишту дао је један историчар уметности, рекавши да се не може уметничка вредност слике изједначити са њеном тржишном вредношћу.

Теорија културе, интерпретација, надинтерпретација и поезија у XXI веку

Међу теоретичарима књижевности било је и трвења у XX веку. Та трвења су залазила и у домен филозофије, естетике и социологије. Неки теоретичари књижевности су прогласили XX век веком теорије. Али било је и оних књижевних теоретичара и филозофа који су сматрали да је теорија у суштини уперена против књижевности. Данас се суочавамо са чињеницом да код нас и у свету постоје бројни институти у оквиру којих се армија теоретичара бави књижевношћу. Указала бих на неколико појава у данашњем времену. Један број књижевних теоретичара садашњу фазу развоја теорије књижевности именује као „теорија културе“.

Данас се у пракси суочавамо са бујањем интерпретација књижевног дела (секундарна литература). Став бројних писаца и естетичара је да бројне интерпретације уметности (поезије) загађују естетско. Као појава у XX и XXI веку евидентирана је тзв. професорска књижевност. Један број људи запослених на институтима и факултетима користе своје позиције па постају и песници и теоретичари књижевности. Поезија коју пише већина актера професорске књижевности је разумског порекла, односно то је концептуална, аналитичка поезија без лирског талента.

Од стране естетичара је евидентирана и појава *наративизма*. Наративизам је условио и довео до експанзије оних концепција теорије књижевности које су свесно брисале границу између онога што је теоријско и онога што је књижевно. Естетичари су евидентирали, такође, појаву *надинтерпретације*. Већина оних који се руководе надинтерпретацијом постављају себи питање о томе шта текст скрива? Пишу се бројни текстови о питањима на чије постављање не наводи сам текст (несвесне жеље аутора, народа коме припада писац ...).

Поезија даровитих песника у XXI веку је на страни метафизичког, херметичког, тајанственог, загонетног, нејасног, неухватљивог у складу са Кантовом теоријом о дару и генијалности.



Драган Жунић

IN MEMORIAM

Сретен Петровић
(1940–2022)

ЖИВОТ ПОСВЕЋЕН СТВАРАЛАШТВУ
И ПРОМИШЉАЊУ СТВАРАЛАШТВА

У Београду је, 3. јула 2022. године, преминуо **Сретен Петровић**, један од наших најзначајнијих савремених естетичара, реторичара, социолога уметности, философа културе, културолога, културалних антрополога.

1. Сретен Петровић рођен је 1940. у Сврљигу. Осмогодишњу школу завршио је у Сврљигу, а у Нишу Школу за примењене уметности. Дипломирао је философију и магистрирао на Филозофском факултету у Београду. Докторирао је 1971. године дисертацијом *Шелинџово место у естетички немачкој класичној идеализму*. Био је две године професор философије у Трећој београдској гимназији. Од 1969. до 2007. радио је на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Прошао је сва наставничка звања. За редовног професора изабран је 1982. Предавао је *Естетичку*, *Културологију* и *Социологију културе и уметности*. Као хонорарни професор изводио је наставу из *Естетике*, *Реторике* и *Социологије уметности* на Филозофском факултету Универзитета у Нишу (1971–1981); као професор по позиву држао је курс из *Социологије културе* на Љубљанском универзитету (1975–1980), а наставу из *Естетике* држао је и студентима основних и постдипломских студија на Факултету драмских уметности у Београду (1985–1988). У хонорарном статусу ангажован је као професор *Социологије културе* на Одељењу за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду (1982–2002). Био је члан AICA – Association internationale des

critiques d'art, члан Српскога филозофског друштва и Естетичког друштва Србије. Покретач је и један од оснивача *Етно-културолошке радионице Сврљи*, главни и одговорни уредник *Етно-културолошког зборника* (1995–2016), члан редакција *Гледишта* и *Књижевности*.

Сретен Петровић објавио је 35 књига из области естетике, реторике, социологије уметности, антропологије, културологије и културалне антропологије, око 500 приређивачко-уредничких публикација, научних и стручних радова, у часописима, зборницима, годишњацима. Имао је око 350 наступа у радио и телевизијским емисијама (а преко 200 само на Трећем програму Радио Београда, где су више десетина пута други аутори говорили о његовим делима), више од 200 јавних предавања и учешћа на трибинама, округлим столовима, дискусијама о различитим делима и темама из области којима се бавио. О његовим делима написано је и објављено у штампаним и електронским медијима преко 250 текстова. Био је ментор и члан комисија за оцену и одбрану више десетина докторских и магистарских радова.

Међу бројним наградама које је Сретен Петровић добио за своје књиге, издвајају се: Награда „Веселин Маслеша” у Сарајеву (1989), за књигу *Уметности и симболичке форме*; Награда Савеза југословенских издавача (1989), за монографију *Боја и савремено српско сликарство*; Награда „Лаза Костић” у Новом Саду (1997), за дело *Митологија Срба*; Награда Савеза југословенских издавача (2000), за петокњижје *Српска митологија*, I–V.

2. Није нимало лако представити дело Сретена Петровића, тј. сачинити филозофски и научни портрет овако плоднога филозофа и научника. Додуше, тај сложени посао унеколико је олакшан охрабрујућом чињеницом јасне проблемске мотивисаности, логичке кохеренције и смисаоног происхођења његових књига, систематским начином излагања, а, рекло би се, и латентном систематичношћу читавога Петровићевог опуса.

2.1. Свој теоријски рад Сретен Петровић започео је у области **естетике и философије уметности**.

Закупљеност светом уметности Сретен Петровић је најпре искушао у уметничкој школи, учећи вајарство (паралелно са стицањем гимназијскога образовања), и то му је искуство одржавало енергетски набој неопходан за теоријско

и емпиријско испитивање феномена уметности, започето студијама философије, а потом магистарским и докторским студирањем философског дела Ф. В. Ј. Шелинга, изборног философског сродника. Ерос и патос шелинговске идеје апсолутне продукције и централне метафизичке позиције уметности учинили су да Петровић узме стваралаштво за врховни принцип бића и делатног живота, као и свога трагања за метафизичким исходиштем, што га је – у суочењу са суморним чињеницама идеолошког контролисања уметничког стваралаштва – нагнало на преиспитивање атеоријске, културално-историјске и идеолошке, па и психолошке утемељености и функције естетичких идеја и теорија. Објављивање књиге која је резултат тих истраживања није могло проћи без идеолошких интервенција и ометања од стране дежурних чувара поретка. Сретен Петровић је из овога истраживања односа естетике и идеологије изашао са јасном тезом о нужности одбране аутономије уметности, са артикулисаним естетичким антигносеологизмом, и концепцијом естетике искључиво као метаестетике, која – суочена са „самодовољношћу” уметничких дела, и загледана у сопствене теоријске и атеоријске претпоставке, могућности и границе – оставља нетакнутим уметничко стваралаштво и врховну антрополошку али и метафизичку димензију уметности. Топос продукције, стваралаштва, обрађен је и у оквиру Петровићевог бављења Марксовом онтологијом рада, аутентичног кретативног рада као суштине људског делатног бића, чиме је првобитни мотив естетичког идеализма добио и своје антрополошко, социјално-онтолошко, па и културално-историјско укореење.

Но, својеврсна синтеза раних шелинговских али и марксовских мотива врхунила је не неком „ексклузивистичком” апотеозом стваралаштва, него „демократским” одбијањем романтичког и неоромантичког преузношења и својеврсне хегемоније уметности и њеног вредносног претпостављања свима осталим људским делатностима. Сретен Петровић заговара могућност аутентичног и креативног чина у свакој људској делатности, одбацујући рецепцијско-маркетиншко фаворизовање резултата тога чина, идеологију учинка и тржишног надметања. То своје схватање систематски је изложио као целовиту визију критике естетичког ума, односно концепцију деконструкције естетике као предмет-теорије и теорије са практичко-нормативистичким амбицијама, те као

визију једне онтологије и антропологије широко схваћенога стваралачког чина.

2.2. Петровићево бављење **социологијом уметности**, од проблема социјалне-онтологије уметности све до феномена рецепције уметности, псеудо-уметности, тј. кича, бављење **психолошким** истраживањима боја у савременом српском сликарству, није само стицај академских околности, већ логичан след ауторовога интегралног третирања феномена уметности, израженог формулом „аутор–дело–публика”, у свима његовим битним димензијама: индивидуално-психолошкој, социјално-историјској, метафизичкој.

2.3. А чињеница атеоријске, практичко-етичке мотивације важи и за његово плодно бављење **реториком**, које је седамдесетих година прошлога века, у условима партијско-политичкога једноумља и „монологизма”, било колико неочекивано толико и антиципаторско, да би, потом, у надоласећим деценијама, било и поучно – као својеврсни пледоаје не само за културу и етику јавнога говора, већ и за плурализам и дијалог друштвених и политичких становишта.

2.4. Петровићев дугогодишњи рад у области **социологије културе, културологије, културалне антропологије**, изнедрио је дела која представљају једну обухватну **философију (повести) културе**. У њима се примарни шелинговски импулс препознаје и у Петровићевом схватању мањкавости естетичко-естетицистичке и естетичко-идеалистичке самољубивости, и у неопходности сагледавања не само ширега контекста, већ и најдубље основе уметности. Конкретно, то је значило окретање другим симболичким формама, корпусу цивилизацијских и духовно-културалних вредности, а пре света феномену митологије и њене свакидашње операционализације – подручју обичајности. Петровић се ни овде није задовољио обимном и промишљеном теоријском и теоријско-методолошком обрадом проблема, него је одважно закорачио и у научно-истраживачки теренски рад, наравно, на конкретној грађи свога, сврљишкога, завичаја, грађи значајној не по овој биографској чињеници завичајности, већ по реткој, и надаље познатој очуваности етнографскога блага, блага традиционалне културе у источној Србији, и, посебно, по културално-антрополошкој индикативности дубинских, митолошких слојева духа у обичајности овога краја. Овај део методолошкога, теоријскога, емпиријскога и организаторскога рада Сретена Петровића (и његових сарадника и пријатеља) све-

дочи о узвишеноме споју универзалних и локалних вредности – о везаности за дух завичаја и о могућности надзавичајнога узлета. отеловљеног у изградњи *Етно-културолошке радионице Сврљи*. Узгред, који би се град у Србији, па и много већи од Сврљига, могао подичити таквом институцијом као што је *Етно-културолошка радионица Сврљи*, са њеним *Етно-културолошким зборником*, са више међународних научних скупова, и са више десетина научних публикација из области студија културе источне Србије и суседних области!? Не сумњам да ће Сврљижани наћи начина да се достојно одуже своме великом суграђанину, и да ће осмислити најприкладнију форму трајнијега очувања лика и дела Сретена Петровића.

2.5. У последњој фази свога рада, Сретен Петровић се вратио одбрани аутономије и трајности вредности (естетске) уметности, достојанства ствараоца, дела и свакога љубитеља уметности – пред незајажљивим налетима тржишта роба, спектакла, али и „тржишта” идеолошких идеја и теоријских концепата и амбиција, у доба антиуметности; а све то са брижљиво грађенога становишта своје онтологије стваралачкога чина и метаестетике као критичке естетике. У томе настојању, написао је чак три књиге: *Естетика у доба антиуметности* (2016). *Естетика и доживљај: љубитељу уметности и лепоше* (2019). *Естетика и пројекат: трајности вредности уметничког дела* (2022). Када се овоме „трокњижу” придода и она утемељујућа *Деконструкција естетике: увод у онтологију стваралачког чина* (2006), онда је реч о својеврсном „четворокњижу” добро засноване и образложене одбране аутономије стваралаштва и естетске уметности – против главне струје савремених и владајућих теорија уметности код нас, па и у већем делу света, те доминантних токова савремене (концептуалне) уметности и „кустоских пракси”.

И док је у претходећим књигама поставио заокружену одбрану онтолошког и антрополошког дигнитета, најпре, свакога стваралаштва и креативног узлета било кога „израђивача”; потом, статуса и вредности уметничког дела – средишта естетске уметности; најзад, достојанства „свакидашњег” реципијента и конзумента уметничких дела у најширем смислу, у последњој књизи Сретен Петровић настојао је да одбрани дуговеку традиционалну „естетску уметност”, и високу и популарну, од оглашавања њене „застарелости”, предвиђања њенога „краја” и организовања њене абдикације, и да, истовремено, оспори легитимност настојања теоријских и

практичних претендата да заседну на њен наводно упражњени трон. Том књигом се заокружује велики Петровићев пројект одбране естетскога и уметности од анти-уметничких теорија и одговарајућих анти-уметничких пракси. У њој су анализиране поменуте теорије; њиховоме прогресистичком историзму, који се неоправдано протеже на сферу уметности, полемички је супротстављено гледиште критичке естетике и критеријум трајности дела; најзад, уз читав низ директних оспоравања вредности, па и персифлирања појединих предузећа савремене уметности, извршена је и једна гео-културална анализа регионалне генезе и дифузије ових естетика и уметничких пракси, што ће, усуђујемо се, бити главни изазов стручноме читањству, и оно по чему ће ова књига бити упамћена и у широј културалној јавности, задобијајући како сагласност тако и супротстављање – све осим равнодушности. Историзму и прогресизму поменутих антиестетских и антиуметничких теорија и пракси, које се самолегитимишу (квази)хегелијанским схватањем о кореспонденцији „свога времена” и философско-естетичке мисли, а поготову присвајањем тезе о „крају уметности”, Сретен Петровић је, након анализе и увида, приписао својства која најрадије обједињава у античкоме појму *амузије* (наравно, у не-медицинском смислу).

3. Вишедеценијски предани и посвећенички теоријски и истраживачки рад није остао без значајних резултата. Сретен Петровић је нашој философској и научној грађевини подарио читав низ, неретко оригиналних, замисли, идеја, извођења, најзад заокружених теорија, које није једноставно чак ни само побројати (макар као путоказ будућем докторанду):

- рано инспиративно и узорно опредељење за уметност и стваралаштво, а не за својевремено у идеологизованој теорији доминирајуће форме и категорије „друштвене свести”, и то преко тада неуобичајенога и скоро „ексцеснога” избора Шелинга и философске романтике; трајна шелинговска инспирација, са личним „шелинговским” животним луком од уметности, преко митологије, до метафизичкога (натчулнога);

- естетички скептицизам, односно „умерени естетички агностицизам” у погледу могућности теоријскога досезања тајне уметности;

– естетички антигносеологизам, али, разумљиво, не и реторички антигносеологизам (јер реторика, по Петровићу, држи до значаја садржине, истиносне и етичке димензије говора, ради демаскирања манипулацијских беседничких намера);

– одбрана аутономије уметничкога стваралаштва од свих не-уметничких, па и философских захтева;

– естетички антидогматизам (омеђавање граница и могућности теоријскога обделавања уметности, и одбијање сваке идеолошке употребе уметности), али не и естетички идеализам;

– истицање примата форме и онтолошкога статуса уметничкога дела;

– супротстављање главној струји „марксистичке естетике” и изградња једне „марксистичке критике естетике”;

– изграђена концепција метаестетике, као критике естетичкога ума – естетичка само-критика вантеоријских, културално-историјских и персоналних темеља сваке естетике, консеквентно самоукидање естетике (која и иначе живи од „смрти уметности”), следствено, критика естетичкога нормативизма;

– вредносно ослобођена естетика (као мета-естетика) и, разуме се, вредносно ослобођена социологија уметности (која испитује само различите, варијантне епохалне ликове уметности и њене рецепције), најзад, и вредносно ослобођени приступ психолошко-естетичким темама (емпиријско-експериментална истраживања психо-социјалнога и стилскога синдрома доминантне сликарске палете, а не говор о уметничкој вредности дела);

– инсистирање на естетички фундираној критици уметности;

– деконструкција естетике као одбацивање „уметничких” претензија естетике која тендира укидању разлика између философскога дискурса (појмовне форме) и уметничкога израза (особене чулно-духовне форме);

– идеја онтологије и антропологије стваралачкога чина, која претпоставља могућност самонадмашивања (наговештаја трансценденције) у свакоме аутентичном људском делању;

– схватање уметности као јединства чулности и духовности, али и сваке аутентичне стваралачке делатности као таквога јединства;

– критички увид у феномен глади за чулношћу, доминације неизграђене чулности, естезијскога, и последичнога заузимања кичерскога става, те увид у феномен успона кича и одговарајућег анестезирања критичкога потенцијала човека, као сигнал и симптом кризе хуманума;

– критички увид у „тумарање” неких ексклузивних авангардних и савремених псеудо-трагалачких „изама” у уметности;

– шелинговско „откриће” митологије као грађе уметности, али и као хоризонта наде и утопије, вере и трансценденције, и истицање значаја мито-поетске фантазије народа (уз критички увид у могућности злоупотребе митолошке свести);

– поткрепљивање теорије културе и теорије мита емпиријским истраживањима митолошких слојева колективне свести, односно, истицање значаја философскога заснивања таквих истраживања – философско-антрополошки приступ српској митологији у веровању, обичајима и ритуалу;

– настојање да се на грађи митологије и обичајности источне Србије пробије до разумевања темеља древне српске, словенске и индоевропске митологије и магије, и антрополошко реконструисање целине митскога и духовнога система предака из појединачних налаза испитиване обредне праксе;

– теза о истоветности духовне матрице Индоевропљана, као „јединства у разликама”, и о нужности очувања стечених историјских, етничких, националних, регионалних културалних разлика и особености;

– реафирмација алегоријске методе у тумачењу извора за реконструкцију српске митологије и спремност на преиспитивање „неканонизованих” извора грађе; одважност у развијању теза о древноме митолошком систему Срба садржаном у обредима (као специфичној операционализацији мита), о доласку Срба на Балкан, о новијем, „Јастребачком пантеону” Срба, дакле, обухватна реконструкција „српске митологије”, тј. јединствени и деликатни, за неке и контроверзни, подухват;

– теза о митолошко-ритуалној конструкцији идентитета, те о значају очувања културалнога идентитета народа у процесима разноврсних интеграција и унификација;

– теза о ритуализму као битној карактеристици српске обичајности;

– теза о песничко-митолошкој, недискурсивној, слици света код Срба;

– теза о раној христијанизацији Јужних Словена и недовршености српске митолошке грађевине, о повратку митолошкој духовности усред прекинутога државног успона и о одговарајућој верској идентификацији (указивање на наличје ових процеса – митоманија, пасеизам, аутохтонизам, похришћављено паганство);

– уочавање, описивање и објашњавање разлика у култури источно-србијанскога и западно-србијанскога ареала;

– одбрана аутономије и трајности вредности (естетске) уметности, достојанства ствараоца, дела и свакога љубитеља уметности, у доба суштински антиуметничких „нових”, „кустоских” и сличних „уметничких пракси”.

Уза све то: заснивање, уздизање и међународна афирмација Етно-културолошке радионице Сврљиг и систематски рад на истраживању традиционалне културе источне Србије и суседних области, на окупљању научника и публиковању њихових истраживачких налаза.

4. Сретен Петровић је ненаметљиво, али постојано и утицајно, присутан у српској и широј философској, научној, уметничкој и, уопште, културалној јавности и академској заједници пуних шест деценија – од првога рада у *Гледиштима* (1962), до последњих месеци живота, такође испуњених радом. О томе сведочи његово разгранато, али смисаоно повезано и систематично дело.

Доминанта његовога укупног теоријског и истраживачког напора гласи: стваралачки осмислити целину сопствене егзистенције, Биће, у било којој делатности, у било којој од главних шифара „стваралачкога обигравања” око Тајне: у уметности, философији, културологији, митологији... и у животу. Стога је упознавање са философским и научним схватањима Сретена Петровића, и са његовим професионалним и животним искуствима, у најмању руку – подстицајно.

Он сам, доиста је живео у складу са великим философским и цивилизацијским идејама и вредностима о којима је писао, у које је веровао, за које се залагао и на њима предано и истрајно радио – не без судара са политиком, идеологијом и окошталом институцијама, као и са теоријским модним трендовима.

IN MEMORIAM

Томислав Мијовић
(1932–2022)

ПЕСНИК ДО ПОСЛЕДЊЕГ ДАХА

У овом злом и неизвесном времену за будућност човечанства и живота на планети земљи напустио нас је још један истакнути српски песник Томислав Мијовић. Овај песник који је певао до последњег даха, својим песништвом досегао је духовне висине у славу српског језика и књижевности.

Томислав Тома Мијовић, уредник знаменитих београдских „Видика“, вративши се у завичај, у источну Србију, покренуо је часопис „Развитак“, који је с љубављу деценијама уређивао и учинио за културу, науку, књижевност и уметност више него што би то урадила нека многољудна научна институција. И све то учинио је овај неуморни стваралац и трагалац за овај прилично запостављени крај Србије, окупивши око часописа даровитне и вредне сараднике у разним областима науке и уметности.

Ненадмашни радозналац, заљубљеник у природу и све њене појаве и лица и неуморни истраживач духовних појава, савременог стваралаштва, али народне културе, језика и стваралаштва. Овог необичног човека и ствараоца све је занимало, узбуђивало и крепило лепотом, свежином, новином. Господ му је подарио више дарова које је он унапредио и остварио.

За све што је чинио и учинио за завичај и Србију нека му је хвала и слава. И на крају да кажемо да је од првог броја био сарадник часописа „Бдење“, и да је у њему објавио цео низ својих песама.

Редакција Бдења



Плакета

ПЕСНИЧКА НАГРАДА „ГОРДАНА ТОДОРОВИЋ“ ЗА 2022. ГОДИНУ

На овогодишњи конкурс стигло је педесет пет песничких рукописа, од тога су четрдесет четири испунила све конкурсне критеријуме и узети су у разматрање. Жири је имао пред собом по квалитету разнолике, али и уметнички примерне текстове.

На основу првог круга читања жири је сачинио ужи избор од десет рукописа, под следећим шифрама: „Poeta minorus“, „У међувремену“, „Весталка“, „37“, „Џијанкобаламин 1808“, „Она, она!“, „Ништа не волим као воду“, „Крајпуташ“, „Август 1“, „Јабуковац“.

На финалном састанку жирија, који је одржан 7. октобра 2022. године, као најбољи издвојен је и награђен већином гласова рукопис *Ниска од сћошину ђерли* (шифра „У међувремену“), песника Бошка Ломовића.

На састанку су непосредно присуствовали Горан Максимовић (председник жирија) и Радослав Вучковић (члан жирија), док је трећи члан жирија, Милица Миленковић, доставила у писаној форми свој предлог и образложење.

Три рукописа су похваљена: *Снови о великом ђролазнику* (шифра: „Poeta minorus!“), песника Владете Коларевића; *Брзовир* (шифра „Џијанкобаламин 1808“), песникиње Марије Лазаревић; *У зајрљају* (шифра: „Весталка“), песникиње Јасне Миленовић.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Рукопис збирке *Ниска од сћошину ђерли* сачињен је од сто песама у којима је на различите начине сагледан човек и његов доживљај света који га окружује. Као што „перле“ симболички означавају разнолике крајности: дубину и лепоту дијаманта, али и самообмањујући сјај и површност стаклених ђинђува, тако и људски живот чине и испуњавају разноврсне спољашње и унутрашње силе и зрачења.

Због свега тога песник отворених чула сагледава природне појаве, као што су јутро и подне, вече и поноћ, небо и звезде падалице, жубор воде и постојаност камена, магла и месечина, сунце и оморина, облаци и громови. Песника надахњују многобројне боје дуге, тишина и тајанство природе,

хук ветрова, жубор потока, монументалност брегова, раст конопље, цвет јаглаца и трешњи, мајчине душице и кактуса. Фасцинирају га птичија гнезда, лет врана, оглашавање ћукова, настанак и елеганција паунова, истрајност врабаца, плодносно и животодарно зујање пчела. Надахњују га различити видови духовности, тајанствени снови и препознавање свагдашњих тренутака иза којих се скрива или разоткрива вечност, осећа дубину причести и снагу молитве. Смирује га доживљај куће, кућног оцака, ватре и огњишта, а изнад свега симболика прозора као митског места на коме се сусрећу спољашњи и унутрашњи свет човека. Доживљај куће сагласан је са зрачењем изворне породичне традиције, са симболичком фигуром деда и баке, бројних ближих и даљих сродника и суседа. У темељу песниковог бића налази се слово и прва реч, језик и књига, а у складу с тим су присутне и алузије на бројне наше језичке претке, попут Вука Караџића, али и алузија на песничке или друге уметничке претече, од библијске јунакиње Лилит, песника Лорке и Јесењина, до сликарских виртуоза Ел Грека и Пола Гогена, Пабла Пикаса и Паје Јовановића. Песника опчињавају и надахњују бројни географски локалитети, од домицилне Србије и сродне Русије, до митске Африке, Америке и Хајмета (острвцета на Пацифику) и сл.

На основу свега изложеног можемо закључити да на грађени песник Бошко Ломовић у рукопису *Ниска од стиошину ѿерли* прави креативну синтезу свог вишедеценијског и поетички препознатљивог лирског говора, у коме су обједињени спољашњи и унутрашњи свет песника. Исказана је значењска моћ и тајанство језика, визије прошлости и слике садашњости, глас природе и снага земље, разноликост биљног и животињског амбијента, зрачења духовности и емоција. Дочаран је вишегласни дијалог са песничким сродницима и узорима, као и бројним другим људским визијама и доживљајима. Све то га, уз многе друге уметничке квалитете, чини достојним овогодишњим добитником песничке награде „Гордана Тодоровић“.

Горан Максимовић (председник)
Радослав Вучковић (члан)
Милица Миленковић (члан)

Бошко Ломовић

НИСКА ОД СТОТИНУ ПЕРЛИ

ДОДО

Отишао је додо,
Птица југа,
Без сузе ичије,
Без кајања;
Наговијестио
Почетак круга
Нашег злочина
И нестајања.

Одлазе звијери,
Срне, лептири
И мртве рибе
Мртвом водом.
А кад се пчела
Посљедња смири,
Бићемо и ми
Птица додо.

ВИОЛИНА

Тај шарм,
Господство стаса,
Та игра
Руком лијевом
Маестра који,
Магијом гласа,
Дозива „Прољеће“
Вивалдијево.

То треперење
Славују украдено,
Раздањује ми
Днева тмуру

Док се излива
Пјесмоснено
У Бахов концерт*,
У Ге-дуру.

*Ријеч је о Трећем браденбуршком концерту

ХАЈМЕТ*

Тачка на мапи,
Просо сићани,
Можда као
Моја Брезна.
Смеђи и голишави
Хајмећани,
У слободи
Какву свијет не зна.

Има их –
Нема их за нас,
Имају пјесме, игре,
Виле и богове своје,
Зоре и сутоне,
Пјенушав талас...
Благо њима
Док не постоје!

*Острвце на Пацифику

ЦИГАНКА

Еј, господине! Куме!
Не прођи ме,
Сиротици
Удијели:
За здравље,
За срећно име
И да те Бог
Весели!

Жива била, мајко,
Проћи те нећу,
Имам и
Нисам шкрт.
Прилажем
Динар за срећу,
Два за здравље,
Три за лаку смрт.

ЛИЛИТ*

Бјеше прва лаж
Од истине слађа,
Кренули на тебе
Хајком:
Ђавоља конкубина,
Што зле духове рађа –
А рађала си дивове,
Прамајко.

Наивног Адама
Ева преотела,
Наговорена од
Змије љутице,
Да хиљадама љета,
Диљем свијета бијела,
Рађа
Братоубице.

*По легенди, прва Адамова жена.

ТАКСИ

Вози било куд,
Само вози!
Глави ми овдје
Мјеста нема.
Најавили су
Метеоролози
Да се олуја

Спрема.

Вози што брже
Низ друмове,
Хвата ме хуја,
Сав се грозим.
Вози ме до
Сламе кумове,
До Млијечног пута...
Вози!

XXI ВИЈЕК

Стољеће,
Овај вијек
Тежак је
Пацијент.
Бољка позната –
Човјек,
Чека се
Медикамент.

Болесник
Лег'о на стол –
Низ друм ће
Ил' уз друм.
Ил' ће надјачат'
Бол?
Ил' ће надјачат'
Ум?



Бошко Ломовић (Брезна, 1944), завршио је Филолошки факултет у Београду, група српскохрватски језик и књижевност народа Југославије, али је готово читав радни стаж провео у новинарству. Пензионисан је као новинар „Политике“.

Објавио је 50 књига поезије, прозе, књижевне и ликовне критике, од чега половину за најмлађе. Занимљиво

је да је Ломовић редак, ако не и једини, српски писац који подједнако пише на оба вида српског језика: екавицом и ијекавицом. Песме и приче су му превођене на десетак европских језика, а „Књига о Дијани Будисављевић“ (2013) је доживела пет издања: два на српском, ћирилицом и латиницом, на енглеском, немачком и есперанто језику. Заступљен је у више антологија у Србији, Црној Гори, БиХ, Румунији и Русији, за децу и одрасле.

Добитник је бројних награда за појединачне песме и приче и књиге, међу којима су и награде са именима наших значајних писаца: Иво Андрић, Исак Самоковлија, Милутин Ускоковић, Лаза Костић, Војислав Илић Млађи, Гордана Брајовић; Вредно је поменути и награде „Маслинов вијенац“ Сусрета под Старом маслином (Бар) „за дугогодишњи допринос стваралаштву за дјецу на подручју бившег српскохрватског језика“, „Песнички прстен“ Међународног фестивала песника за децу „Булка“ (Црвенка), „Сребрно Гашино перо“ Фестивала поезије и хумора за децу (Лазаревац) и многе друге. Концем 2020. изашла су му Сабрана дела у осам књига у издању београдског „Света књиге“, а 2022. године Изабране п(ј)есме у новопокренутој едицији „Ex corde poesis“ издавача „Графопринт“ из Горњег Милановца.

Живи у Горњем Милановцу.

Галерија Бдења

ВРХУНСКИ ОБЛИК ИЛУЗИОНИЗМА



Милан Милетић (рођен у Лапову, 1950. године, живи и ствара у Горњем Милановцу), ван сумње је наш најуспешнији хиперреалистички сликар. Уз то, Милетић је и врстан цртач који сматра да су илустрација и стрип озбиљна уметност, исто онолико колико и све друге уметности. Такав став се у њему укоренио у гимназијској скамији (Јагодина) када је упознао сликара Војкана Величковића од кога је прихватио да је цртеж основа сваке ликовне уметности. Свој удео у Милетићевом развоју има и Жан Огист Енгр, један од највећих цртача у историји ликовне уметности, за кога први пут тада чује. Милетићевом уметничком стасавању умногоме су допринели Стојан Челић, у чијој класи је завршио академију и код кога ће бити на постдипломским студијама, и ликовни критичар Ђорђе Кадијевић.

Бројне су изложбе, током протеклих деценија, на којима се Милетић представљао (самостално не воли да се често појављује): Октобарски салон Београда, Тријенале ликовних уметности Југославије, Изложба југословенског портрета у Тузли, Плави салон у Задру, Дубровачки салон, Бијенале младих у Риједи, Меморијал Надежде Петровић у Чачку, Ликовна јесен у Сомбору... Бројна су и признања: Велика награда Ристе и Бете Вукановић, Октобарска награда Београда за младе, награде Личког ликовног анала у Госпићу, Ликовне јесени у Сомбору, Надеждиног меморијала у Чачку, Југословенског портрета у Тузли као и награда за цртеж у истом граду, потом награда на Бијеналу Милене Павловић Барили у Пожаревцу, прва награда за портрет на Изложби светске минијатурне уметности у Торонту, *Grand prix* Међународног бијенала

уметности минијатуре у Горњем Милановцу, чији је идејни творац.

Писац ове белешке, иако љубитељ ликовне уметности, не осећа се кадрим да „пресуђује“ стваралаштву Милана Милетића. Зато позива у помоћ стручњаке који су овом послу свој живот посветили, а исписали су сав текст у величанственој монографији *Милетић – романтични свет слике* (заједничко издање Париског круга и РТС, 2016). Петорица их је, навешћемо за ову прилику тројицу.

Ђорђе Кадијевић: „Милетићев префињени естетизам (...) представља нам се као супротност нихилизму радикалног крила београдске уметничке авангарде седамдесетих година, заокупљене култом акутне ‚смрти уметности‘, чији протагонисти су агитовали против свега што ‚мирише‘ на лепоту“.

Дејан Дорић: „Никад исхитрен, увек прибран Милетић и његова уља упућују на скоро заборављену истину: слика је облик мишљења, посебан и издвојен, а сликар је филозоф, Робинзон и заточеник овог света“.

Срето Бошњак: „Овај мајстор привидног реализма могао би устати у одбрану сваког реализма, јер располаже изванредном способношћу представљања, убедљивог и верног, истинитог и непорецивог (...). Понекад га и заведе та способност, његова сликарска имажинација пожудно трага за обликом који може својом уверљивошћу да се такмичи са природом, остваривши врхунски облик илузионизма“.

На мноштву Милетићевих уља воће је незаобилазно. Углавном балканско: шљиве, трешње, јабуке, крушке. Назив једне његове слике је *437 шрешања*; толико их је на платну и ничег више. То је уметников однос према драгоценом двоструком дару Бога и Природе – и храна је и украс. Уз то и егзистенцијална чињеница. Воће је била прва храна нашег претка, још пре силаска са дрвета (можда баш воћке) и усправљања на ноге, воћем ће се хранити све докле на Земљи постоји. Макар и пластичним – да с разлогом себи дозволимо и мало сарказма.

После поменуте монографије, недавно се појавила већа луксузна публикација *Коњаници* (извршни издавач „Графопринт“, Горњи Муилановац, 2022) да посведочи напред споменути Милетићев дар као цртача. Бројне „каишеве“ стрипа прате и коментаришу два текста Васе Павковића: *Коњи у ликовној уметности* и *Коњи у стриповима Милана Милетића*. Црно-бели и обојени стрипови показују да се уметник

са истим жаром и надахнућем „баца“ на перо и папир као што то чини кад је реч о кисту, уљаној палети и платну. Цртао је за „Дечје новине“ у Горњем Милановцу, новосадски „Стрип забавник“, сарајевске „Мале новине“, „Форум“ Нови Сад, YU-стрип ревију „Профил“, вестерн-стрипове за немачког издавача „Келтер“, Експорт прес, Београд и друге.

Васа Павковић завршава свој подужи текст констатацијом: „Српски стрип и стрип у Југославији с краја 20. века и нема цртача који је с таквом мајсторијом и убедљивошћу приказао коња, човековог најдражег пријатеља у рату и миру“.

Бошко Ломовић



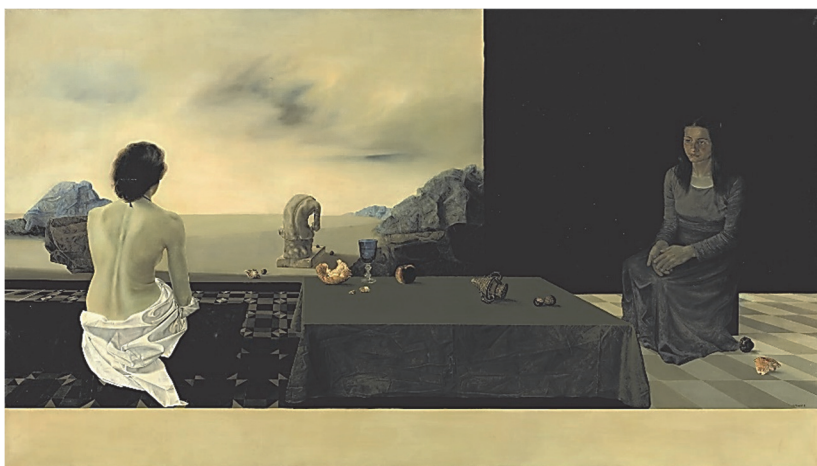
Хиландар, Пирі Св. Ђорђа, 2004, уље на платну, 56 x 46 cm



Светици из Хиландара, 2010, уље на платну, 33 x 35 cm



Девојка са бисерном минђушом, 2004, уље на платну, 33,5 x 41,5 cm



Сан, 1976, уље на платну, 130 x 230 cm



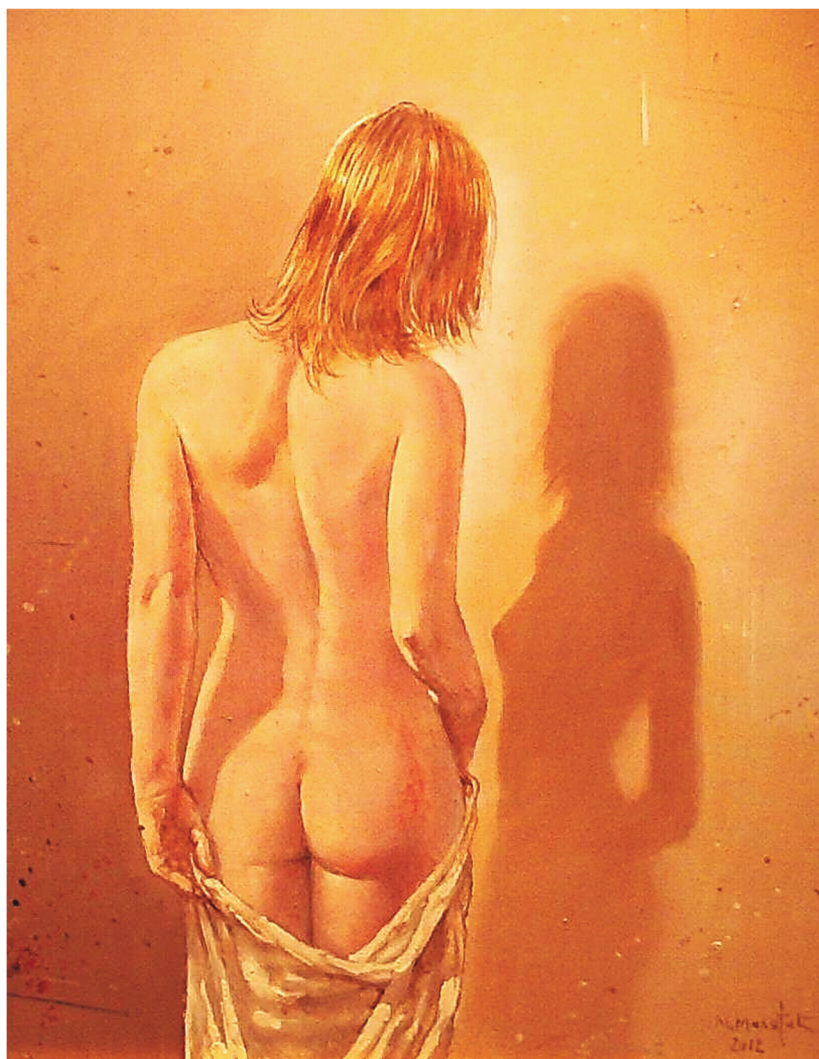
Богородица са дејетом из Фиренце, 2009,
уље на платну, 80 x 67 cm



Девојка са јабуком, 2006, уље на платну, 130 x 97 cm



Мала мртва природа са прозором, 2004, уље на платну, 33,5 x 30,5 cm



Сенка, 2011, уље на платну, 25 x 20 cm

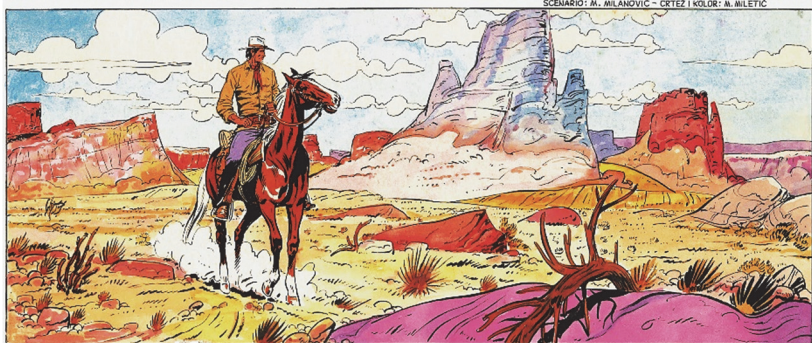


Марко Краљевић и Муса Кесеџија, 1989, у књизи „Српски виџезови“,
Експорт прес, Београд



Илустрација на насловној страни „Die grossen Western“
немачкој издавача „Келшер“, 1993.

TRAGOVİ SMRTI



Ларами, 1987, Сириј албум, „Дневник“, Нови Сад



Милан Ристић

НАРОДНА НОШЊА СВРЉИШКОГ КРАЈА

Одећа представља значајан културни феномен везан за друштво у целини, поједине његове групе али и за самог појединца, физичку појаву човека, и уопште, његову личност. Одећа је културно добро које сведочи о многим елементима и сферама живота људског друштва кроз историју. Осим што је задовољила сврху и намену да заштити човеково тело, она представља и нешто што припада интегритету и идентитету сваког члана друштва понаособ. По одећи се међусобно познајемо и препознајемо, али и представљамо другима. Одећа има и значајну улогу у међусобном одвајању одређених друштвених група, односно класа.

Ношња коју користи становништво одређеног подручја уклапа се у слику краја и открива нам основне гране привреде, из ње се читају климатски услови, на њој се одражава благостање шире заједнице, али и имовинско стање сваког појединца и његове породице.

Народна ношња, несумњиво у себи скрива трагове историјских догађаја који су у прошлости краја били значајни и који су оставили свој печат у њеном обликовању. Ношња је и слика вештине, ликовног схватања и стваралачког домета народа, који је у том, за живот неопходном реквизиту, нашао медиј кроз који је проговорио из дубине свог бића, да би на свој начин и својим говором изразио тежњу за лепотом.

Природна околина, културно-историјски утицаји и властити стваралачки дух народа су три фактора која су увек присутна у обликовању народног одела и због тога ношња представља један од најкомплекснијих домена народног стваралаштва.

Али, одећа коју је народ обликовао кроз векове, осим практичне, употребне намене и, више или мање, испоњених ликовних значења, има у себи и дубљи смисао, иреални, ма-

гијски, коме су подређене често и практична и ликовна компонента. Начин одевања у кругу затворене сеоске средине садржи још и одређена правила устаљена вековном традицијом, којих се народ строго придржавао и од којих је ретко одступао.

Ношња има и друштвено значење: показатељ је друштвеног статуса појединца у сеоској заједници, видљиво је спољашње обележје тог положаја, али и лична карта сваког члана те заједнице, у превасходно женских чланова у том специфичном друштву.

Свака животна фаза, сваки догађај и значајна промена у животу, од детињства, преко девојаштва („ђевовања“), доба зарука и удаје, младовања после свадбе, постизања материнства, зреле доби и удовиштва, све се то читава у одећи предвиђеној и прописаној за неки одређени празник. Када томе додамо и обредну ношњу, неизоставну у појединим обичајима, онда постајемо свесни колико богатство разноврсних типова, врста и подврста, можемо срести у народним ношњама и како је то народно благо неисцрпна ризница коју тек треба откривати, упознавати и схватити вредности које она у себи крије.

Значајну улогу у нестанку народне ношње из свакодневне употребе, одиграо је распад великих породичних задруга на самосталне (инокосне) породице пред крај 19. Века. Задруге су некад бројале и по неколико десетина па и стотину укућана, а сви послови одвијали су се организовано распоређени међу бројним члановима по строгим, традицијом устаљеним правилима. У таквом задружном животу на женску чељад је спадала брига о изради одеће за све укућане, а материјали за израду су се углавном производили у аутаркичној средини. Жене су се бавиле гајењем, производњом и прерадом текстилних сировина, бринуле о њиховом предењу, бојењу, о ткању платнених, сукнених, па и свилених тканина и, коначно, о шивењу и украшавању одеће за све укућане.

Распадањем породичних задруга и народна ношња била је осуђена на одумирање. Још један битан фактор који је такође одиграо значајну улогу у поменутом процесу је развитак технике. Међутим, тамо где се народна ношња још увек носи, углавном је изгубила чистоту изворности, лепоту израде и разноврсност облика. Носи је само старији свет, а то значи да је у употреби само најскромнија њена варијанта, а и она већ комбинована са новијим градским елементима. Уколико

се старинска ношња још увек чува у шкрињама, често се не зна ни како се шта носило. Посебан проблем за остварење целовитог старинског руха представљају обућа и оглавље, који су обично потпуно изгубљени, а веома су важни у коначној слици сваког комплета народне ношње.

Народна ношња заузима истакнуто место у култури и традицији српског народа. Сваку област коју су настањивали Срби карактерисала је посебна ношња.

Највећи део сачуваних и нама познатих српских народних ношњи потиче с краја 19. и почетка 20. века. Разноврсност и богатство облика и украса подједнако су заступљени и у женским и у мушким ношњама, а сваку област карактерисала је посебна ношња. По начину одевања препознавало се не само одакле је ко, него, нарочито у мешовитим етничким срединама, и којој етничкој односно националној и верској заједници припада.

У великој разноврсности одевних облика, осим посебних облика ношњи од једне до друге сеоске средине, уочавају се и изразите разлике у одевању између градског и сеоског становништва. Грађанска ношња на већем делу српског етничког простора развијала се под турско-оријенталним, а касније, као у градовима панонског поднебља и јадранског приморја, првенствено под европским утицајем. Грађанска ношња балканско-оријенталног стила, израђена од скупотених тканина и са богатим златним и сребрним везом, била је висококвалитетне занатске израде. Сеоске ношње, напротив, све до почетка 19. века, и у материјалима и у обликовању, биле су претежно производ домаће кућне и сеоске радиности. Израђивале су их жене, док су одређене делове радиле и сеоске занатлије. Искуство и традицију преносили су старији на млађе, с колена на колено. Већ први поглед на разноврсне сеоске ношње открива одређене посебности у спајању функционалних, ликовних и естетских особина одеће на ширим просторима. Исти или сличан начин привређивања, условљен географском средином, затим историјски, друштвени и културни развој утицали су на стварање одређених одевних садржаја у оквиру већих културно-географских подручја, као што су динарско, приморско, централнобалканско и панонско. У сваком подручју, с обзиром на материјал за израду и украшавање одеће који је средина пружала, затим на кројне облике и начин украшавања, као и на одевну традицију и културне сло-

је, карактеристичан је основни тип ношње који се јавља у многим одевним и украсним варијантама.

Народна ношња сврљишког краја припада ношњи централнобалканског типа. Разликују се варијанте народне ношње староседелаца и досељеника, односно тимочко-браничевског становништва и досељеника јужних и југоисточних струја (моравско-вардарске, косовско-метохијске и других). Оригинална сврљишка ношња издваја се по једноставности.

Сачувани предмети ношње и подаци са теренских истраживања која су досад рађена, показују су да се ношња у овој области може пратити од друге половине 19. века.

Крајем 19. и почетком 20. века наступају многе историјске, друштвене и економске промене, што се одражава и на народну ношњу. Карактеристике народног одевања сврљишког краја праћене су оквиру два већа развојна периода: од краја 19. века до првог светског рата, и у периоду после првог и другог светског рата.

Основне одлике ношње од краја 19 века до првог светског рата су те да је ношња била једноставног изгледа и начина украшавања и да је израђивана од материјала домаће производње (конопља, лан, вуна, кожа).

Одећу су углавном кројиле и шиле жене и сеоске занатлије. Крајем 19. и почетком 20. века имућнији сељани наручују у граду и поједине делове ношње налик на градску ношњу 19. века нпр. Срмене јелеке, либадам, ципела и др. У то време почиње и нагли продор шумадијске мушке ношње, нарочито у западним деловима сврљишког краја.

Мушка ношња у Сврљигу мењала се много брже од женске и поједини хаџеци раније су изобичајени. Мушкарци су брже примали новине, јер су чешће путовали у суседне или удаљене области, или одлазили у град.

Старија женска ношња у Сврљигу углавном је изобичајена и сем неких појединачних делова не може се више видети у сврљишким селима.

Промене настале у периоду после првог и другог светског рата огледају се у примени нових врста материјала и кројева како у женској тако и у мушкој ношњи. Извесне промене наступиле су и пре првог светског рата напуштањем појединих хаџетака. Старије становништво је теже прихватало промене него млађе, тако да се упоредо са новим одевним предметима задржавају и поједини делови ношње из претходног периода. Промене настају брже у селима која су била ближа

граду одакле се преузимају и поједини хаљеци из градског начина одевања. Такође је велики утицај на крој имао и на војнички начин одевања. Оно што је карактеристично за ношњу у сврљишком крају у овом периоду је свакако то што се ношња постепено изједначава у свим селима и западним и источним а разлике остају само у називима за исто кројене одевне предмете.

Мушку народну ношњу чине: капе (шубаре) тамнијих боја (црне или браон), барле или баретине (шубаре од јагњеће нешишане длаке), кошуље од кучине, доламче, џамадан или антерија, памуклије, гуња, цубе, чакшире (браон боје), бревенци и опанци од свињске коже.

Женску народну ношњу чине: шамија, ручник, кошуље од ручно тканог конопљиног платна, са извеженим огрљаком (биљни или геометријски мотиви), таканица, прегача... Сукња (запрег, вутарка, пртенка) темељни је део женске ношње у сврљишким селима. Хаљетак од белог сукна, зубун или ћурдија, чарапе украшене геометријским облицима али и биљним мотивима најлепши су делови женске народне ношње сврљишког краја.

Почетком 20. века мушку ношњу карактерисале су панталоне на брич, чакшире украшаване црним гајтаном, кожух или памуклија замењена је штофаним капутом, опанци израђивани од штављене коже. Женска ношња је такође претрпела промене. Кошуље (рађене са чипком, украшаване везом на грудима и рукавима), рекле (празничне кошуље), дрешка (сукнени капут), крцан (тип несастављене сукње), чарапе (плетене од црне вуне и украшаване цветном орнаментиком).

Појава новог фолклоризма иницирала је нову функцију народне ношње као сценског костима у циљу очувања традиционалне културе и културне историје сврљишког краја.

ЖЕНСКА НАРОДНА НОШЊА



Зубун, „ћурдија“ – У селима западно од Сврљига ношен је један од најлепших горњих хаљетака, израђиван од белог домаћег сукна. Зубун је напред отворен и без рукава, а са стране је проширен „клиновима“. Украшен је везом, обично од црног и црвеног вуненог конца.

Јелек – Шивен је од сомота, плиша, чоје. Може бити и ткан. Украшаван срмом, гајтаном, украшен везом или опшивен памучном црном траком од „сатина“.



Кошуља – Као основни и најважнији део женске одеће носила се и зими и лети. Сашивена од конопљаног платна или памучног тканог платна, украшавана је везом.



Реїла – Женски одевни хаљетак са рукавима, израђиван од тканог памучног платна. Регле су углавном украшаване ситним карнерима и црном сатинском траком „у шиљци“. Биле су везене ручно машиницом или памучним концем.



Безрукавка или ђунђа – Женски одевни хаљетак израђиван од куповног платна или тканог платна. Украшавана је карнерима, чипкама, сатинским тракама разних боја.



Сукње – Углавном су ткане у две поле, састављане по средини. Набране у струку на „валте“. Од вуне и памука, украшаване свилом, опточене црним сатином и црним плишем, ширитном траком. Најкарактеристичнија и најсвечанија сукња је тзв. „левка“.



Кецеље – Израђиване су од плиша и ситног сомота, извезене ручном машиницом флоралним мотивима украшене чипком. Кецеље су се такође украшавале „ласкавкама“, свиленим и памучним концем везене. Старије кецеље су углавном биле ткане од памука, такође украшаване везом или утканом шаром по рубкецеље.



Мараме – Мале мараме су новијег типа и везиване су под брадом. Украшене везом у углу мараме. На марамама је могла бити и пришивена или исхеклана чипка.

Велике – старије мараме су углавном беле боје од памука. Украшене су „ласкавкама“ или „манистром“. Могу бити везене у углу мараме или без веза. Ношене су и мараме са штампом, познатије као „зејтинлике“.



Чарайе – Чарапе су углавном израђиване од црне вуне или вунице карактеристично плетене у „извод“. Украшаване су везом. Старији тип чарапа је јако колоритнији од чарапа новијег датума. Плетене су искључиво од „две пређе“ тзв „дво-пређне чарапе, разних боја са геометријском шаром.

МУШКА НАРОДНА НОШЊА

Панталоне – Углавном су панталоне биле на „бриц“ или равног кроја, израђиване од црног или браон сукна.



Јелек – „Фермен“, „дорамче“ карактеристични називи за јелеке у Сврљигу, и израђивани су од црног и браон сукне-ног платна. Могли су бити од тамно плаве чоје, украшени црним гајтанима терзијске израде.



Антиерија – Свечани мушки горњи хаљетак израђиван од браон, тегет и црног сукна украшен црним гајтаном терзијске израде. Антерија је ношена у свечаним приликама (на дан венчања, празником).



Кошуље – Ткане су од конопног платна или памука украшаване везом на врату „огрљаку“ и грудима. Старији тип кошуље је углавном био без крагне, док се у новијем периоду шила и крагна. Крај рукава су украшени ситним везом и карнерима.





Чарапе – Карактеристичне колоритне „двопрећне“ чарапе плетене у две боје са геометријском орнаментиком. Касније су чарапе израђиване од црне вуне, биле су углавном краће украшаване везом од вунице и манистром.

Шубара – На глави је ношена црна или браон шубара од јагњеће коже тзв „барла“.

Око струка ношене су *шканице* израђиване од вуне у више боја.



Старији тип мушке и женске народне ношње с краја 19. века.



Свечана мушка и женска народна ношња с почетка 20 века.

Литература

1. Терзић, Иван. 2021. *Народне ношње Срба = Serbian Folk Costumes*. Београд.
2. Тојага, Љиљана. 1992. „Народна ношња“, у: *Језик, култура и цивилизација. Културна историја Сврљига*, књ. II. Ниши Сврљиг : Просвета и Народни универзитет – Сврљиг, 257–272.

*Милинка Јовановић***САМ**

„Мој Милане, кад у војску поћеш,
немој моју капију да проћеш...“,

Пребацујући тежину са једне ноге на другу, хармоникаш развлачи мехове и пева све гласније не би ли надјачао звук хармонике. По контрабасу циганин преплиће прстима, а отац ногама по перону с новчаницом и флашом у рукама. Мајка ћутке брише сузе, рођаци се хватају у коло, а регрут стидљиво и крадом од присутних нежно грли и љуби своју девојку. Приближава им се још један весели породични скуп са сличним сценаријом, и још један и још један... Четири регрута иду у војску, у ЈНА, на понос родитељима и отаџбини. Песма, свирка, цика, стидљиве девојачке и поносне мајчине сузе.

Недалеко од улаза железничке чекаонице, чврсто ослоњен на горостасно стабло липе, Милун све посматра као неми филм у којем он, наравно, не учествује иако је и сам регрут. Са радошћу је пошао да одслужи свој рок, сигуран да ће бар за то време имати три obroka дневно, топлу одећу и чизме. Без икавог пртљага, само са четкицом за зубе у џепу, дошао је док још никог није било на перону. Сам. Није имао никог ни да га испрати нити зажели сретан пут. И док је у гомили полупијаних и веселих рођака радознало тражио регрута, свог сапутника, сав тај сценарио му се учинио бесмисленим, изазвавши у тренутку подсмех, али за кратко. Осмех му заледи призор у којем мајка грли сина и скида невидљиву прашину с његових рамена. Загрљај. Два приљубљена тела. Два срца тако близу једно другом, тако сложни и снажни откуцаји. Обавијене руке око тела, топлина, божји мелем души, свеопшта заштита. Милун не памти мајчин загрљај, ни очев, ни... ичији до сада.

Само слика: у дворишту мајка седи на поњави испод дуда, кашље, у грчу је... Једном руком притиска груди, а другом мараму на уста. Он стоји подаље и дрхти. Хтео би да јој помогне, да је придржи, да јој да чашу воде, али не сме. Отац му је стриктно забранио. „Не смеш, и ти ћеш се заразити“, рекао је угледавши га како притрчава мајци док искашљава крв. А када је заплакао, отац је строго подвикнуо: „Не смеш ни то,

мушкарци не плачу.“ Од тог момента избегавао је да борави у кући. Покушавао је да се дружи с децом из комшилука, но и то је брзо прекинуто. „Они имају јефтику“, говорили су, браћећи деци да му чак и прилазе.

Лутао је улицама варошице тражећи заборав и забаву. Нашао их је у Јазу, месту изнад воденице где је могао да се купа и пеца. Направио је удицу од шпенадле, штапа и канапа. Није био вешт риболовац, али било му је лакше да седи ту крај воде, него код куће. Са уживањем вежбао је стрпљење: посматрајући воду док истовремено купа и сунце и врбу, чинило му се да се на њеним гранама често каче пешкири од облака, час белих, час сивих. А он сам, седи удицом привезан за мирну површину воде. Онда гледа доле, дубље ка дну јаза, и мало горе у дубину неба и мало десно у расцветану ливаду и мало лево у стару воденицу, па се мало загледа у себе. Све по мало, по његовој малој, детињој мери.

Сестра, млађа од њега, била је у другој позицији. Отац је хранио, облачио, водио за руку и чинило му се „више волео“. Тада није схватао да је она мала, да још не може и не уме све то сама да уради. А он, старији, по налогу оца, морао је све то да уради сам. Сам од седме године, сам у ноћима када завија ветар увлачећи се у димњак, када киша плаче у олуцима, када очајнички жели мајчино крило и руку да га привије к себи, умири и успава. Сам кад замирише пролеће, узри лето, зашарени јесен и кад зими мраз нашара прозоре. Сам! Сам...

Убрзо, само неколико година након мајчине смрти и отац је преминуо од исте болести. Сестра и он, остали су сами. Сами. Деца. Густа и тешка самоћа спустила се на њих, завела их и учаурила у очај и незнање. Туга од које боле груди и стомак, а очи јаучу. Туга од које се само лежи и зури у једну тачку на плафону, туга од које усне само дрхте, а не говоре. Туга и самоћа која гуши.

Размишљајући о себи, о родитељима, схватио је да му недостаје мноштво информација. С обзиром на њихову болест, сви су зазирали од њих. „Можда су и они...“, говорили су. „Опасна болест, преношљива, неизлечива.“ У тим тешким данима спас је налазио у крошњи горостасног дуда у дну дворишта. Скоро цео дан, попут рањене птице седео је на његовим гранама. Јео је дудиње и њима хранио сестру. Каткад би се храбро испео на врх дрвета да разгледа околину и буде ближе небу, тражећи на њему ликове родитеља или бар неки њихов знак. Људи су му рекли да су се након смрти тамо пре-

селили. На дуду би и спавао да није било сестре, само да би био толико усамљен, да бар осети само делић њихове тоpline.

Био је сам и у дому за сирочад у који су их сместили. Иако је око њега било много деце и људи, самоћа га је притискала са свих страна. Сам и на крају и на почетку дана, седмице, године. Сам на улици, сам међу стварима, сам међу људима, сам у звуцима вечери, у тишини ноћи. Нико да га посети, одведе на викенд, распуст. Нико да га пита: „Како си? Можеш ли?“

Тек када је требало да упише средњу школу, сазнао је нешто о себи. Држао је у рукама извод из матичне књиге рођених и журио: рођен у Флензбургу у Немачкој 1946. Није могао честито ни да изговори ту реч. А онда даље: отац Србин, мајка Русиња. Запањив се.

Писак локомотиве врати га у стварност. Воз се приближавао. Метеж се брзо претворио у колону људи која је врела на перону, који је сада био место загрљаја испуњено пољупцима и саветима. Сви су журили да се поздраве с регрутима, да им поруче нешто, зажеле сретан пут. Милуна нико не примети. Он ускочи у најближи вагон и оде до прозора супротно од железничке станице, да не би гледао те срећне људе, жалосни понос мајки, љубавну тугу девојака, руке које машу, очи које се смеју, сузе и речи које падају на вагон као ђулад: Пиши нам, пиши ми...

Сам са својим болом и празнином стајао је и тупо журио кроз прозор. Промицали су пејзажи чинећи идеалну позадину његове подгрејане духовне непогоде. Нехотице у мислима оте му се: „Господе, не знам да ли те има!? Мајко, оче, ако сте горе код њега, ако ме видите зажелите ми сретан пут.“ Склопио је очи, јер је само тако све могуће. Тама је неписана страница.

Касарна, прво место и шанса да самоћа почне да пуца по шавовима. Једнакост у одевању, јелу, спавању, обуци, међусобним односима и односу према надређенима, изградила му је осећај искрене припадности. Сада постоји неко ко се стара о њему, разговара са њим, саветује га, учи, хвали за успешно извршени задатак, ко зна да он не добија и не пише писма, нема посете и нема одсуства. Касарна му је постала породица, школа, стабилизовала га, учврстила и очовечила. Давала му је задужења и поверење кроз које је стицао свест о

себи као човеку, који ће морати добро да промишља и кроји своју судбину и онда када је напусти.

После завршене заједничке обуке наставио је да служи у санитарном одељењу. Стекао је потребна сазнања о хигијени и здрављу. Научио је да чисти и превии ране, врши имобилизацију повређених, даје инјекције, вештачко дисање и помаже лекару у спасавајућу живота. Заволео је тај хумани посао, пријао му је осећај да може неком да помогне, да га неко треба, да му верује.

Више пута лекар му је говорио: „Милуне, штета што ниси завршио медицинску школу, ти ово тако добро радиш.“ Схвативши то као похвалу, Милун се осмелио да га упита:

„Докторе, каква је то болест туберкулоза?“

„Откуда ти то? Ти си здрав.“

„Три пута су ме одбијали од војске.“

„Зашто?“

„Писало је да сам неухрањен.“

„То нема везе са туберкулозом.“

„Али родитељи су ми умрли од те болести.“

„Кад је то било?“

„Кад сам био дете, основац.“

„Ма то је било давно, не плаши се, храни се здраво, не пуши, бави се неким спортом ако можеш, и што више на свежем ваздуху.“

После тог разговора доктор се више заинтересовао за њега. И на дежурству повео се с командиром разговор о Милуну и тако се и он заинтересовао за њега. Првом приликом узео је Милунов картон и пажљиво прочитао податке. Зашто у Немачкој, од оца Србина и мајке Рускиње..., почела је да га прогања та, за њега необична информација. Позвао је Милуна.

„Како је војниче?“

„Добро, друже командиру!“

„Недостаје ли ти нешто?“

„Овде ништа, друже командиру!“

„Јеси ли због војске дошао из Немачке?“

Милун се мало изненади и замисли.

„Не сећам се да сам био тамо.“

„Па рођен си у Немачкој.“

„Тако пише.“

Командир се замисли и почеша по потиљку.

„Хоћеш ли да разјаснимо то?“

„Био бих вам захвалан, друже командиру!“

„Добро, војничке, слободан си, можеш да идеш. Позваћу те кад нешто сазнам.“

Од тог доброг човека сазнао је да су му оца као војника Краљевине Југославије, 1941. заробили Немци, да је био у логораш у немачким логорима. У једном од радних логора упознао је логорашицу из Русије. На њеном исцрпљеном и мршавом телу, само су се истицале прелепе црте лица и још лепше очи, крупне, благе и плаве као небо које нуди благородност и лепоту дана. Те очи приковале су га за земљу, зауставиле дах и покрет, одузеле реч и мисао, суштину и стварност, сазнање да је немачки заробљеник. Постале су његова потреба, нада, снага и страх. Русиња са плавим очима била је за њега случајност, али случајности у људском животу често постају судбине.

Преко дана радили су у кући или на имању неке грофовске породице и било им је подношљивије него већини заробљеника. У војсци Краљевине Југославије Милунов отац је возио камион, а грофу је био потребан искусни возач; Ана је поред руског говорила и немачки језик, те је била од помоћи старој болесној грофици. Обављајући послове ове породице, Милентије и Ана су се усаглашавали, тако добро уходали, да су комуницирали најчешће очима. Помагао јој је одмењујући је при тежим дужностима, све до 1944. године, кад је почело бомбардовање Немачке. Већ се назирао и крај рата. Опасност и неизвесност вребали су их са свих страна, од савезничких бомби, до мржње и очаја оних који губе рат. Тукли су их и злостављали без икаквог повода и разлога. Често су, чим би зачули претећи звук бомбардера, истурали логораше као живи штит, бедем. Крај рата дочекали су на њиви садећи кромпир. Дојахавши на коњу, стари гроф им је саопштио коначни исход рата и отишао. Више га никад нису видели. Засадивши преостале половине кромпира, вратили су се у грофову палату и сазнали да слободни. Пуцњава се и даље чула, згаришта димила, војске наступале и одступале, људи кретали с завежљајима и коферима. Тенкови и камиони закрчили су улице, док су авиони као стражари и даље надлетали предео. Стара гроfica их је обавестила о смрти свог сина, о грофу који се није вратио и могућности да остану на њиховом имању и буду адекватно награђени за свој труд. Милентије и Ана одлучили су да прихвате њену понуду док се метеж у Немачкој не среди, као и да сазнају каква је ситуација у државама из које су депортовани као заробљеници. Тако је разрешена енигма о Милуновом рођењу у Немачкој (1946).

Педесетих година вратили су се у Србију, не знајући да су у себи донели и клице туберкулозе коју су зарадили у логорима, у нехигијенским условима, слабој исхрани и хладним и влажним данима северне Немачке. У послератној, порушеној и опљачканој Србији није било довољно ни хране, ни лекова да се болест заустави. Однела их је, како су му рекли, на небо. Он је остао са млађом сестром сам. Сами. Деца.

Није имао никог ко би му послао цивилно одело, па се из ЈНА вратио у униформи и са чврстом одлуком да оде у Немачку и види место где су му отац и мајка робијали, где су се заволели и где се он родио. Покушавао је да пронађе неког из мајчине фамилије. И успео је да пронађе сва та места и да заради доста новца радећи тешке, махом физичке послове.

Сам од детињства, без навике да са неким дели радост и тугу, без осећаја за заједништво, за топлину дома, породичним ручковима и разговорима, често је правио погрешне кораке. Лутајући кроз живот очекивао је нешто, не знајући како то изгледа, ни како му је име, само је имао јаку потребу за тим. Не налазећи тражено, ломио се и патио, упадао у невоље и непознато, давао много, примао мало и вратио се сам.

Иза себе оставио је два неуспела брака. Вратио се са два уграђена стенда на аорти, високи дијабетес и притисак, тешку реуму у зглобовима, и опет га нико није ни испратио ни дочекао. Саградивши кућу уредио је најлепшу башту у граду, обновио нека познанства из детињства, уздигао до пријатељства и тако је кратио дане и бар на кратко кидао паучину самоће, из које више није имао ни жеље ни снаге да се извуче. Тако мекану, емотивну, непотпуну, немирну, чежњиву, болесну и још увек детињу душу, жељну топлине и разумевања зграбила је корона. Њен загрљај није одавао топлину и сигурност, већ ватру и зној, кашаљ и роптај, канце у грудима и телу, губитак свести и смрт.

Умро је сам.

Прича је заснована на истинитим догађајима.

Зорица Бранковић Басарић

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА „БДЕЊА“

Децембра ове године часопис *Бдење* пуни две деценије свог бивствовања на нашој културној сцени. *Бдење*, часопис за књижевност, уметност и културну баштину, први пут се појавио децембра 2002. године. Уредништво часописа чинили су: Зоран Вучић (главни и одговорни уредник), Радослав Вучковић (помоћник главног уредника), Злата Коцић, Горан Максимовић, Обрен Ристић, Дамир Јоцић и Драги Петковић. Секретар уредништва: Зорица Бранковић Басарић. Лектуру је радио Дамир Јоцић, а уметнички обликовао Драган Радоњић. Фотографију на корицама израдио је фотограф Раде Милисављевић. Издавач је Културни центар Сврљиг, а за издавача био Славиша Миливојевић. Издавање часописа финансијски је помогла скупштина општине Сврљиг, а кроз реализацију програма „Школа као центар локалне заједнице“, подржали Фонд за отворено друштво и МОТ фондација.

Након двадесет година постојања можемо се похвалити завидним бројем аутора који су оплеменили садржај свих до сада објављених бројева од децембра 2002. до децембра 2022. године.

РЕГИСТАР АУТОРА

А

- | | |
|--------------------------|---------------------------|
| 1. Абд ал-Сабур, Салах | 13. Ал-Сабур, Салах Абд |
| 2. Абдул Разак, Нина | 14. Ал-Сахаб, Бадр Шакир |
| 3. Аврамовић, Живко | 15. Алберти Рафаел |
| 4. Аврић, Жељка | 16. Алварес Мурена, Ектор |
| 5. Агафонов, Николај | 17. Алексић, Дејан |
| 6. Адонис | 18. Алексић, Снежана |
| 7. Ађанин, Константин | 19. Алемпијевић Милен |
| 8. Азиз ал-Макале, Абдул | 20. Алечковић, Мира |
| 9. Акуња, Мануел | 21. Амељин, Максим |
| 10. Ал-Јубоури, Амал | 22. Андрејев, Данил |
| 11. Ал-Малаика, Назик | 23. Андрић, Радомир |
| 12. Ал-Масри, Марам | 24. Андрејић, Живојин Р. |
| | 25. Анђелковић, Невена |

26. Антонијевић, Зоран
27. Антонић, Слободан
28. Анушић, Анђелко
29. Аранђеловић, Војислав
30. Арсенијевић, Александар М.
31. Арсић, Русомир Д.
32. Арбутина, Петар
33. Арто, Антонен
34. Аспенстром, Вернер
35. Ацкета, Предраг
- Б**
36. Бабачић, Есад
37. Бабић, Душко
38. Бабошин, Владимир
39. Бабурски, Зорица
40. Бајић, Наташа
41. Бакић, Илија
42. Баковић, Благоје
43. Банић, Јована
44. Банковић, Бранислав
45. Барагани, Тахира Фатима
46. Барна Лаура
47. Барсила, Мирча
48. Батуран, Антоније
49. Баћан, Хариванш Раи
50. Бекер, Јирген
51. Белегишанин, Маја
52. Бели Марковић, Радован
53. Берар, Вјећеслав
54. Бербер, Стојан
55. Белић, Бојан
56. Бећковић, Матија
57. Бибовић, Љиљана
58. Бјелановић, Владимир
59. Бјелановић, Горан
60. Бјелица, Драшко
61. Бјелкић, Тодор
62. Благојевић, Драгана
63. Блок, Александар
64. Богдановић, Недељко
65. Богдановић, Милан
66. Богдановић, Милена
67. Богдановић, Периша Г.
68. Богдановић, Стојан
69. Богнар, Зоран
70. Богојевић, Дејан
71. Богојевић, Драган
72. Божић, Сретен
73. Божиновић, Небојша
74. Бојовић, Вујица
75. Бомон, Френсис
76. Боранијашевић, Гордана
77. Борикић, Марија
78. Борхес, Хорхе Луис
79. Боснић, Вељко
80. Ботев, Христо
81. Бошњак, Стеван
82. Бранковић Басарић Зорица
83. Бранковић, Слободан
84. Бркић, Весна
85. Брлеа, Георге Михај
86. Будимовић, Анђела
87. Буквић Шљивић, Драгана
88. Булић, Зехнија
89. Бунарџић, Драган
90. Бунтеска, Наташа
91. Бутуран, Радомир
- В**
92. Вајт, Хенри Кирк
93. Валент Белић, Зденка
94. Валчак, Гжегож
95. Вангелов, Атанас
96. Варинац, Василије Д.
97. Варићак, Душан
98. Васић, Владан
99. Василиу, Луђијан
100. Василевски, Ристо
101. Васиљевић, Момир
102. Васовић, Небојша
103. Великић, Драган
104. Велојић, Љубинко
105. Вељковић, Оливер
106. Венгер, Вилфганг
107. Весковић, Младен

108. Вестрини, Мио
109. Виденовић Равид, Радомир
110. Видић, Аца
111. Видмар, Маја
112. Видојковић, Живорад
113. Виеру, Григор
114. Вилић, Драган
115. Вилсон, Дерил Беиб
116. Виља, Хосе Морено
117. Винер, Винер
118. Витошевић, Невена
119. Влаховић, Гордана
120. Влаховић, Светислав
121. Војводић, Радослав
122. Вољвач, Павло
123. Восганиан, Варужан
124. Вујиновић, Јанко
125. Вујић Томљановић, Љиљана
126. Вујков, Даница
127. Вујовић Кућан, Вера
128. Вујчић, Никола
129. Вукановић, Јелена
130. Вукадиновић, Миљурко
131. Вукановић, Јованка
132. Вукашиновић, Верољуб
133. Вукићевић, Дејан
134. Вукосављевић, Миладин
135. Вуксановић, Дивна
136. Вуксановић, Оливера
137. Вучај, Александар
138. Вучић, Зоран
139. Вучићевић, Милорад Владимиров
140. Вучковић, Горан
141. Вучковић, Иван
142. Вучковић, Радослав
- Г
143. Гавранић, Александар
144. Гавриловић, Данијела
145. Гавриловић, Манојле
146. Газивода, Зденка
147. Гајдашевић, Веселин
148. Георгиев, Елизабета
149. Георгијев, Анастасија
150. Георгијев, Красимир
151. Геров, Петар
152. Гецевич, Герман Александрович
153. Гилевски, Аполон
154. Гиндероде, Каролина
155. Гиш, Сашо Гигов
156. Глишић, Јелена
157. Глумац, Ђорђе
158. Говро, Клод
159. Гол, Ернст
160. Голенбјовски, Стефан
161. Голоб, Звонимир
162. Гојтисоло, Хосе Агустин
163. Гонсалес, Алфонсо Сола
164. Горгиев, Бранко
165. Гоцић, Марија
166. Громовић, Милан
167. Грубишић, Јелена
168. Грујичић, Ненад
169. Гуардија, Роса Серна
170. Гужвић, Зоран
171. Гутуров, Јацек
- Д
172. Дагларца, Фазил Хусну
173. Дако, Давид Кецман
174. Даниељан, Сурен
175. Данојлић, Милован
176. Данојлић, Милутин Лујо
177. Дарвиш, Махмуд
178. Дебељак, Алеш
179. Деветак, Небојша
180. Девић, Драгослав
181. Делетић, Ратко
182. Демић, Мирко
183. Денић, Сунчица
184. Деркач, Лана
185. Деспотовић, Милијан
186. Димитријевић, Бранислав Бане
187. Димитријевић, Драгана
188. Димитријевић, Мирјана
189. Димитрова, Блага

190. Димић, Мома
191. Димкоска, Лидија
192. Димоски, Славе Ђорђо
193. Динић, Јакша
194. Динић, Србислав
195. Динић Скочајић, Стана
196. Добник, Иван
197. Дончић, Милоје
198. Драгаш, Немања
199. Драгићевић, Радиша
200. Драгићевић, Снежана
201. Драгојевић, Бранислав
202. Дрејк, Цозеф Роман
203. Дрпа, Милена
204. Дубова, Петра
205. Дувивие, Грегорио
206. Дугалић, Љубинко
207. Дујмов, Драгомир
208. Дурс, Гринбајн
209. Душанић, Мирослав Б.
210. Душка, Марија
211. Драгићевић, Радиша
212. Драгомошченко, Аркадиј
213. Драгутиновић, Радослав
214. Дрековић, Ајтана

Ђ

215. Ђапић, Драган
216. Ђидић, Љубиша
217. Ђого, Гојко
218. Ђокић, Милан
219. Ђокић, Томислав
220. Ђорђевић, Владислав
221. Ђорђевић, Горан
222. Ђорђевић, Дејан
223. Ђорђевић, Душан
224. Ђорђевић, Живорад
225. Ђорђевић Надашкић, Јасмина
226. Ђорђевић, Мариола
227. Ђорђевић, Милан
228. Ђорђевић, Милентије
229. Ђорђевић, Милош М.

230. Ђорђевић, Небојша
231. Ђорић, Гордана
232. Ђорић, Соња С.
233. Ђуза, Јасмина
234. Ђуза, Петар
235. Ђурђевић, Тања
236. Ђујић, Момчило Р.
237. Ђукић, Бранко
238. Ђурић, Јовица
239. Ђуричић, Александра
240. Ђуровић, Жарко
Е
241. Евтимова, Здравка
242. Елснер Грошељ, Марко
243. Енев, Дејан
244. Ераковић, Страхиња
245. Ериксен, Јенс-Мартин
246. Ерић, Добрица
247. Ердѣљанин, Анђелко
248. Ернандес, Луис
249. Ескобар, Анхел
250. Ешенбах, Марија фон Ебнер
Ж
251. Жарков, Петар
252. Живановић, Бранислав 583
253. Живановић, Владица 1467
254. Живановић, Милица
255. Живановић, Немања
256. Живић Илић, Драгана
257. Живков Радоњић, Естела
258. Живковић, Анастасија
259. Живковић, Бранкица 430
260. Живковић, Слободанка 609
261. Живковић, Срђан
262. Живуловић, Борислав
263. Жикић, Марија
264. Жикић, Тамара
265. Жино – Пелатон, Лисет
266. Жунић, Драган
З
267. Заблаћански, Анђелко
268. Зајић, Радошин

269. Зеленовић, Јелена
270. Зечевић, Ратко
271. Здравковић, Благоица
272. Златковић, Иван
273. Златановић, Милена
274. Зубовић, Бранислав
И
275. Ибрахимагић, Омер Ћ.
276. Ивановић, Иван
277. Ивков, Бошко
278. Ивковић, Гордана
279. Ивковић, Снежана
280. Игњатовић, Даниел
281. Игњатовић, Ида
282. Игњатовић, Срба
283. Идалго, Јосе Луис
284. Иконић, Мирко
285. Илијева, Миња
286. Илијић, Бојана
287. Илић, Драгослав
288. Илић, Крстивоје
289. Илић, Микица
290. Илић Гачић, Милица
291. Илић, Слађана
292. Илић-Тасић, Слободанка
293. Илић Гачић, Милица
294. Илић, Микица
295. Илић, Слађана
296. Исаковски, Игор
297. Исаковић, Слободан М.
298. Исљами, Хамид
299. Ишигуро, Казуо
Ј
300. Јагличић, Владимир
301. Јанић, Александра
302. Јанићевић, Јасна
303. Јанков Соња
304. Јанковић, Милан
305. Јанковић, Милош
306. Јанковић, Оливер
307. Јанковић, Сава
308. Јанковић, Светомир
309. Јеврић, Даринка
310. Јевтић, Добривоје
311. Јејтс, В. Б.
312. Јекнић, Драгољуб
313. Јеленковић, Саша
314. Јелић, Добрашин
315. Јенсен, Бо Грин
316. Јенстерле Долежал, Аленка
317. Јерба, Антонио А. Гомес
318. Јеремијић, Радиша
319. Јесењин, Сергеј
320. Јефtimiјевић Лилић, Милица
321. Јовановић, Александар
322. Јовановић, Бојан
323. Јовановић, Бранкица Р.
324. Јовановић, Властимир
325. Јовановић, Димитрије
326. Јовановић Данилов, Драган
327. Јовановић, Ирена
328. Јовановић, Маја
329. Јовановић, Марко
330. Јовановић, Миленко Д.
331. Јовановић, Милинка
332. Јовановић, Миливоје Р.
333. Јовановић, Милутин Ј.
334. Јовановић, Ненад
335. Јовановић, Славица
336. Јовановић, Славица Б.
337. Јовашевић, Љубиша
338. Јовић, Виолета
339. Јовић, Новица
340. Јовић, Слободан
341. Јозић, Мирослав
342. Јоргачевић, Јелена
343. Јосовић, Бојана
344. Јоцић, Дамир
345. Јоцић, Драган
346. Јоцић, Иван ВишеВСКИ
347. Јукић, Мило
348. Јунгић, Зоран
К
349. Кабанов, Александар

350. Кабани, Низар
351. Кале, Валтер
352. Калешковски, Емил
353. Канчев, Николај
354. Капелан, Михаел
355. Капустин, Евгеније
356. Каранца, Марија Мерцедес
357. Карнехо, Марија Емилија
358. Кардељ, Борут
359. Карески Горноселац, Живко
360. Касерес, Хорхе
361. Катанео, Симоне
362. Катал, Ходо
363. Катанић, Ксенија
364. Кирк Вајт, Хенри
365. Кирковски, Александар
366. Кисјов, Роман
367. Кифу, Габриел
368. Кле, Паул
369. Клетников, Евтим
370. Ковач, Јоланка
371. Ковачевић, Мирјана
372. Козловски, Максимилијан
373. Коларевић, Владета
374. Комар, Ружица
375. Коминац, Радослав Раша
376. Конечни, Владимир
377. Константиновић, Божидар
378. Копола, Стефано
379. Кораћ, Весна
380. Кордић, Милош
381. Корнблит, Марта
382. Корнејева, Јекатерина
383. Косанић, Иванка
384. Косовел, Сречко
385. Костић, Вукашин
386. Костић Палански, Звонимир
387. Костић, Миодраг
388. Котлајић, Урош
389. Коцић, Злата
390. Коцић, Јефимија
391. Крачунеску, Јоана
392. Крогсбел, Томас
393. Кудравицки, Анатолиј
394. Куеста, Хорхе
395. Кукла, Георг
396. Куљић, Милорад Мишо
397. Купрјанов, Вјечеслав
398. Крагуљ, Драгана
399. Краков, Станислав
400. Красовицки, Станислав
401. Крњевић, Вук
402. Крсмановић, Томислав
403. Крстић, Дејан
404. Крстић, Јелена
405. Крстић, Јована
406. Кувакин, Александар
Л
407. Лабан, М. Р.
408. Лаборда, Клеменсија
409. Лаврек, Андрија
410. Лазаревић, Златан
411. Лазаревић, Немања
412. Лазаревић Милошевић, Татјана
413. Лазић, Борис
414. Лазић, Лаза
415. Лазовић, Слободан
416. Лакићевић, Драган
417. Лаковић, Александар Б.
418. Лаковић, Предраг
419. Лакота, Арнела
420. Лакушић, Илија
421. Лалев, Цанко
422. Лалић, Љиљана
423. Лалић-Кровицка, Олга
424. Лаличић, Пеко
425. Лаловић, Александар Б.
426. Лаловић, Иван
427. Лаловић, Раде Р.
428. Ланда Ладислав
429. Лапчевић, Небојша
430. Ледесма Васкез, Давид
431. Лековић, Драгана
432. Лемац, Тин

433. Лилић, Драгољуб
434. Лира, Родриго
435. Липка, Франтишек
436. Ломовић, Бошко
437. Лорка, Федерико Гарсија
438. Лошћиц, Јуриј
439. Лукин, Борис
440. Лукић, Александар
441. Лукић, Зорица Рајкова
442. Лукић, Љиљана
443. Лукић, Мирослав
444. Лукић, Миња
445. Лутхандер, Елеонора
Љ
446. Љубичић, Чедомир
447. Љубомировић, Ирена
М
448. М'Арт, Јевгениј
449. Мајзел, Бартоломеј
450. Максић, Ивана
451. Максимовић, Горан
452. Максимовић, Ненад
453. Малешевић, Јасмина
454. Мандић, Зоран М.
455. Маржик, Камил
456. Марин, Мариана
457. Марић, Никола Александар
458. Маркес, Габриел Гарсија
459. Марковић, Каменко М.
460. Марковић, Лела
461. Марковић, Милена
462. Марковић, Радован Бели
463. Мартиновић, Рефик
464. Масловарић, Видак М.
465. Мастернак, Збигњев
466. Матарић, Мирјана Н.
467. Матијевић, Владан
468. Матејић, Матеја
469. Матовић, Петар
470. Матуч Махуља, Елфрида
471. Маџов, Никола
472. Медић, Вјера
473. Медић, Жељко
474. Мекел, Кристоф
475. Мидлтон, Ричард Бархам
476. Мијајловић Адски, Душан
477. Мијатовић, Миша
478. Мијовић, Томислав
479. Микић, Радивоје
480. Миланковић, Драгослав
481. Милановић, Братислав Р.
482. Милановић, Душица
483. Милачић, Валентина
484. Миленић, Жарко
485. Миленовић, Верица
486. Миленковић, Александар
487. Миленковић, Бобан
488. Миленковић, Димитрије
489. Миленковић, Јадранка
490. Миленковић Милица
491. Миленковић, Миљан
492. Милер, Инге
493. Милер, Јоана
494. Милијић, Милица
495. Милијић, Оливер
496. Милишић, Милош
497. Миливојевић, Милен
498. Миливојевић, Никола
499. Миливојевић, Славиша
500. Милисављевић, Небојша
501. Милисављевић, Раде
502. Миловановић Живак, Биљана
503. Миловановић, Стамен
504. Милојковић, Синиша
505. Милосављевић, Градимир
506. Милосављевић, Невена
507. Милосављевић, Ненад
508. Милосављевић Милић, Снежана
509. Милосављевић, Тања
510. Милосављевић, Невена
511. Милосављевић, Раде
512. Милошевић, Маја
513. Милошевић Мицић, Милена
514. Милошевић Лазаревић, Татјана

- 515. Милошевић, Томислав
- 516. Милутиновић, Милан
- 517. Миљковић, Вања
- 518. Минић, Боривоје
- 519. Мирковић, Милена
- 520. Мирковић, Милосав
- 521. Митић Стошић, Ана
- 522. Митић, Кристина
- 523. Митић, Миодраг
- 524. Митић, Срећко
- 525. Митковић, Мирослав
- 526. Митрашиновић, Ана
- 527. Митровић, Љубиша
- 528. Митровић, Милунка
- 529. Митровић, Срба
- 530. Мићковић, Радмило
- 531. Мићковић, Саша
- 532. Мићуновић, Радомир
- 533. Михајловић, Илонка
- 534. Михајловић, Надежда
- 535. Михаиловић, Лара
- 536. Михаиловић, Васа
- 537. Михаиловић, Ивона Лела
- 538. Михајловић Цера, Мирослав
- 539. Мишић, Љубиша
- 540. Мишић, Маријан
- 541. Младеновић, Власта
- 542. Младеновић, Јелена С.
- 543. Младеновић, Јован
- 544. Младенски, Ранко
- 545. Монтале, Еугенио
- 546. Мрдаљ, Милан
- 547. Мрдаковић, Драган
- 548. Мркић, Миодраг
- 549. Мркшић, Наташа
- 550. Мудри, Александар
- 551. Мусић, Кемал
- 552. Мусте, Василе
- 553. Мухић, Ферид
- 554. Мушина, Александру

Н

- 555. Наномир, Љиљана
- 556. Насер, Ајмад
- 557. Нацев, Станко
- 558. Недељковић, Живорад
- 559. Недељковић, Зоран
- 560. Недељковић, Оливера
- 561. Незировић, Сенахид
- 562. Ненадић, Добрило
- 563. Ненадић, Милан
- 564. Нестлингер, Кристина
- 565. Нешић, Злата
- 566. Нешић, Станиша
- 567. Нешић, Тихомир
- 568. Нијман, Мартин
- 569. Никодијевић, Милош
- 570. Николајевић, Димитрије
- 571. Николић, Данило
- 572. Николић, Живко
- 573. Николић, Марија
- 574. Николић, Млађан
- 575. Нишавић, Благоје
- 576. Нишавић, Рале
- 577. Нишавић, Славомир
- 578. Новак-Пала, Ванда
- 579. Новиков, Денис
- 580. Новаковић, Душко
- 581. Новчић, Иван
- 582. Нијман, Мартин

О

- 583. Обрадовић, Биљана
- 584. Обрадовић, Миломир
- 585. Обрадовић, Славољуб
- 586. Обрадовић, Слободан Ж.
- 587. Обрегон, Карлос
- 588. Огњановић, Драган
- 589. Оливеља, Селија Вињас
- 590. Опачић, Срђан
- 591. Ороско, Олга

П

- 592. Павковић, Васа
- 593. Павловић Рајић, Кристина

594. Павловић, Ранко
595. Пајић, Ивана
596. Пајић, Миленко
597. Пајковић, Радослав
598. Пајовић Манић, Александра
599. Пако Урондо, Франсиско Реинолдо
600. Пакурару, Думитру
601. Палавестра, Предраг
602. Панић, Наташа
603. Пантић, Радивоје
604. Пањанели, Ремо
605. Пара, Никанор
606. Пасевич, Едвард
607. Патињо, Каролина
608. Певец, Зоран
609. Пејчић, Јован
610. Пенева, Искра
611. Пердић, Тони
612. Перић, Драгољуб
613. Перић, Раша
614. Перишић, Радојица
615. Петковић, Велибор
616. Петковић, Дејан
617. Петковић, Драги
618. Петковић, Мирослав
619. Петров, Александар
620. Петров Ного, Рајко
621. Петровић, Видосав
622. Петровић, Владимир П.
623. Петровић, Душко М.
624. Петровић, Зоран
625. Петровић, Ивана Ј.
626. Петровић, Јован Д.
627. Петровић, Милосав Ј.
628. Петровић, Мирјана
629. Петровић, Нада
630. Петровић, Никола
631. Петровић, Огњен
632. Петровић, Озрен
633. Петровић, Ратко
634. Петровић, Ружица
635. Петровић, Сретен
636. Пешић, Гордана
637. Пешић Сигма, Зоран
638. Пешић, Милосав Славко
639. Пешић, Светислав Феђа
640. Писарник, Алехандра
641. Планкет, Џозеф Мери
642. Попов, Раша
643. Поповић Бјелица, Љубица
644. Порча, Антонио
645. Пржа, Георге
646. Прихотко, Маша
647. Продановић, Милан
648. Прока, Василе
649. Прокопљевић, Тања
650. Прошић, Лука
651. Пуслојић, Адам
652. Пурић Јовановић, Надежда
653. Пушкин, Александар Сергејевич
- Р**
654. Радаковић, Милоје
655. Радашкјевич, Александар
656. Раденковић, Радослав
657. Раденковић Петковић, Стојанка
658. Раденовић, Весна
659. Радовић, Уна
660. Радовановић, Данијела
661. Радовановић, Јасмина
662. Радовановић, Љубиша
663. Радовановић, Мирослав
664. Радованов Матарић, Мирјана Н.
665. Радовановић, Јелена
666. Радовановић, Мирослав
667. Радовановић, Радмило В.
668. Радовановић, Сања
669. Радовановић, Славен
670. Радовић, Драган
671. Радовић, Милош
672. Радовић, Ранко Р.
673. Радојевић, Дара
674. Радојевић, Снежана
675. Радојчић, Александра
676. Радојчић, Саша

677. Радоњић, Жива
678. Радосављевић, Миле
679. Радун Теон, Виктор
680. Радуловић, Андрија
681. Радуловић, Марко
682. Рајковић, Бора
683. Рајковић, Радомир
684. Рајовић, Иван
685. Ракић, Владан
686. Ракић Шаранац, Марија
687. Ракић, Слободан Ж.
688. Ракић, Татјана Дан
689. Ракочевић, Тијана
690. Ракуш, Радош
691. Ралић, Првослав
692. Рамос Сукре, Хозе Антонио
693. Рангелов, Денко
694. Ранђеловић, Дубравка
695. Ранђеловић Николић, Ивана
696. Растегорац, Иван
697. Растегорац Вукомановић, Јана
698. Реброња, Исмет
699. Ремизов, Алексеј
700. Ристић, Драган Ј.
701. Ристић, Милан
702. Ристић, Обрен
703. Ристић Стојановић, Санда
704. Ристић Горгиев, Слађана
705. Рифка, Фуад
706. Ристовић, Јевросима
707. Ристовић, Слободан
708. Рјаховска, Марија
709. Родић, Драгана
710. Розенау, Кристијан
711. Романова Михашина, Ирина
712. Рончевић, Тамара
713. Рубио Уидобро, Армандо
714. Руђери, Клаудија
715. Руми, Целалудин
716. Руњић, Сњежана
С
717. Саба, Умберто
718. Савић, Благоје
719. Савић, Живадинка Луна
720. Савић, Милисав
721. Савић, Филип
722. Сајмонс, Каролајн
723. Салвиа, Бепе
724. Салим, Асја
725. Сатин, Сергеј
726. Светина, Иво
727. Свркота, Благоје
728. Семакин, Александар
729. Семолитч, Петер
730. Сенић, Тамара
731. Серафинска, Јурата Богна
732. Сета, Милијана
733. Сибиновић, Миодраг
734. Сивчик, Кшиштоф
735. Силађи, Ласло
736. Силиштенау, Флориан
737. Симеуновић, Гордана
738. Симеуновић, Наташа
739. Симеуновић, Срђан
740. Симион, Еуђен
741. Симић, Милан Р.
742. Симић, Чарлс
743. Симовић, Драган
744. Симоњан, Бабкен
745. Симјановић, Милица
746. Скалушевић, Саша
747. Смиљковић, Стана
748. Смуђа, Гордана
749. Снак, Есгер
750. Соколовић, Милош
751. Соломко, Маријана
752. Србљак, Милутин
753. Срејић, Милутин
754. Сремац, Стеван
755. Стаменић, Славко
756. Стаменковић, Александар
757. Станковић, Александар Д.
758. Станковић, Бранко
759. Станковић, Владимир

760. Станковић, Горан
761. Станковић, Светлана
762. Станковић, Србијанка
763. Станојевић, Добривоје
764. Станојевић, Љуба
765. Стевановић, Видосав
766. Степановић, Илија
767. Степановић-Николић, Слађана
768. Стефановић, Верослав
769. Стефановић, Светислав
770. Стефановић, Срђан
771. Стефановић, Станислав
772. Стјеља, Ана
773. Стојадиновић, Драгољуб
774. Стојадиновић, Милан Бас
775. Стојадиновић, Слободан
776. Стојановић, Александар
777. Стојановић Пантовић, Бојана
778. Стојановић, Драган
779. Стојановић, Марија
780. Стојановић, Мирољуб М.
781. Стојановић, Радосав
782. Стојановић, Слађана
783. Стојиљковић, Дане
784. Стојиљковић, Дејан
785. Стојиљковић, милош
786. Стојичић, Ђоко
787. Стојковић, Душан
788. Стојковић, Јулија
789. Стојковић, Милорад
790. Стојковић, Немања
791. Стојчиновић Николић, Јованка
792. Странговскиј, Иља
793. Суворов, Александар
794. Суљић-Бошкаило, Бисера
- Т
795. Тадић, Верица
796. Тасевски – Етеријани, Јовица
797. Тасић, Гордана
798. Тасић, Димитрије
799. Теихо, Инахата
800. Терзић, Недељко
801. Тешић, Александар
802. Тимић, Урош
803. Тиханов, Николај
804. Тица, Тихана
805. Тодоров, Момир
806. Тодоровић, Гордана
807. Тодоровић, Ивица
808. Тодоровић, Мирољуб
809. Тодоровић, Мирослав
810. Тодоровић, Никола
811. Тодоровић, Саша
812. Толстој, Лав Николајевич
813. Тома, Салваторе
814. Томановић, Миша
815. Томашевић, Бошко
816. Томашевић, Ђорђе Вид
817. Томић, Раде
818. Томић, Срђан М.
819. Топаловић, Зора
820. Тот, Ласло
821. Тудорин, Дорин
822. Тукадруз, Бела
823. Турци, Иштван
824. Туцаковић, Зоран
825. Туцић, Вујица Решин
826. Трајковић, Ненад
827. Травица, Светислав
828. Тракл, Георг
829. Трехос Рејес, Карлос Ектор
830. Тричковић, Биљана
831. Трнавац, Миливоје
832. Трнавац, Мирјана
- Ћ
833. Ћирић, Зоран
834. Ћирић, Слободан
835. Ћировић, Милена
836. Ћорилић, Љубомир
837. Ћорилић, Ненад
838. Ћосић, Небојша
839. Ћурчић, Бранко
- У
840. Уљаревић, Радомир

841. Унамуно, Мигел де
842. Уредништво
843. Урсу, Илеана
844. Ухерек Стевановић, Дијана

Ф

845. Фиаменго, Катарина
846. Филатов, Богдан
847. Филиповић, Веселин
848. Филиповић, Војислав
849. Филиповић, Далибор
850. Филиповић, Марија
851. Флаковски-Јанковић, Мартина
852. Форест – Томсон, Вероника
853. Фрања, Арђакуш

Х

854. Хави, Калил
855. Хајдаревић, Хаџем
856. Халиловић, Енес
857. Хатин, Раул Гомес
858. Хаци Јовић, Звонимир
859. Хаци-Танчић, Владимир
860. Хаци Танчић, Саша
861. Херман-Секулић, Маја
862. Хил, Кармен
863. Хилдербрант, Улрике
864. Хименес, Хуан Рамон
865. Ходасевич, Владислав
866. Хонет, Роман
867. Хрин, Тамара
868. Хрбакова Репар, Станислава
869. Хуароз, Роберто
870. Хусић, Стеван

Ц

871. Ценић, Власта
872. Цветајева, Марина
873. Цветанов, Ивана
874. Цветановић, Вера
875. Цветановић, Иван
876. Цвијетић, Мићо
877. Цезаро, Инго
878. Црнковић, Предраг
879. Црнчевић, Брана

880. Цхи-ха, Ким

Ч

881. Черепенов, Фјодор
882. Чизмар, Валентина
883. Чипариу, Дан Мирча

Џ

884. Џајевић, Драгана
885. Џојс, Џемс

Ш

886. Шавки, Ахмед
887. Шазал, Малколм де
888. Шакир ал-Сахаб, Бадр
889. Шанта, Никола
890. Шапоња, Ненад
891. Шарић, Секуле
892. Шаранац, Александар
893. Шелога, Винко (Вујица Бојовић)
894. Шемјакин, Андреј Л.
895. Шербеџија, Раде
896. Шкорничка, Марија
897. Шорохов, Алексеј
898. Штефан, Флорика
899. Штефанички-Антонић, Мирјана
900. Шујица, Божидар
901. Шупић, Раде М.

Регистар преводилаца**А**

902. Албахари, Давид

Б

903. Бабкен, Симоњан

904. Белић, Бојан

905. Бибовић, Љиљана

906. Буено, Ана

907. Бунарџић, Драган

В

908. Васов, Мила

909. Вида, Виктор

910. Вукадиновић, Мируљко

911. Вучић, Зоран

912. Вучковић, Радослав

Г

913. Георгијев, Елизабета

Ђ

914. Ђукић, Славица

Ж

915. Жарић, Братислава

Ј

916. Јагличић, Владимир

917. Јанковић, Оливер

К

918. Кнежевић, Марија

919. Комбиљ, Јарослав

920. Копицл, Владимир

921. Костов, Велимир

922. Костић Палански, Звонимир

923. Коцић, Злата

Л

924. Лалић, Иван В.

925. Лалић-Кровицка, Олга

926. Ливада Раша

927. Ломовић, Бошко

М

928. Миленић, Жарко

929. Миленковић, Милица

930. Михајловић, Мирјана

931. Мудри, Александар

П

932. Пуслојић, Адам

Р

933. Р.[Радослав] В.[Вучковић]

934. Ристић, Драган Ј.

935. Росић, Сава

С

936. Сибиновић, Миодраг

937. Стјеља, Ана

938. Стојковић, Душан

Т

939. Тот, Ласло

940. Тодоровић, Весна

941. Травица, Светислав

Ц

942. Цветановић, Иван

Ф

943. Филиповић, Марија

944. Флаковски Јанковић, Мартина

Х

945. Хорват, Вера

Ш

946. Шаранац, Александар

947. Шаренац, Радован

948. Шушулић, Милица Д.

Регистар аутора препева**Б**

949. Белић, Бојан

950. Бркић, Весна

В

951. Вучковић, Радослав

Д

952. Димић, Мома

Ђ

953. Ђокић, Томислав

З

954. Заблаћански, Анђелко

Ј

955. Јагличић, Владимир

956. Јанковић, Оливер

К

957. Ковач, Јоланка

958. Коцић, Злата

Л

959. Лалић-Кровицки Олга

960. Ломовић, Бошко

М

961. Марић, Александар

962. Марковић, Радул

963. Мићуновић, Радомир

О

964. Обрадовић, Славољуб

П

965. Петковић, Ђорђе

966. Попић, Миленко

Р

967. Рајковић, Љубиша Кожељац

С

968. Станимировић, Добрила

969. Станковић, Дејан Тиаго

970. Стојковић, Душан

971. Стијеља, Ана

Т

972. Терзић, Недељко

973. Травица, Светислав

974. Трнавац, Миливоје

Регистар приређивача**А**

975. Аврамовић, Живко

Б

976. Богдановић, Недељко

977. Бранковић, Басарић, Зорица

В

978. Вучковић, Радослав

Д

979. Демић, Мирко

М

980. Миленковић, Милица

981. Младеновић, Јован

П

982. Пешић, Зоран

983. Пуслојић, Адам

Р

984. Ристић, Обрен

985. Родић, Никола

С

Стојковић, Душан

Ђ

986. Ђорић, Љубомир

Ф

987. Флаковски-Јанковић, Мартина

**Регистар аутора ликовних
прилога****А**

988. Антић, Пера Лутара

989. Антонијевић, Богдан

990. Армуш, Момир

Б

991. Банић, Јована

992. Брковић, Љубиша

В

993. Васић, Владан

994. Васић, Душан

Д

995. Дробњак, Драган

Ђ

996. Ђорђевић, Милан

997. Ђуза, Петар

Ж

998. Живковић, Драгослав

Ј

999. Јевтић, Добривоје

1000. Јовановић, Слободан Г.

1001. Јовић, Виолета

К

1002. Костић, Александар

1003. Крстић, Јована

Л

1004. Лазић, Катарина

М

1005. Манић, Златимир Малкус

1006. Миладиновић, Марко

- 1007. Миленковић, Миљан
- 1008. Милетић, Милан
- 1009. Милојевић, Божица
- 1010. Милорадовић, Боле
- 1011. Милосављевић, Раде
- 1012. Милошевић, Ђорђе
- 1013. Милутиновић, Саша Летећи

О

- 1014. Обрадовић, Александра

П

- 1015. Паунковић, Томислав
- 1016. Пенков, Милован Пенкасо

Р

- 1017. Раденовић, Светлана
- 1018. Радовановић, Мирјана
- 1019. Радоњић, Драган
- 1020. Ракуш, Радош
- 1021. Ристић, Владица
- 1022. Ристић, Мита
- 1023. Ристић, Раде

С

- 1024. Станковић, Драгољуб Чиви
- 1025. Станковић, Славко Штраус

Ц

- 1026. Цветковић, Владимир

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.
- Уз књижевну критику приложити front cover књиге

Посебне захтеве (latinica, *иџалик*, болд, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

ПРЕТПЛАТА

Годишња претплата за часопис је 2000, а за иностранство 4000 динара.

Име и презиме _____
Адреса: _____
Телефон: _____

Претплата се може извршити у свакој пошти или банци на текући рачун: 840-563668-28

Прималац: Центар за туризам, културу и спорт Сврљиг, са назначењем „за Бдење“. Овом уплатом (након доспећа признанице о уплати и наруџбенице на нашу адресу) обезбеђује се добијање часописа на адресу коју наведете.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com